

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2016-2017, 2017-2018

An eye in the sky is watching you

Een rechtsvergelijkend onderzoek tussen België en Nederland over het politieel gebruik van drones op evenementen, na een plots incident of voor langdurige surveillance ter preventie van criminaliteit en de verhouding van dit gebruik tot het recht op privacy

Promotor: Prof. D. VAN DAELE

Begeleiders: G. STOUTHUYZEN en M. CONICKX

Verhandeling, ingediend door LARA BOONEN, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2016-2017, 2017-2018

An eye in the sky is watching you

Een rechtsvergelijkend onderzoek tussen België en Nederland over het politieel gebruik van drones op evenementen, na een plots incident of voor langdurige surveillance ter preventie van criminaliteit en de verhouding van dit gebruik tot het recht op privacy

Promotor: Prof. D. VAN DAELE

Begeleiders: G. STOUTHUYZEN en M. CONICKX

Verhandeling, ingediend door LARA BOONEN, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

SAMENVATTING

Drones zijn onbemande vanop afstand bestuurd luchtvaartuigen. Deze toestellen kunnen een payload dragen waaronder camera's met een zeer hoge resolutie. In dit onderzoek wordt gefocust op het houden van cameratoezicht door de politie met behulp van drones in drie situaties, namelijk voor crowd control-doeleinden op evenementen, om *situational awareness* te verkrijgen na een plots onvoorzienbaar incident en als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit. De beelden die de politie hierbij verzamelt kunnen persoonsgegevens zijn. Daarom kan het gebruik van drones een inbreuk uitmaken op het recht op privacy in de zin van artikel 8 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Dit artikel stelt minimumvoorwaarden waaraan het gerechtvaardigd gebruik van een drone moet voldoen. De inbreuk mag enkel uitgaan van een openbaar gezag, zoals de politie, voor bepaalde doelstellingen waaronder het waarborgen van de nationale of openbare veiligheid en het voorkomen van strafbare feiten of ordeverstoringen. De inbreuk moet een nationale wettelijke basis kennen, in verhouding zijn tot één van deze doelstellingen, die niet met minder ingrijpende middelen te bereiken zijn.

In deze scriptie is ervoor gekozen om een functionele microrechtsvergelijking uit te voeren tussen de Belgische en Nederlandse wetgeving die het politieel gebruik van drones omkadert voor de drie bovenstaande situaties. Er wordt nagegaan aan welke voorwaarden voldaan moet zijn, welke procedure gevolgd moet worden en impliciet welke actoren hierbij komen kijken. Hierbij wordt gefocust op de nationale rechtsgronden en de bepalingen met betrekking tot de privacy. Het luchtverkeersrecht wordt buiten beschouwing gelaten.

Uit dit onderzoek kwam naar voren dat wetstechnisch gezien zowel de Belgische als de Nederlandse politie drones kunnen inzetten op evenementen en na een plots incident, maar dat België hiervoor slechts één rechtsgrond kent en Nederland meerdere. Een belangrijk verschil is dat sinds een wetswijziging van 2016 de Nederlandse burgemeester ook kan beslissen om vaste straatcamera's te vervangen door drones om langdurig toezicht te houden in probleemgebieden, terwijl dit in België niet toegestaan is. In Nederland werd tot op het heden nog geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Het is belangrijk om te benadrukken dat zowel op nationaal vlak in België als op Europees vlak het toepasselijk wettelijk kader onder hervorming is.

DANKWOORD

Graag wil ik enkele mensen bedanken die het mogelijk gemaakt hebben deze masterproefverhandeling te voltooien. Allereerst wil ik Professor Dirk Van Daele bedanken voor de uitleg en motivatie tijdens de methodologische seminars. Vervolgens wil ik Gilke Stouthuyzen en Mieke Coninckx hartelijk danken voor hun uitstekende begeleiding, feedback, beschikbaarheid en steun tijdens het schrijven van deze verhandeling.

Daarnaast wil ik de respondenten van mijn interviews bedanken om mij uitgebreid te woord te staan en mij te verrijken met hun kennis.

Tenslotte wens ik mijn ouders te bedanken voor hun hulp bij het nalezen van mijn masterproef, het mee brainstormen over het onderwerp en vooral voor het verzachten van de moeilijke momenten.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
DANKWOORD	I
LIJST VAN AFKORTINGEN	VII
LIJST VAN BIJLAGEN	IX
INLEIDING	1
DEEL I: FENOMEENANALYSE	4
Hoofdstuk 1: Definiëring drones	5
Hoofdstuk 2: Toepassingsmogelijkheden drones voor de handhaving van de openbare orde...	9
2.1 De inzet van drones voor crowd control-doeleinden bij massabijeenkomsten.....	9
2.2 De inzet van drones ten gevolge van een concreet onvoorzien incident om <i>situational awareness</i> te verkrijgen.....	13
2.3 De routinematige inzet van drones als surveillancemiddel voor de preventie van criminaliteit	13
Hoofdstuk 3: Politieel cameratoezicht met behulp van drones voor de handhaving van de openbare orde een (rechtmatige) inbreuk op het recht op privacy?	16
3.1 De begrippen privacy en het recht op privacy	16
3.2 Het recht op privacy in de zin van artikel 8 EVRM	17
3.2.1 Algemeen.....	17
3.2.2 Uitzonderingen op het recht op privacy	19
3.2.2.1 Stap 1: bepalen of er al dan niet sprake is van een inbreuk op de privésfeer	19
3.2.2.2 Stap 2: nagaan of er voldaan is aan de voorwaarden van de escape-clausule en er sprake is van een gerechtvaardigde inbreuk	22
3.2.2.2.1 Legaliteitsbeginsel.....	23
3.2.2.2.2 De inbreuk moet uitgaan van het openbaar gezag	24
3.2.2.2.3 De inbreuk moet noodzakelijk zijn voor één van de opgesomde doelstellingen	24
3.2.2.2.4 De proportionaliteits- en subsidiariteitstest	25
3.3 Het recht op privacy op internationaal en Europeesrechtelijk vlak.....	26
Hoofdstuk 4: Privacygerelateerde problematiek m.b.t. het politieel gebruik van drones	29

DEEL II: METHODOLOGIE	34
1. Functioneel rechtsvergelijkend onderzoek.....	34
2. Landenkeuze	36
3. Bronnen	41
4. Kwaliteit en beperkingen onderzoek	42
DEEL III: RECHTSVERGELIJKING.....	45
Inleiding.....	45
Hoofdstuk 1: Het politieel gebruik van drones voor crowd control-doeleinden op massa-evenementen.....	47
1.1 België.....	47
1.1.1 Toepassingsgebied Camerawet	47
1.1.2 Voorwaarden gekoppeld aan de inzet van drones door de politie op evenementen	49
1.1.2.1 Het evenement moet een grote volkstoeloop zijn.....	49
1.1.2.2 Enkel politiediensten mogen drones hanteren om toezicht te houden op evenementen	50
1.1.2.3 Opdrachten moeten niet-permanent van aard en beperkt in tijd zijn.....	51
1.1.2.4 Drones mogen enkel ingezet worden op niet-besloten plaatsen en voor het publiek toegankelijke plaatsen	51
1.1.2.5 Voorafgaande toestemming van de betrokkene.....	53
1.1.3 De beslissingsbevoegdheid en de procedure voor de inzet van een drone op een evenement.....	54
1.1.3.1 De officier van bestuurlijke politie beslist voor niet-besloten plaatsen en heeft een meldingsplicht aan de burgemeester	54
1.1.3.2 De burgemeester beslist bij voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen.....	55
1.1.3.3 Mededelingsplicht CBPL	55
1.1.4 Onderscheid tussen het in real-time kijken en het opnemen van beelden	56
1.1.5 Toekomstige wijzigingen aan de Camerawet en de WPA om het gebruik van camera's door de politiediensten te regelen.....	57
1.2 Nederland	60
1.2.1 Voorwaarden gekoppeld aan de inzet van drones op evenementen in het kader van de algemene politietaak.....	60

1.2.2 De inzet van drones op evenementen op bevel van de burgemeester.....	61
1.2.2.1 Voorwaarden	61
A. De drone moet noodzakelijk zijn voor de handhaving van de openbare orde	61
B. Dronegebruik moet beperkt blijven tot evenementen op openbare plaatsen	63
C. De informatieplicht.....	63
1.2.2.2 Gebiedsbepaling inzet drones door burgemeester	64
1.2.3 De inzet van militaire drones op evenementen.....	64
1.2.3.1 Voorwaarden	64
1.2.3.2 Procedure.....	65
1.3 Vergelijkend perspectief	66
Hoofdstuk 2: Het politieel gebruik van drones om situationele awareness te verkrijgen na een plots incident	71
2.1 België.....	71
2.1.1 Voorwaarden voor het gebruik van drones om situationele awareness te verkrijgen na een onvoorzienbaar incident	71
2.1.2 Procedure bij hoogdringendheid.....	71
2.2 Nederland	73
2.2.1 Voorwaarden en procedure gekoppeld aan de inzet van drones na een plots incident op basis van de algemene politietaak	73
2.2.2 De inzet van drones na een plots incident is niet mogelijk op basis van de militaire bijstandsregeling.....	73
2.2.3 De inzet van drones na een plots incident is niet mogelijk op bevel van de burgemeester	73
2.3 Vergelijkend perspectief	74
Hoofdstuk 3: Het politieel gebruik van drones als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit.....	75
3.1 België.....	75
3.2 Nederland	75
3.2.1 Geen langdurige inzet van drones ter preventie van criminaliteit mogelijk op basis van de algemene politietaak.....	75

3.2.2 Voorwaarden langdurig cameratoezicht met drones ter preventie van criminaliteit op basis van militaire bijstandsregeling	76
3.2.3 Voorwaarden en procedure gekoppeld aan de routinematige inzet van drones ter preventie van criminaliteit op bevel van de burgemeester	77
3.3 Vergelijkend perspectief	78
Hoofdstuk 4: Het gebruik van drones mag geen onrechtmatige inbreuk uitmaken op het recht op privacy	81
4.1 Het recht op privacy in België	81
4.1.1 Toepassingsgebied Privacywet	82
4.1.2 Voorwaarden gekoppeld aan de verwerking van persoonsgegevens	83
4.1.2.1 Beginsel van de eerlijke en rechtmatige verwerking	83
4.1.2.2 Finaliteitsbeginsel	83
4.1.2.3 Legaliteitsbeginsel	84
4.1.2.4 Proportionaliteitsbeginsel en subsidiariteitsbeginsel	84
4.1.2.5 Transparantiebeginsel	85
4.1.2.6 De beveiliging van persoonsgegevens	86
4.2 Het recht op privacy in Nederland	86
4.2.1 Toepassingsgebied Wet Politiegegevens	86
4.2.2 Voorwaarden gesteld aan de verwerking van politiegegevens	88
4.2.2.1 Noodzakelijkheid	89
4.2.2.2 Rechtmatigheid	89
4.2.2.3 Juistheid, nauwkeurigheid en volledigheid	90
4.2.2.4 Beveiliging van de gegevens	90
4.3. Vergelijkend perspectief	90
DEEL IV: CONCLUSIE	95
BIBLIOGRAFIE	100
BIJLAGE 1: Algemene toepassingen van drones	118
BIJLAGE 2: Politieel gebruik van drones	121
BIJLAGE 3: Interview 1 hoofdinspecteur	123
BIJLAGE 4: Interview 2 hoofdcommissaris	129

BIJLAGE 5: Interview 3 drone-specialist.....	135
BIJLAGE 6: Interview 4 politieambtenaar van de Landelijke Eenheid van de Nationale Politie.	136

LIJST VAN AFKORTINGEN

Art.:	Artikel
ANPR:	Automatic number plate recognition
AVG:	Algemene Verordening Gegevensbescherming
BS:	Belgisch Staatsblad
BUPO:	Internationaal verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten
Camerawet:	Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, <i>BS</i> 31 mei 2007, 29529.
CBPL:	Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (hierna: CBPL)
CCTV:	Closed Circuit TeleVision
CIE:	Criminele Inlichtingen Eenheid
EHRM:	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EU:	Europese Unie
EVRM:	Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden, gesloten te Rome op 4 november 1950, goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955 en geratificeerd op 14 juni 1955 (<i>B.S.</i> 19 augustus 1955)
GDPR:	Verord.Raad nr. (EU) 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG, <i>Pb.L.</i> 4 mei 2016, afl. 119, 1 (Hierna: AVG)
Gemeentewet:	Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten, <i>Stb.</i> 12 maart 1992.
Gw.:	Gecoördineerde grondwet van 17 februari 1994, <i>BS</i> 17 februari 1994.
IVBPR:	Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten
MvT:	Memorie van Toelichting
Nj:	Nederlandse Jurisprudentie
Parl.St:	Parlementaire stukken

- Politiewet:** Wet van 12 juli 2012 tot vaststelling van een nieuwe Politiewet, *Stb.* 16 juni 2012
- Privacywet:** Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993.
- RPA:** Remotely Piloted Aircraft
- RPAS:** Remotely Piloted Aircraft System
- RvS:** Raad van State
- Stb:** Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden
- UAS:** Unmanned Aerial System
- UAV:** Unmanned Aerial Vehicle
- UVRM:** de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
- Wbp:** Wet bescherming persoonsgegevens, *Stb.* 20 juli 2000.
- Wgp:** Wet tot organisatie van een geïntegreerde politiedienst, gestructureerd op twee niveaus
- WPA:** Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, *BS* 22 december 1992.
- Wpg:** Wet van 21 juli 2007, houdende regels inzake de verwerking van politiegegevens, *Stb.* 4 september 2007. (hierna: wet Politiegegevens, Wpg)

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage 1: korte weergave ontwikkeling drones in verschillende sectoren

Bijlage 2: een beschrijving van de toepassingsmogelijkheden van drones in het kader van de opsporingstaak van de politie

Bijlage 3: vragenlijst interview 1, hoofdinspecteur Politie Carma, R&D

Bijlage 4: vragenlijst interview 2, hoofdcommissaris politiezone Voorkempen, Lid Vast Commissie Lokale Politie, Co-voorzitter geïntegreerde werkgroep Drones-RPAS@police

Bijlage 5: vragenlijst interview 3, drone-specialist, docent RPAS Vives Hogeschool in Human Factors in Aviation, Aircraft Systems Structures en Aviation Safety in de afstudeerrichtingen Luchtvaarttechnologie en Aspirant-lijnpiloot. Erkend RPAS examiner door FOD Mobiliteit-DLGV.

Bijlage 6: vragenlijst interview 4, politieambtenaar van de Landelijke Eenheid van de Nationale Politie.

INLEIDING

1. Drones zijn een zeer actueel thema. Drones duiken meer en meer op in het maatschappelijk leven. Ze bestaan al ettelijke jaren maar thans explodeert het gebruik en de inzet van drones in verschillende sectoren als nooit tevoren.¹ Drones verschenen voor het eerst in het kader van militaire acties. Gedurende WO I is een project gestart om een ‘vliegende bom’ te ontwikkelen.² Wereldwijd worden drones nog steeds op militair vlak gehanteerd om oppervlakten te surveilleren, vijandig gebied te exploreren, *intelligence* te verzamelen en voor *targeted killings*.^{3,4}
2. Later breidde dit gebruik uit naar andere sectoren, zoals de commerciële sector (bijvoorbeeld de filmindustrie, de landbouwsector, de bouwsector en de journalistiek), de wetenschappelijke, de private en de publieke sector, waaronder politie, justitie, nationale veiligheid en hulpdiensten.⁵ Om een beter beeld te krijgen van deze mogelijkheden wordt verwezen naar de eerste bijlage.
3. Politiediensten wereldwijd zijn op zoek naar allerlei manieren waarop deze toestellen hun kunnen helpen bij de uitvoering van hun taken.⁶ In deze scriptie wordt gefocust op drie toepassingsmogelijkheden, namelijk de inzet van drones voor crowd control-doeleinden op evenementen, om *situational awareness* te verkrijgen na een onvoorzienbaar incident en als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit. Voor andere toepassingsmogelijkheden voor de opsporing wordt verwezen naar de tweede bijlage.

¹ J. VILLASENOR, “Observations From Above: Unmanned Aircraft Systems and Privacy”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 36, No. 2, 2013, 464.

² P. MCBRIDE, “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce* 2009, (627) 630; R. OTTO, *Targeted killings and international law: with special regard to Human Rights and International Humanitarian Law*, Heidelberg, Springer, 2012, 6; J. VILLASENOR, “Observations From Above: Unmanned Aircraft Systems and Privacy”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 36, No. 2, 2013, 462.

³ P. MCBRIDE, “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce* 2009, (627) 633-634; Targeted Killings met behulp van drones zijn een geliefd instrument van de CIA geworden in de war on terror om vanop veilige afstand leden van een terroristische organisatie uit te schakelen (D. KRETZMER, “Targeted killing of suspected terrorists: extra-judicial executions or legitimate means of defence?”, *EJIL* 2005, (171) 171.

⁴ R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185.

⁵ C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, “De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 69; J. VILLASENOR, “Observations From Above: Unmanned Aircraft Systems and Privacy”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 36, No. 2, 2013, 464.

⁶ R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 186-189.

4. De uitbreiding van militaire naar publieke toepassingen werpt vragen op omtrent de bescherming van de rechten en vrijheden van burgers.⁷ De inzet van hoogtechnologische toestellen als observatiemiddel kunnen op verregaande manieren de privacy van burgers binnendringen. In de VS worden er momenteel testen uitgevoerd met cameratechnologie die in staat is om een hele stad te observeren vanop vijf km hoogte.⁸
5. De drone-industrie kent een snelle dynamische ontwikkeling.⁹ Volgens de UVS International waren er in 2011 meer dan 400 verschillende drones op de markt die verspreid waren over 21 EU-landen.¹⁰ Er wordt voorspeld dat de dronemarkt exponentieel zal blijven voortgroeien en de grootste groei zal plaatsvinden in de niet-militaire markt die zich momenteel nog in het beginstadium bevindt.¹¹ De sterke expansie van kleinere drones op de markt werd mede mogelijk gemaakt door het krimpende kostenplaatje en de verruiming aan mogelijke payloads. Hierdoor zullen drones in de toekomst meer en meer gebruikt worden door de politie.¹²
6. Bij de inzet van drones is er altijd een spanning tussen het belang van het individu en het collectief belang van veiligheid. Deze twee belangen moeten tegen elkaar afgewogen worden. De overheid heeft een tegenstrijdige rol in dit verhaal. Enerzijds moet de overheid de rechten van burgers, zoals het recht op privacy beschermen en anderzijds moet ze de maatschappelijke veiligheid garanderen.¹³
7. Gezien de voorspelde groei van het dronegebruik en de impact op de privacy indien staatsinstellingen deze toestellen gebruiken is de centrale doelstelling van dit onderzoek om duidelijkheid te scheppen over het huidig internationaal en nationaal wettelijk kader in

⁷R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1773.

⁸B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

⁹R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 173.

¹⁰R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 173.

¹¹D.R.HADDON, C.J. WHITAKER, "UK-CAA policy for light UAV systems". *UK Civil Aviation Authority*, 28 May 2004, 2; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, "De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie" in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 75.

¹²R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 230,237.

¹³E. DE PAUW, "Burger, overheid en drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (37) 43-44.

België en in Nederland dat van toepassing is op het politieel dronegebruik in de drie vermelde situaties.

8. Deze masterproef kan opgedeeld worden in drie verschillende delen. In het eerste deel, de fenomeenanalyse, wordt gestart met een toelichting van het concept ‘drones’ in het eerste hoofdstuk. In het tweede hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op de toepassingsmogelijkheden van drones voor crowd control-doeleinden op evenementen, om *situational awareness* te verkrijgen na een incident en als routinematig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit. Hierbij worden de relevante concepten verduidelijkt. In het derde hoofdstuk wordt gekeken naar de betekenis van het recht op privacy en de Europese en internationale normen hieromtrent. Hierbij wordt gefocust op artikel 8 EVRM en wordt getracht om na te gaan aan welke voorwaarden voldaan moet zijn opdat het maken van camerabeelden met drones door de politie geen onrechtmatige inbreuk uitmaakt op het recht op privacy in de zin van dit artikel. In het tweede deel komt het onderzoeksopzet aan bod. Eerst wordt toegelicht waarom voor de functioneel rechtsvergelijkende methode gekozen is. Vervolgens wordt besproken waarom er gekozen is om een vergelijking te maken tussen België en Nederland. Daarna worden kort de gebruikte bronnen toegelicht. Dit deel wordt afgesloten met enkele beperkingen van dit onderzoek. Het derde deel is de rechtsvergelijking. Er is gekozen om een opdeling te maken naargelang de drie situaties die in hoofdstuk twee van de fenomeenanalyse besproken worden. Per situatie wordt gekeken op basis van welke rechtsgrond de politie drones kan inzetten en welke voorwaarden en procedures hieraan gekoppeld worden. De actoren die hieraan te pas komen, komen impliciet aan bod bij de bespreking van de voorwaarden en procedures om overlap te vermijden. Het laatste deel betreft de conclusie waarin een korte samenvatting van de resultaten, enkele kritische bedenkingen over de bevindingen van dit onderzoek en enkele aanbevelingen voor verder onderzoek worden geformuleerd.

DEEL I: FENOMEENANALYSE

9. De literatuurstudie wordt opgedeeld in vier hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op het concept ‘drones’. Daarbij wordt een beknopt beeld gegeven over de technologische mogelijkheden van een drone en de verschillende typen drones. In hoofdstuk twee komt het politieel gebruik van drones voor crowd control-doeleinden bij evenementen, om snel een overzicht te krijgen als reactie op een plotse ordeverstoring en tenslotte als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit aan bod. Hierin worden de nodige concepten toegelicht. In het derde hoofdstuk wordt dan onderzocht of het politieel gebruik van drones voor de openbare ordehandhaving een onrechtmatige inbreuk zou uitmaken op het recht op privacy zoals vastgelegd in internationaal of Europees recht. Hierbij wordt gefocust op de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in verband met artikel 8 EVRM. In het laatste hoofdstuk wordt de problematiek rond het politieel gebruik van drones toegelicht en de onderzoeksvragen besproken.

Hoofdstuk 1: Definiëring drones

10. De term ‘drones’ kent vele varianten waarvan enkel de meest voorkomende hieronder besproken worden. In België zijn Remotely Piloted Aircraft (kortweg RPA), of Remotely Piloted Aerial Systems (kortweg RPAS) de meest gebruikte termen binnen politiekringen omdat deze luchtvaartuigen vanop afstand bestuurd worden door een piloot.¹⁴ Deze term legt de nadruk op het feit dat de besturing moet gebeuren door een piloot ondanks dat drones steeds autonoom worden, terwijl dit bij de volgende termen niet expliciet vernoemd wordt.¹⁵ In Nederland is ‘unmanned aerial vehicles’ (kortweg UAV’s) de meest voorkomende term binnen politiekringen omdat deze luchtvaartuigen geen piloot aan boord hebben. Binnen Nederlandse politiekringen verstaat men onder ‘drones’ de bewapende toestellen waarover Defensie beschikt.¹⁶ In de rechtsleer wordt echter wel veel gebruik gemaakt van de term ‘drones’ voor civiele toestellen.¹⁷ Op Europees vlak gaat de voorkeur uit naar de term ‘Unmanned Aerial System’ (kortweg UAS). Het Europees Agentschap voor veiligheid van de luchtvaart (EASA) definieert drones als volgt:

“An Unmanned Aircraft System (UAS) comprises individual system elements consisting of an “unmanned aircraft”, the “control station” and any other system elements necessary to enable flight, i.e. “command and control link” and “launch and recovery elements”. There may be multiple control stations, command & control links and launch and recovery elements within a UAS”¹⁸

11. Deze terminologie met ‘system’ i.p.v. ‘vehicle’ legt de nadruk op de verschillende onderdelen die naast het toestel zelf te pas komen bij het besturen van een drone zoals de piloot, de operator, het controlestation, het controlesysteem, de commando- en controlelink en de start- en landingsplatforms.¹⁹

¹⁴ W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, “Tien misverstanden over drones” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (13) 13; R. DE ROO, E. DE PAUW en W. HARDYNS, *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 18.

¹⁵ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 22.

¹⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 21-22; S. FLIGHT, “Politie en beeldtechnologie: gebruik, opbrengsten en uitdagingen”, *Justitiële verkenningen* 2016, (68) 68.

¹⁷ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, 1773-1779; G-J KNOOPS, “Politie-drones boven uw tuin? Het gaat gebeuren”, *NJB* 2013, 2920-2927.

¹⁸ D. HADDON, EASA, *Rulemaking Directorate Policy Statement Airworthiness Certification of Unmanned Aircraft Systems (UAS)*, nr. E.Y013-01, 2009, 3.

¹⁹ P. MCBRIDE, “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce* 2009, (627) 629.

12. Vanwege deze onenigheid en de bekendheid bij het publiek²⁰ zal verder in dit werk simpelweg de wereldwijd gebruikte term ‘drones’²¹ gebruikt worden en wordt geopteerd voor de algemene definitie van McBride die de verschillende sectoren en doeleinden omvat:

“A powered aerial vehicle that does not carry a human operator, uses aerodynamic forces to provide vehicle lift, can fly autonomously or be piloted remotely and can carry a lethal or nonlethal payload.”²²

13. Hieruit volgt dat een drone een luchtvaartuig is zonder piloot aan boord dat bestuurd wordt door een piloot vanop afstand of semiautonom vliegt en een dodelijke of niet-dodelijke payload kan dragen. De mate van autonomie van de drone heeft betrekking op de mate waarin het systeem zelf beslissingen kan maken over zijn koers of acties zonder menselijke interventie.²³ De payload kan bestaan uit technische apparatuur zoals wapens, HD-foto- en videoapparatuur²⁴, GPS, warmtecamera’s, nachtvisiecamera’s, bewegingssensoren, sniffers²⁵, audioapparatuur, opnamemogelijkheden, microfoons, infraroodcamera’s, een wifihotspot, GSM-jammers, smart software zoals gezichtsherkenningapparatuur, ANPR etc. Dit alles stelt drones in staat om individuen te kunnen identificeren en te volgen.²⁶ *Smart surveillance*-systemen zijn gebaseerd op een combinatie van technieken zoals profiling, datamining technieken, technische middelen en software zoals hierboven geschetst, met als doel abnormaal of verdacht gedrag te detecteren. Deze systemen zijn al terug te vinden in bepaalde soorten

²⁰ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 21.

²¹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 9.

²² P. MCBRIDE, “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce*, 2009, (627) 629.

²³ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 30.

²⁴ De scherpheid van de beelden is afhankelijk van de kwaliteit van de camera’s. Sommige drones zijn uitgerust met camera’s die een melkkarton vanop 18 288 meter kunnen waarnemen (R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 184).

²⁵ Sensoren voor het detecteren van chemische deeltjes.

²⁶ R.L. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182; W. HARDYNS, “Overheid, academici, private sector en drones” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (15)16-18.

bewakingscamera's.²⁷ Deze *smart surveillance* stoot op veel weerstand van burgerrechtenorganisaties. Uit deze technologische mogelijkheden blijkt dat een drone in staat is om een enorme hoeveelheid persoonsgegevens, zoals beelden, locatiegegevens, stemopnames, etc. in een oogwenk te verzamelen en verwerken.²⁸ Aan de gigantische impact dat *smart surveillance* kan hebben op mensenrechten, zoals het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens, kan men deels tegemoet komen door gebruik te maken van triggers die de hoeveelheid data beperken en filters die bepaalde beelden blokkeren of vervagen (*artificial vision technologies*).²⁹

14. Clark identificeert in zijn paper enkele essentiële elementen die terugkomen in verschillende definities. Een eerste element is dat het luchtvaartuig vanop afstand bestuurd wordt door een menselijke piloot. Men spreekt van een piloot omdat de bestuurder bepaalde vaardigheden moet bezitten en trainingen moet gevolgd hebben. De bediening is mogelijk via Wifi, radioverbinding of satelliet. Een tweede element is dat het toestel in staat is, om via aerodynamische krachten, op een stabiele manier in de lucht te blijven en zich hierin kan verplaatsen. Een derde element is de mogelijkheid tot controle en besturing van het toestel, de apparatuur op het toestel en de mogelijkheid tot informatiedoorstroom via een controle- en een communicatielink.³⁰
15. Kenmerken zoals grootte, gewicht, aandrijfsysteem, controlesysteem, besturingssysteem etc. kunnen sterk verschillen.³¹ In deze scriptie wordt enkel ingegaan op het basisonderscheid naar type drone en het gewicht. Andere technische aspecten zijn minder relevant voor het onderwerp. Er zijn twee grote categorieën typen drones, namelijk de fixed-wingsystemen en multirotorsystemen. Fixed-wingdrones hebben vaste vleugels en ontwikkelen liftkracht door snelheid, terwijl multirotordrones liftkracht opwekken door ronddraaiende motorbladen. Combinaties van beide systemen zijn ook mogelijk. Naargelang de toepassing waarvoor een drone ingezet wordt is een ander type drone voordeliger. Fixed-wingdrones halen een grotere snelheid, kunnen langer en stabiel in

²⁷ D. WRIGHT, M. FIEDEWALD, S. GUTWIRTH, M. LANGHEINRICH, E. MORDINI, R. BELLANOVA, P. DE HERT, K. WHADWA en D. BIGO, "Sorting out smart surveillance", *Computer Law & Security Review*, Vol. 26, 2010, 343-354.

²⁸ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 183.

²⁹ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 183;

³⁰ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 231-236.

³¹ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 235-236.

de lucht blijven en grotere afstanden afleggen voor observatie, maar hebben een startbaan nodig wat een probleem kan vormen in stedelijke gebieden en indien een snelle politiereactie nodig is. Het voordeel van multi-rotordrones is dat ze weinig ruimte nodig hebben om op te stijgen, ter plaatse kunnen blijven zweven, over het algemeen makkelijker manoeuvreerbaar zijn en minder lawaai maken. Dit bevordert de inzet in stedelijke gebieden en vergemakkelijkt heimelijke observatie en af luisterpraktijken bij opsporingsdoeleinden.³²

16. Drones kunnen zo klein zijn als een insect of zo groot als een passagiersvliegtuig.³³ Clark deelt drones in op basis van grootte en gewicht tussen grote, mini-, micro- en nanodrones. De ondergrenzen van het gewicht van de voornoemde categorieën voor respectievelijk fixed-wingdrones en multirotdrones zijn: 150 kg en 100 kg voor grote drones, 25 kg en 20 kg voor minidrones, en 7 kg voor microdrones.³⁴ Relatief kleinere en lichtere drones zijn makkelijker te manoeuvreren en zijn daarom geschikter voor bepaalde politionele toepassingen die in het volgende hoofdstuk besproken worden.³⁵

³² R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 237; COMMISSIE VOOR DE BESCHERMING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER (hierna: CBPL), *faq 1*; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 28.

³³ E. VOLKER, "The droning of the drones: the increasingly advanced technology of surveillance and control". *Statewatch analysis*, nr.106, 2009, 1.

³⁴ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 236.

³⁵ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 237.

Hoofdstuk 2: Toepassingsmogelijkheden drones voor de handhaving van de openbare orde

17. In dit hoofdstuk worden drie verschillende toepassingen van drones besproken die betrekking hebben op het handhaven van de openbare orde. Ten eerste komt de inzet van drones voor crowd control-doeleinden op evenementen aan bod. Ten tweede komt de inzet van drones ten gevolge van een concreet onvoorzienbaar incident om *situational awareness* te verkrijgen aan bod. Tussen beide wordt een onderscheid gemaakt omdat in de eerste situatie de politie voorafgaand aan het evenement kan beslissen om de drone in te zetten, terwijl de tweede situatie betrekking heeft op plotse, onverwachte gebeurtenissen die de orde verstoren, waarbij de drone dient om op een snelle en efficiënte manier een beter overzicht van de situatie te verschaffen, wat in het volgende deel wordt besproken.³⁶ Tenslotte wordt dieper ingegaan op de inzet van drones als routinematig surveillancemiddel voor de preventie van criminaliteit. Voor deze toepassingen in het domein van de veiligheid en de openbare ordehandhaving wordt voornamelijk beroep gedaan op de HD-camera's van de drones.³⁷

2.1 De inzet van drones voor crowd control-doeleinden bij massabijeenkomsten

18. De populairste toepassing maakt het gebruik van drones voor crowd control-doeleinden uit, waarbij de drone dient om grote menigten mensen te monitoren.³⁸ In dit geval gaat het om het garanderen van de veiligheid en de handhaving van de openbare orde op een massabijeenkomst zoals voetbalwedstrijden, festivals en betogingen.³⁹
19. In de literatuur is er maar weinig overeenstemming over de begripsomschrijving van 'crowd' ofwel 'menigte'. Heel algemeen wordt het omschreven als 'een samenkomst van

³⁶ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

³⁷ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 51.

³⁸ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

³⁹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 53; R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188; W. HARDYNS, "Overheid, academici, private sector en drones" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (15)16-18.

een groot aantal mensen'.⁴⁰ In dit werk is ervoor gekozen om de definitie van Challenger et al. van 'menigten' te hanteren die luidt als volgt:

*“a sizeable gathering of people in a given location, with a sufficient density distribution, who have come together for a specific purpose over a measurable period of time, and who, despite being predominantly strangers or in an unfamiliar situation, feel united by a common identity and are, therefore, able to act in a socially coherent manner.”*⁴¹

Kortom begrijpt men onder menigte: een bijeenkomst van enige duur, grootte en dichtheid op een bepaalde plaats voor een bepaald doel. Volgens hun is het belangrijk om rekening te houden met de verschillen tussen menigten die voor een verschillende tijdsduur met verschillende doelstellingen bij elkaar komen, zoals bijvoorbeeld menigten op protesten, sportevenementen of in luchthavens.⁴²

20. In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen de termen crowd control en crowd management ondanks dat beide begrippen vaak door elkaar gebruikt worden.⁴³ Beide termen hebben te maken met het coördineren van grootschalige evenementen, maar er is geen consensus over de exacte inhoud van beide begrippen.⁴⁴ Fruin omschrijft crowd-management als het systematisch plannen van en het toezicht houden op de bewegingen en de samenkomst van mensen om dit ordelijk te laten verlopen.⁴⁵ Volgens Berlonghi omvat crowd management alle maatregelen die worden genomen om het normale proces van de bewegingen van en het vermaak van mensen te verzekeren.⁴⁶ Crowd management omvat volgens de Vries et al.: *“alle geplande maatregelen voorafgaand aan een evenement om alles in goede banen te leiden en ongelukken en incidenten tijdens en na het evenement*

⁴⁰ R. CHALLENGER, C.W. CLEGG, M.A. ROBINSON en M. LEIGH, *Understanding crowd behaviors. Volume 2 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 50.

⁴¹ R. CHALLENGER, C.W. CLEGG, M.A. ROBINSON en M. LEIGH, *Understanding crowd behaviors. Volume 1 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 40; P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 19.

⁴² R. CHALLENGER, C.W. CLEGG, M.A. ROBINSON en M. LEIGH, *Understanding crowd behaviors. Volume 1 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 41.

⁴³ A.E. BERLONGHI, “Understanding and planning for different spectator crowds”, *Safety Science* 1995, (239) 340; J.J. FRUIN, “The causes and prevention of crowd disasters” in R.A. SMITH en J.F. DICKIE (eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, (99) 104.

⁴⁴ P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 19.

⁴⁵ J.J. FRUIN, “The causes and prevention of crowd disasters” in R.A. SMITH en J.F. DICKIE (eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, (99) 104.

⁴⁶ A.E. BERLONGHI, “Understanding and planning for different spectator crowds”, *Safety Science* 1995, (239) 240.

te voorkomen en te beheersen”.⁴⁷ Deze definitie zal gehanteerd worden in dit werk. Challenger et al. voegen hieraan toe dat crowd management enerzijds als doel heeft om de burgers veilig te laten genieten van het evenement en anderzijds om de burgers aan te sporen om zich op de gewenste manier te gedragen.⁴⁸

21. Voorbeelden hiervan zijn: het uitwerken van procedures om bijvoorbeeld de kaartverkoop en controle, de doorstroom aan de in- en uitgangen en het verkeer vlot te laten verlopen, maar crowd management kan ook betrekking hebben op het verzorgen van een goede communicatie, het uitschrijven van draaiboeken en scenario's, het verdelen van de verantwoordelijkheden en taken aan de verschillende partners, zoals de private veiligheidsdiensten, de politie, de hulpdiensten etc.⁴⁹
22. Crowd control maakt volgens Fruin een deel uit van crowd management en hij definieert dit als de beperking van groepsgedrag.⁵⁰ De nadruk bij crowd control ligt volgens Challenger et al. op de acties die genomen worden om een menigte terug onder controle te krijgen eens zij begint ongewenst gedrag te stellen.⁵¹ Ook Berlonghi deelt de mening dat crowd control maatregelen reacties zijn op ongewenst gedrag van een menigte.⁵² De maatregelen die in de literatuur worden aangehaald om de orde te herstellen zijn bijvoorbeeld het gebruik van geweld of arrestaties, het plaatsen van barrières en het uiteendrijven van een massa.⁵³ De Vries et al. verstaan hier echter onder “*het in goede banen leiden van gedrag van mensen in grote groepen tijdens een evenement*”.⁵⁴ In deze scriptie wordt de laatste definitie gehanteerd. De inzet van technologie wordt genoemd als

⁴⁷ P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 14, 20.

⁴⁸ R. CHALLENGER, C.W. CLEGG, M.A. ROBINSON en M. LEIGH, *Understanding crowd behaviors. Volume 2 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 60.

⁴⁹ A.E. BERLONGHI, “Understanding and planning for different spectator crowds”, *Safety Science* 1995, (239) 340-341; P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 19; J.J. FRUIN, “The causes and prevention of crowd disasters” in R.A. SMITH en J.F. DICKIE (eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, (99) 104.

⁵⁰ J.J. FRUIN, “The causes and prevention of crowd disasters” in R.A. SMITH en J.F. DICKIE (eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, (99) 104.

⁵¹ R. CHALLENGER, C.W. CLEGG, M.A. ROBINSON en M. LEIGH, *Understanding crowd behaviors. Volume 2 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 60.

⁵² A.E. BERLONGHI, “Understanding and planning for different spectator crowds”, *Safety Science* 1995, (239) 241.

⁵³ J.J. FRUIN, “The causes and prevention of crowd disasters” in R.A. SMITH en J.F. DICKIE (eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, (99) 104.

⁵⁴ P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 14, 19-20.

één van de maatregelen die genomen kan worden om een evenement in goede banen te leiden.⁵⁵

23. Drones worden wereldwijd reeds ingezet voor crowd management en crowd control-doeleinden en dus om groepen mensen te monitoren opdat een evenement probleemloos verloopt.⁵⁶ Voorafgaand aan het evenement kan een drone dienen om de omgeving te verkennen en informatie te verzamelen over de toegangswegen, de bebouwing etc.⁵⁷ Het verzamelen van dit soort informatie zou handig zijn wanneer er bijvoorbeeld een politieke top bijeen zou komen. Dan is er sprake van een crowd managementmaatregel. Tijdens een evenement geven de camera's een overzicht van de mensenmassa en hun bewegingen, en laten de politie toe het evenement in goede banen te leiden op basis van de beelden. Op die manier kan de politie de situatie adequaat inschatten en vervolgens de juiste middelen bepalen en inzetten zoals bijvoorbeeld waar de dranghekken geplaatst moeten worden. In dit geval is er sprake van een crowd control-maatregel.⁵⁸ Hierbij kan de observatie van de massa vanop grotere afstand gebeuren, maar in sommige gevallen kan ook worden ingezoomd op individuen die zich verdacht gedragen.⁵⁹
24. Drones kunnen echter ook uitgerust worden met andere payloads voor crowd control. In de VS is men bezig met de ontwikkeling van drones die uitgerust zijn met niet-dodelijke wapens. Zo kan de operator gericht ingrijpen zonder eigen politiemensen in gevaar te brengen. Onder deze crowd control-tools vallen o.a. luidsprekers om boodschappen door te geven, pepperspray, traangas, rubberen kogels, zeer hoge of lage tonen om mensenmassa's uit elkaar te drijven, een intens stroboscopisch licht dat duizeligheid,

⁵⁵ P.W. DE VRIES, M. GALETZKA en J.M. GUTTELING, *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 14.

⁵⁶ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182; W. HARDYNS, "Overheid, academici, private sector en drones" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (15)16-18; E. Volker, "The droning of the drones: the increasingly advanced technology of surveillance and control". *Statewatch analysis*, nr.106, 2009, 4, www.statewatch.org/analyses/no-106-the-droning-of-drones.pdf.

⁵⁶ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 240.

⁵⁷ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 51.

⁵⁸ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 52.

⁵⁹ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

desoriëntatie en evenwichtsverlies kan teweegbrengen en zelfs tasers die het mogelijk maken om een onruststoker te neutraliseren tot de politie arriveert.⁶⁰

2.2 De inzet van drones ten gevolge van een concreet onvoorzien incident om *situational awareness* te verkrijgen.

25. Een tweede veel aangehaalde toepassing is de inzet van drones door de politie als hulpmiddel nadat zich een concreet incident of een ramp heeft voorgedaan. Drones uitgerust met camera's worden dan op verkenning gestuurd om een inschatting te maken van het incident of de ramp door bv. te kijken hoeveel mensen bij een vechtpartij betrokken zijn. In dit geval dragen de camera's van de drone bij tot het verkrijgen van *situational awareness* die de politie toelaten effectieve, weloverwogen beslissingen te nemen over de nodige acties. Dit begrip betekent dat de drone een duidelijk overzicht van de situatie biedt.⁶¹ De beelden kunnen gebruikt worden om te bepalen op welke plaats, welke middelen, welke en hoeveel ordehandhavers moeten ingezet worden.⁶² Drones zijn een uiterst geschikt middel indien het incident zich voordoet in afgelegen gebieden of drukke zones met verkeersopstoppingen. De beelden kunnen naderhand aangewend worden voor reconstructies, als bewijs in strafzaken en voor het eisen en bekomen van schadevergoedingen.⁶³ Er dient wel opgemerkt te worden dat de focus ligt op het volgen van bewegingen, zowel bij crowd control-toepassingen als bij de inzet na een incident. Identificatie van ordeverstoorers aan de hand van beelden van een drone is moeilijker.⁶⁴

2.3 De routinematige inzet van drones als surveillancemiddel voor de preventie van criminaliteit

26. Finn en Wright wijzen ook op de opkomst van surveillanceactiviteiten met behulp van drones door de politie om criminaliteit te voorkomen of detecteren in publieke plaatsen en

⁶⁰ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188; K. STELMACK, "Weaponized police drones and their effect on police use of force", *Pittsburgh Journal of Technology, Law and Policy* 2015, (276)276-278; W. HARDYNS, "Overheid, academici, private sector en drones" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (15)16-18.

⁶¹ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 51.

⁶² B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 52.

⁶³ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 52.

⁶⁴ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 52.

voor de bewaking van kwetsbare sites zoals kerncentrales en dergelijke.⁶⁵ Drones kunnen net zoals andere vormen van cameratoezicht ingezet worden voor preventieve doeleinden. Deze toepassing komt echter nog maar in weinig landen voor.⁶⁶

27. Surveillance kan gedefinieerd worden als het verzamelen, verwerken en analyseren van persoonlijke informatie over individuen of populaties met als doel hun activiteiten te reguleren, controleren, besturen en beheren.⁶⁷ In de huidige samenleving is surveillance ingebed in praktisch elk aspect van het dagelijkse leven. Er wordt weleens gesteld dat we in een ‘surveillance society’ leven waarbij in het verleden de bevoegdheid tot surveillance beperkt bleef tot staatsinstellingen en deze enkel strekte tot concrete individuen die een risico voor de maatschappij vormden, terwijl de surveillance hedendaags gericht is op iedereen en ook uitgevoerd wordt door private actoren. De sterke expansie die surveillancevormen de laatste decennia’s kenden baart zorgen over de mate waarin deze de persoonlijke levenssfeer binnendringt zonder democratische controle.⁶⁸ Een andere term ‘new surveillance’ die in de literatuur opduikt verwijst naar nieuwe technologieën om te monitoren, die ontstaan zijn vanaf het einde van de 20^e eeuw, en die van aard meer routinematig zijn, minder zichtbaar voor de geobserveerde zijn, indringender zijn, en een lager niveau van toestemming kennen dan oudere vormen en vaak vanop afstand bestuurd worden.⁶⁹
28. Uit de omschrijving van de capaciteiten van drones en de summier opsomming van de toepassingsmogelijkheden blijkt dat drones in veel gevallen gefocust zijn op groepen mensen, maar ook op individuen of kleinere groepen. De kans is reëel dat de drone op een of andere manier de persoonlijke levenssfeer binnendringt.⁷⁰ Daarom wordt in het

⁶⁵ R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

⁶⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 47; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182

⁶⁷ R. COLEMAN en M. MCCAHERILL, *Surveillance & crime*, Londen, Sage, 2011, 23, 192.

⁶⁸ R. COLEMAN en M. MCCAHERILL, *Surveillance & crime*, Londen, Sage, 2011, 7 M. MCCAHERILL en R.L. FINN, *Surveillance, capita land resistance. Theorizing the surveillance subject*, Londen, Routledge, 2014, 1, 4; LOFTUS en B. GOOLD, “Covert surveillance and the invisibilities of policing”, *Criminology and Criminal Justice* 2012, (275) 276; D. LYON, *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*, Buckingham, Open University Press, 2001, 147.

⁶⁹ R. COLEMAN en M. MCCAHERILL, *Surveillance & crime*, Londen, Sage, 2011, 23, 190.

⁷⁰ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182-185.

volgende hoofdstuk dieper ingegaan op het recht op privacy en wat dit concreet inhoudt voor politiedrones die ingezet worden voor de openbare ordehandhaving.

29. De verschillende toepassingsmogelijkheden uit dit hoofdstuk en de toepassingsmogelijkheden in verband met de opsporing kunnen niet volledig los van elkaar gezien worden omdat het gebruik van een drone in de context van dit hoofdstuk kan leiden tot opsporing van de personen.⁷¹

⁷¹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 47.

Hoofdstuk 3: Politieel cameratoezicht met behulp van drones voor de handhaving van de openbare orde een (rechtmatige) inbreuk op het recht op privacy?

30. Momenteel bestaan er op internationaal en Europees niveau geen wettelijke instrumenten m.b.t. de privacy die specifiek tot stand gekomen zijn voor dronetechnologie, maar reeds bestaande instrumenten kunnen hierop van toepassing zijn.⁷² Hieronder worden enkele instrumenten besproken waarbij de focus ligt op artikel 8 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM)⁷³.

3.1 De begrippen privacy en het recht op privacy

31. Het recht op privacy wordt erkend als een fundamenteel recht en is ingeschreven in verschillende mensenrechtenverdragen. Desondanks wordt in geen van deze het recht op privéleven uitdrukkelijk gedefinieerd.⁷⁴ Er is geen universeel aanvaarde omschrijving van de concepten ‘privacy’ of ‘het recht op privacy’.⁷⁵ De term ‘privacy’ is afkomstig van de Latijnse term ‘privatus’, wat ‘gescheiden’ betekent.⁷⁶ Een definitie die circuleert van het concept ‘privacy’ is:

*“the presumption that individuals should have an area of autonomous development, interaction and liberty, namely a “private sphere” with or without interaction with others, free from state intervention and from excessive unsolicited intervention by other uninvited individuals”.*⁷⁷

⁷² R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 53.

⁷³ Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden, gesloten te Rome op 4 november 1950, goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955 en geratificeerd op 14 juni 1955 (B.S. 19 augustus 1955).

⁷⁴ K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 129; R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 25.

⁷⁵ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 103; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 24; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 15.

⁷⁶ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 24.

⁷⁷ F. LA RUE, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, A/HRC/23/40, 17 April 2013, 6-7.

32. De kern van het recht op privacy valt terug te voeren tot het begrip dat Warren en Brandeis hadden van het recht op privacy als “*the right to be let alone*”.⁷⁸ Beide concepten evolueren met de tijd onder invloed van sociale, culturele en wetenschappelijke factoren.⁷⁹
33. Om dit vage begrip toch concreter te maken, met de technologische evolutie in zijn achterhoofd, ontwikkelde Clarke een typologie. Hij deelt het recht op privacy op in vier categorieën, namelijk de ruimtelijke, relationele, lichamelijke en informationele privacy. Enkel de laatste categorie is in deze scriptie relevant. Hiermee wordt gedoeld op de bescherming van persoonsgegevens.⁸⁰ Wanneer het voor individuen onduidelijk is en ze niet beseffen of en welke gegevens van hen verzameld worden of waarvan de aanwending afwijkt van andere dan vooropgestelde doelen wordt de informationele privacy mogelijk aangetast.⁸¹

3.2 Het recht op privacy in de zin van artikel 8 EVRM

3.2.1 Algemeen

34. Het recht op privacy is onder andere neergelegd in artikel 8 van het EVRM, dat bepaalt dat iedereen het recht heeft op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.⁸² Oorspronkelijk is dit artikel ingevoerd om burgers tegen willekeurige inmenging door de overheid te beschermen, maar hedendaags brengt artikel 8 EVRM ook positieve verplichtingen met zich mee om maatregelen te nemen die de effectieve bescherming van de privacy waarborgen.⁸³ Ondanks deze positieve verplichtingen kunnen de lidstaten naar eigen interpretatie vastleggen hoe ze een bepaald

⁷⁸ S.D. WARREN en L.D. BRANDEIS, “The right to privacy. The implicit made explicit”, *Harvard Law Review* 1980, (193)193.

⁷⁹ P. DE HERT, “Het grondrecht privacy en het grondrecht bescherming van de persoonsgegevens”, in P. DE HERT (ed.), *Privacy en persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2004, 47; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 25.

⁸⁰ R. CLARKE, “Introduction to Dataveillance and Information Privacy, and definitions of terms”, *Xamax Consultancy Pty Ltd*, 1997-2016; B. Gogarty, M. Hagger, “The Laws of Man Over Vehicles Unmanned: The Legal Response to Robotic Revolution on Sea, Land and Air”, *Journal of Law, Information and Science*, Vol. 19, 2008, 73; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens. Algemeen handboek*, Brussel, Politeia, 2017, 17.

⁸¹ R. DE ROO, E. DE PAUW en W. HARDYNS, *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 99.

⁸² Art. 8 lid 1 EVRM.

⁸³ EHRM 9 oktober 1979, nr. 6289/73 Airey/Ierland; EHRM 4 december 2007, nr. 44362/04, Dickson/UK; F. BOEHM, *Information Sharing and Data Protection in the Age of Freedom, Security and Justice*, Berlijn, Springer, 2012, 26; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 360.

domein nationaal reguleren.⁸⁴ Artikel 8 EVRM stelt minimumvoorwaarden aan de nationale regelgeving om een inbreuk te mogen maken op dit recht. Zij mogen echter een verregaandere bescherming aanbieden.⁸⁵ (*Infra*, nrs. 43-47) De verdere focus ligt op dit artikel omdat dit rechtstreekse werking heeft in nationale rechtssystemen, waardoor een inbreuk op het privéleven volgens dit artikel voor de nationale rechter gebracht kan worden of voor het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) die de staat kan veroordelen. Bovendien is erkend dat artikel 8 EVRM horizontale werking heeft, en dus niet enkel individuen beschermt tegen de staat, maar ook tegen private partijen.⁸⁶

35. De rechtspraak van het EHRM evolueert door de ruime interpretatiemarge die het Hof aan artikel 8 EVRM geeft met de tijd en de technologische vooruitgang.⁸⁷ Het EHRM geeft in meerdere uitspraken aan dat de situaties die hieronder vallen niet exhaustief opgesomd kunnen worden.⁸⁸ Het recht op privéleven omvat verschillende aspecten.⁸⁹ Het recht op privacy omvat in de meest traditionele zin: “*het belang van mensen om niet te worden blootgesteld aan de ongewenste aandacht van de overheid of van derde*”. Het is een traditioneel mensenrecht dat personen tegen onwillekeurige inbreuken door de overheid of derden wil beschermen.⁹⁰ Er is een sterk onderling verband tussen het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens. Volgens rechtspraak van het Hof omvat het recht op privacy in de zin van artikel 8 EVRM ook het recht op bescherming

⁸⁴ EHRM 2 oktober 2001, nr. 36022/97, Rees/UK; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 360.

⁸⁵ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109-110.

⁸⁶ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 57; V. SEPULCHRE, *La protection juridictionnelle des droits de l'homme en Belgique*, Brussel, Kluwer, 2007, 41-42.

⁸⁷ M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondance”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 358-359.

⁸⁸ EHRM 4 december 2008, nrs. 30562/04 en 30566/04, S. en Marper/Verenigd Koninkrijk; EHRM 28 januari 2003, nr. 44647/98, Peck/Verenigd Koninkrijk; EHRM 25 september 2001, nr. 44787/98 P.G. en J.H./Het Verenigd Koninkrijk; EHRM 6 februari 2001, nr. 44599/98 Bensaid/Verenigd Koninkrijk; EHRM 25 maart 1993, nr 13134/87, Costello-Roberts / the United Kingdom; EHRM 16 december 1992, nr. 13710/88, Niemietz/Duitsland; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 358-359.

⁸⁹ Andere rechten die hieronder vallen zijn: het recht op de bescherming van iemands reputatie, het recht op fysieke en sociale identiteit, het recht om relaties met anderen aan te gaan, het recht op zijn/haar lichamelijke en geestelijke integriteit, het recht om kinderen te krijgen, en enkele rechten in verband met de woning, het recht op respect voor zijn/haar correspondentie (K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 129-146).

⁹⁰ K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 130, 163.

van persoonsgegevens.⁹¹ Het recht op bescherming van persoonsgegevens houdt in dat de persoonsgegevens van iemand op een rechtmatige manier dienen verzameld, verwerkt en opgeslagen te worden, om te vermijden dat de persoon nadelige gevolgen hierdoor ervaart.⁹² Dit laatste recht is volgens het Hof van doorslaggevend belang om het recht op privacy te verzekeren. Hieruit volgt dat een inbreuk op het recht op de bescherming van persoonsgegevens leidt tot een schending van het recht op privacy. Omgekeerd geldt dit niet.⁹³ Dit laatste recht wordt ook de informationele privacy genoemd.⁹⁴(*Supra*, nr.33)

3.2.2 Uitzonderingen op het recht op privacy

36. Niet elke inmenging van de overheid in de persoonlijke levenssfeer van burgers is onrechtmatig volgens het EVRM.⁹⁵ Het recht op de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer is geen absoluut recht.⁹⁶ Dit betekent dat ervan afgeweken kan worden in bepaalde gevallen.⁹⁷ Dit houdt in dat de inzet van drones door de politie als surveillancemiddel in sommige gevallen geen regelrechte inbreuk uitmaakt op het recht op privacy. De methode die het Hof volgt om te bepalen of er sprake is van een onregelmatige inbreuk wordt hieronder besproken.

3.2.2.1 Stap 1: bepalen of er al dan niet sprake is van een inbreuk op de privésfeer

37. Allereerst moet het Hof bepalen of er wel degelijk een inbreuk is op het ‘privéleven’ alvorens te bepalen of deze inbreuk gerechtvaardigd is. Het Hof interpreteert dit begrip ruim.⁹⁸ Bij gebrek aan *case law* i.v.m. het politioneel gebruik van drones voor toezichtsdoeleinden, wordt hieronder de *case law* van het EHRM bestudeerd i.v.m.

⁹¹EHRM 27 augustus 1997, nr 20837/92, M.S. / Sweden; K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 130-132.

⁹²F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 163; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 104.

⁹³EHRM, 27 augustus 1997, nr 20837/92, M.S. / Sweden; P. DE HERT, A. GALETTA, A report presenting a review of the key features raised by legal perspectives of surveillance and democracy, 2013, *Iriss*, 34.

⁹⁴F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 163.

⁹⁵M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondence”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

⁹⁶S. FLIGHT, Cameratoezicht in Nederland. Een schets van het Nederlandse cameravergoeding, Amsterdam, DSP-groep, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 45.

⁹⁷A. THIENPONT en C. HERMAN, *Mensenrechten. Een kennismaking*, Gent, Liga voor Mensenrechten, 2009, 16-18.

⁹⁸F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 164.

bewakingscamera's⁹⁹ opdat de daaruit volgende principes naar analogie kunnen toegepast worden op drones die door een publieke autoriteit worden ingezet.¹⁰⁰

38. Er wordt een onderscheid gemaakt naargelang technologie wordt ingezet in de private of in de publieke sfeer. De private sfeer heeft betrekking op intieme aspecten van de levenssfeer van een individu. De private sfeer wordt onderscheiden van de publieke sfeer door fysieke grenzen, zoals een huis of een omheining, door persoonlijke relaties met familie en vrienden, en door bepaalde soorten informatie, zoals persoonlijke, gevoelige of beschamende informatie.¹⁰¹ Volgens Finn et al. zal het gebruik van drones om iemand in de gaten te houden in deze sfeer altijd een inbreuk uitmaken in de zin van artikel 8 EVRM.¹⁰²
39. Deze scriptie spitst zich toe op de inzet van cameratoezicht met behulp van drones door de politie voor de handhaving van de openbare orde, wat impliceert dat de drones ingezet worden in publieke plaatsen. Er wordt gekozen om de definitie die Finn et al. te hanteren van de Venetiaanse commissie:

“[...] a place which can be in principle accessed by anyone freely, indiscriminately, at any time and under any circumstances. Public areas are open to the public. In principle anyone at anytime can have the benefit of this area”¹⁰³

40. Uit deze definitie blijkt dat in principe alle individuen vrije toegang hebben tot publieke plaatsen. Een individu kan zich verwachten aan een lager privacyniveau indien hij/zij zich begeeft vanuit zijn/haar private sfeer naar een publieke plaats. Bij cameratoezicht op publieke plaatsen houdt het Hof bij de beoordeling of er al dan niet sprake is van een inbreuk op het privéleven, onder andere rekening met de redelijke verwachting van de privacy van de betrokkene. Dit betreft de vraag of de betrokkene redelijkerwijs kon verwachten dat zijn/haar privacy zou worden gerespecteerd op een bepaalde plaats.¹⁰⁴ Het

⁹⁹ Indien andere persoonsgegevens dan beelden verwerkt worden is andere case law van het EHRM van toepassing.

¹⁰⁰ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 58.

¹⁰¹ H. NISSENBAUM, “Toward an Approach to Privacy in Public: Challenges of Information Technology”, *Ethics & Behavior*, 1997, (207) 207.

¹⁰² R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 58.

¹⁰³ Venetiaanse Commissie, “Opinion on Video Surveillance In Public Places by Public Authorities and the Protection of Human Rights”, Raad van Europa, Straatsburg, 2007, 4.

¹⁰⁴ EHRM 25 september 2001, nr. 44787/98, P.G. en J.H./Verenigd Koninkrijk; EHRM 25 juni 1997, nr. 20605/92, Halford/Verenigd Koninkrijk; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers,

Hof verduidelijkt wel dat de privacyverwachting geen doorslaggevende factor is aangezien personen zich soms bewust begeven in situaties wetende dat ze onder cameratoezicht vallen.¹⁰⁵ De concrete omstandigheden van elke zaak bepalen of de inbreuk als meer of minder ingrijpend beschouwd zal worden.¹⁰⁶

41. Uit de zaak P.G. en J.H. bleek dat het louter monitoren van personen met behulp van camera's zonder opname van het materiaal geen inbreuk op het privéleven uitmaakt in de zin van artikel 8 EVRM. De redenering hierachter was dat als personen zich begeven op publieke plaatsen ze onvermijdelijk gezien kunnen worden door andere personen. Het Hof maakt geen onderscheid met een individu dat wordt waargenomen door een bewakingsagent via technische middelen. In dit arrest werd een onderscheid geïntroduceerd tussen 'het louter monitoren' en 'het systematisch of permanent verwerken of opslaan van data door het gebruik van open surveillancemethoden'.¹⁰⁷ Het Hof herhaalde in de Peck case¹⁰⁸ haar standpunt dat het in beeld brengen van een individu op een publieke plaats met behulp van bewakingscamera's op zich geen inbreuk uitmaakte op het privéleven, maar erkende dat mits de meeste CCTV-camera's¹⁰⁹ gelinkt zijn aan opnameapparatuur, het systematisch en permanent gebruik van deze opnames mogelijk een inbreuk op het privéleven uitmaken.¹¹⁰ In de zaak Perry¹¹¹ werden de beelden van bewakingscamera's in een cel voor andere dan de normale doeleinden gebruikt, in dit geval voor de identificatie van een verdachte, wat later tot zijn veroordeling zou leiden. Het Hof reageerde hierop dat het normaal gebruik van bewakingscamera's in een publieke ruimte, shoppingcentra of het politiebureau geen inbreuk vormt op artikel 8 EVRM voor

2015, 107-108; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 58-59;

F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 164.

¹⁰⁵ EHRM, 6 februari 2001, nr. 44787/98, P.G. en J.H. / the United Kingdom, nr. 44787/98.

¹⁰⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 108.

¹⁰⁷ EHRM, 6 februari 2001, nr. 44787/98, P.G. en J.H. / the United Kingdom, nr. 44787/98; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 59-60.

¹⁰⁸ EHRM 28 januari 2003, nr. 44647/98, Peck/VK.

¹⁰⁹ Closed-circuit television camera.

¹¹⁰ K. DE VRIES, "Het recht op privéleven en aanverwante rechten" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 132; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 60; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 373.

¹¹¹ EHRM 17 juli 2003, nr. 63737/00, Perry/Verenigd Koninkrijk.

zover de camera's een legitiem doel dienen. In dit geval besloot het Hof dat het ongewoon gebruik van de beelden een schending van artikel 8 EVRM uitmaakte.¹¹²

42. Concluderend stellen Finn et al. dat afhankelijk van de indringendheid van de surveillance sommige vormen van monitoring met behulp van drones buiten de bescherming van artikel 8 EVRM zouden vallen aangezien het louter monitoren op publieke plaatsen door publieke autoriteiten, zonder het systematisch opslaan van informatie en zonder dat de drones voor ongewone andere dan de oorspronkelijke doeleinden gebruikt worden, niet beschouwd wordt als een inbreuk.¹¹³ Finn et al. merken wel op dat surveillance die verder gaat dan 'monitoring as such' door toestellen met een hoge behendigheid en versterkte waarneem mogelijkheden door gesofisticeerde payloads zoals bijvoorbeeld infraroodcamera's, thermische etc. wel zouden kunnen vallen onder de bescherming van artikel 8 EVRM en een inbreuk zouden kunnen uitmaken op het recht op privacy.¹¹⁴ White en Ovey stellen dan weer dat zelfs indien beelden niet verwerkt of opgeslagen worden er mogelijk sprake zou kunnen zijn van een inbreuk op het recht op privacy omdat volgens rechtspraak van het EHRM mensen het recht hebben met elkaar om te gaan en relaties aan te gaan zonder inmenging van de overheid, zelfs in publieke plaatsen.¹¹⁵

3.2.2.2 Stap 2: nagaan of er voldaan is aan de voorwaarden van de escape-clausule en er sprake is van een gerechtvaardigde inbreuk

43. Vervolgens moet aan de hand van de concrete omstandigheden onderzocht worden of de inbreuk op het privéleven gerechtvaardigd is.¹¹⁶ De voorwaarden voor een rechtmatige

¹¹² EHRM 17 juli 2003, nr. 63737/00, Perry/Verenigd Koninkrijk; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 373.

¹¹³ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 60-61.

¹¹⁴ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 107-108; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 61.

¹¹⁵ EHRM 12 januari 2010, nr. 4158/05, Gillian en Quinton/VK; EHRM 24 juni 2004, nr. 59320/00, Von Hannover/Duitsland; EHRM 28 januari 2003, nr. 44647/98, Peck/VK; EHRM 27 oktober 1994, nr. 18535/91, Kroon en anderen/Nederland; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 358-359.

¹¹⁶ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 61; F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165; K. DE VRIES, "Het recht op privéleven en aanverwante rechten" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 132; R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 373.

inbreuk door een publieke autoriteit zijn opgesomd in de zogenaamde ‘escape-clausule’ in artikel 8 lid 2 EVRM.¹¹⁷ Artikel 8 EVRM 2° luidt als volgt:

“Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.”

3.2.2.2.1 Legaliteitsbeginsel

44. Artikel 8 stelt dat een inbreuk is toegestaan ‘voor zover bij de wet is voorzien’.¹¹⁸ De eerste voorwaarde is de legaliteitsvereiste en houdt in dat de inperkingen van het recht op de persoonlijke levenssfeer door een openbare instantie een rechtsgrond moeten hebben in het nationale recht, maar dit moet geen formele wetgevende norm zijn.¹¹⁹ Dit betekent dat in het nationale recht een norm moet opgenomen zijn die (via interpretatie) cameratoezicht m.b.v. drones door politieambtenaren toelaat. Uit de jurisprudentie blijkt dat deze rechtsgrond aan enkele kwalitatieve vereisten moet voldoen. De eerste kwalitatieve vereiste houdt in dat de regels voldoende toegankelijk (accessibility) moeten zijn voor de rechtsonderhorige. De norm moet dus voldoende kenbaar en bekend gemaakt zijn.¹²⁰ De tweede kwalitatieve vereiste is de voorzienbaarheidseis (foreseeability), die

¹¹⁷ Art. 8 EVRM; P.J.M., ELANDS, “Drones: zegen of vloek?”, *Justitiële verkenningen*, 2016, (95) 100-101; M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondance”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

¹¹⁸ Art. 8 lid 2 EVRM.

¹¹⁹ Ongeschreven recht of een systematische interpretatie van rechters van een wetsbepaling voldoen als rechtsgrond. (EHRM 24 april 1990, nr. 11801/85, Kruslin/Frankrijk; EHRM 24 april 1990, nr. 11105/84, Hüvig/Frankrijk; EHRM 5 oktober 2010, Köpke/Duitsland; EHRM, 25 mei 1993, Kokkinakis/Griekenland; EHRM 26 april 1979, Sunday Times/VK; A. ALEN en K. MUYLLE, *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, 2005, Mechelen, Kluwer, 362, 796; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 18-19; M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondance”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363; F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165.)

¹²⁰ EHRM 12 mei 2000, nr. 35394/97, Khan/VK; EHRM 4 mei 2000, nr. 28451/95, Rotaru/Roemenië; EHRM 2 augustus 1984, Malone/ Verenigd Koninkrijk, *Publ. Eur. Court H.R.* 1985, Serie A, nr. 95; EHRM, 26 april 1979, Sunday Times/VK; A. ALEN en K. MUYLLE, *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, 2005, Mechelen, Kluwer, 362, 796; F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165.

inhoudt dat de wet voorspelbaar moet zijn, en dus duidelijk omschreven moet zijn opdat de rechtsonderhorige zijn gedrag erop kan afstemmen. De rechtsonderhorige moet redelijkerwijs de consequenties van zijn handelingen kunnen voorzien.¹²¹ Daarom is een nauwkeurige, en overzichtelijke regelgeving met duidelijke definiëring van de bevoegdheden wenselijk opdat het voor de burger duidelijk is in welke omstandigheden hij in aanraking kan komen met drones en op welke manier deze mogelijk een inbreuk kunnen uitmaken op het recht op privacy.¹²²

3.2.2.2 De inbreuk moet uitgaan van het openbaar gezag

45. Ten tweede is enkel ‘het openbaar gezag’¹²³, de overheid bevoegd om een inbreuk te maken op de persoonlijke levenssfeer van personen.¹²⁴

3.2.2.3 De inbreuk moet noodzakelijk zijn voor één van de opgesomde doelstellingen

46. De derde voorwaarde behelst dat een inbreuk slechts rechtmatig is voor zover de inbreuk noodzakelijk is in een democratische samenleving om één van de limitatief opgesomde doelstellingen in artikel 8 lid 2 EVRM te bereiken.¹²⁵ Uit dit artikel vloeit voort dat de politie cameratoezicht met behulp van drones kan inzetten om de nationale of openbare

¹²¹EHRM, 29 juni 2006, nr. 54934/00, Weber en Saravia / Germany; EHRM 12 mei 2000, nr. 35394/97, Khan/VK; EHRM 4 mei 2000, nr. 28451/95, Rotaru/Roemenië; EHRM 24 april 1990, nr. 11801/85, Kruslin/Frankrijk; EHRM 2 augustus 1984, Malone/VK; EHRM, 26 april 1979, Sunday Times/VK; A. ALLEN en K. MUYLLE, *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, 2005, Mechelen, Kluwer, 362, 796; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 56; F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165.

¹²² EHRM 21 juni 2011, nr. 30194/09, Shimovolos/Rusland EHRM, 16 december 1992, nr. 27798/95, Amman /Zwitserland; EHRM 24 april 1990, nr. 11801/85, Kruslin/Frankrijk; EHRM 24 april 1990, nr. 11105/84, Hüvig/Frankrijk; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1774 .

¹²³ Art. 8 lid 2 EVRM.

¹²⁴ Art. 8 EVRM; P.J.M., ELANDS, “Drones: zegen of vloek?”, *Justitiële verkenningen*, 2016, (95) 100-101; M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondence”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

¹²⁵ Art. 8 EVRM; EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/VK; P.J.M., ELANDS, “Drones: zegen of vloek?”, *Justitiële verkenningen*, 2016, (95) 100-101; ; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 18-19; M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondence”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363; F. VAN DER JAGT, “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165.

veiligheid te waarborgen of om strafbare feiten en ordeverstoringen te voorkomen.¹²⁶ Een maatregel is noodzakelijk bij een dringende maatschappelijke behoefte.¹²⁷ Volgens Custers et al. zijn deze doelstellingen zeer ruim en kan de invulling ervan gemakkelijk gerealiseerd worden.¹²⁸

3.2.2.4 De proportionaliteits- en subsidiariteitstest

47. Tenslotte moet de inbreuk een proportionaliteits- en subsidiariteitseis doorstaan. De proportionaliteitstoets houdt in dat de inmenging in iemands persoonlijke levenssfeer niet buitenproportioneel mag zijn ten opzichte van het doel dat de verwerking voor ogen heeft. Hierbij dient het belang van het individu afgetoetst te worden tegen het algemeen belang.¹²⁹ Dit betekent dat het aantal camera's, de plaats, de bewaartermijn, etc. in verhouding zijn tot deze doelstelling waarvoor de camera's ingezet worden.¹³⁰ Aspecten zoals de aard van de verzamelde gegevens en of er een recht op inzage, correctie of verwijdering van deze gegevens is, spelen een rol.¹³¹ De proportionaliteitsvereiste komt in gevaar bij nieuwe vormen van cameratoezicht, zoals ANPR-camera's die massaal gegevens opslaan en CCTV-camera's die rechtstreeks beelden en geluid doorsturen naar een computer.¹³² Belangrijk is dat de politie duidelijk motiveert welke meerwaarde drones

¹²⁶ Art. 8 EVRM; P.J.M., ELANDS, "Drones: zegen of vloek?", *Justitiële verkenningen*, 2016, (95) 100-101; M. LAFFERTY, "Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondence", in D. HARRIS, M. O'BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

¹²⁷ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109; JUSTICE, *Freedom from Suspicion Surveillance Reform for a Digital Age*, Justice online, London, 2011, 35-36; F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165.

¹²⁸ Volgens Custers et al. zal het op bepaalde evenementen het wenselijk zijn om toezicht te houden vanuit de lucht om de nationale veiligheid te waarborgen en wanordelijkheden te voorkomen, maar ook in steden kan cameratoezicht m.b.v. drones nuttig zijn om wanordelijkheden of strafbare feiten te voorkomen. (B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 108-109).

¹²⁹ EHRM 19 juni 2006, nr. 35014/97, Hutten-Czapska/Polen; EHRM 26 maart 1987, nr. 9248/81, Leander/Zweden; F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 165-166.

¹³⁰ S. FLIGHT, *Cameratoezicht in Nederland. Een schets van het Nederlandse cameralandchap*, Amsterdam, DSP-groep, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 5,6.

¹³¹ EHRM 14 februari 2006, nr. 57986/00, Turek/Slowakije; EHRM 4 mei 2000, nr. 28341/95, Rotaru/Roemenië; EHRM 26 maart 1987, nr. 9248/81, Leander/Zweden; F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 166.

¹³² JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 28-30.

leveren en waarom dit opweegt tegen het recht op privacy.¹³³ De subsidiariteitsvereiste vergt dat er moet afgewogen worden of de doelstelling van de informatieverwerking niet kan bekomen worden door gebruik te maken van andere minder ingrijpende middelen. Deze vereiste is soms ook belangrijk bij de beoordeling van de proportionaliteit.¹³⁴

3.3 Het recht op privacy op internationaal en Europeesrechtelijk vlak

48. Het recht op privéleven en (impliciet) het recht op de bescherming van persoonsgegevens worden gewaarborgd door andere internationale en Europese grondrechtenverdragen dan het EVRM.¹³⁵ Op internationaal vlak wordt het recht op privéleven gewaarborgd in artikel 17 IVBPR en artikel 12 UVRM. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is echter niet bindend.¹³⁶ De bescherming van persoonsgegevens kent een verdere uitwerking in een afzonderlijk verdrag van de Raad van Europa van 1981, nl. het verdrag van Straatsburg, waarin de algemene principes afgeleid uit de case law van het EHRM opgenomen zijn.¹³⁷ Individuen worden enkel beschermd door wetgeving i.v.m. de bescherming van persoonsgegevens indien de drones ingezet door de politie effectief persoonsgegevens in de zin van dit instrument verzamelen. Artikel 8 EVRM daarentegen beschermt de bevolking tegen inbreuken op het recht op privacy indien er sprake is van systematische observatie met behulp van hoogtechnologische payloads ongeacht of er gegevens worden verzameld.¹³⁸
49. Daarnaast maken verschillende aspecten van het recht op privéleven en de bescherming van persoonsgegevens onderwerp uit van Uniewetgeving.¹³⁹ Het recht op privacy ligt vervat in artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. De rechten in artikel 7 van het Handvest krijgen dezelfde betekenis en draagwijdte als de

¹³³ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109.

¹³⁴ F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 166.

¹³⁵ K. DE VRIES, "Het recht op privéleven en aanverwante rechten" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 147.

¹³⁶ K. DE VRIES, "Het recht op privéleven en aanverwante rechten" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 153.

¹³⁷ As: the Council of Europe (1981) Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention No. 108; F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 164.

¹³⁸ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 66.

¹³⁹ F. VAN DER JAGT, "Het recht op bescherming van persoonsgegevens" in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en Internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (163) 163.

manier waarop het EHRM artikel 8 EVRM interpreteert.¹⁴⁰ Het Handvest van de EU onderwerpt de lidstaten aan ongeveer dezelfde voorwaarden als artikel 8 EVRM voor beperkingen op het recht op privacy.¹⁴¹ Ook het recht op de bescherming van persoonsgegevens is expliciet opgenomen in artikel 8 van het Handvest.¹⁴² De richtlijn inzake bescherming van persoonsgegevens 95/46/EG¹⁴³ is niet van toepassing op de verwerking van persoonsgegevens door staatsinstellingen zoals de politie indien zij dit doen met als doel het handhaven van de openbare orde, het garanderen van de staatsveiligheid of inzake defensie en strafrechtelijke onderzoeken.¹⁴⁴ Dit heeft als gevolg dat het verzamelen van beelden etc. door de politie met drones voor crowd control-doeleinden, om *situational awareness* te verkrijgen en voor de preventie van criminaliteit niet onder deze richtlijn valt. Dit betekent niet dat dit gebruik niet onder het toepassingsgebied van artikel 8 EVRM of artikel 7 EU-Handvest valt en dus voldaan moet worden aan de hierboven besproken vereisten.¹⁴⁵ Ondanks dat deze richtlijn niet van toepassing is op de politie hebben sommige lidstaten wel vrijwillig delen van deze richtlijn opgenomen in nationale wetgeving die van toepassing is op de politie. Dit wordt in het rechtsvergelijkende deel besproken. (*Infra*, nr. 189)

50. The framework-decision richtlijn van 2008/977/JHA is wel toepasselijk op de politie maar heeft enkel betrekking op de transnationale uitwisseling van persoonsgegevens waarin in deze thesis niet op ingegaan wordt.¹⁴⁶
51. In de nabije toekomst zullen beide richtlijnen vervangen worden door de *General Data Protection Regulation (GDPR-regeling)* van 27 april 2016. Deze bestaat uit twee delen,

¹⁴⁰ A. O'NEILL, "How the CJEU uses the Charter of Fundamental Rights", *Eutopia Law*, April 2012; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 64.

¹⁴¹ Art. 52 §1 van het Handvest EU; A. ALEN en K. MUYLLE, *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, 2005, Mechelen, Kluwer, 795.

¹⁴² R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 67.

¹⁴³ Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, *PB nr. L 281* van 23/11/1995 blz. 0031 – 0050, 31995L0046.

¹⁴⁴ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 69.

¹⁴⁵ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 69.

¹⁴⁶ Art. 1 Kaderbesluit 2008/977/JHA over de bescherming van persoonsgegevens die worden verwerkt in het kader van de politie en justitie samenwerking in strafzaken van de Europese Raad, *Pb.L.* 27 november 2008, L350,60.

namelijk een verordening, de Algemene Verordening Gegevensverwerking (AVG)¹⁴⁷ en een Richtlijn Gegevensverwerking (RG) inzake de bescherming van persoonsgegevens¹⁴⁸. De AVG is niet toepasselijk op de politie en is van toepassing met ingang van 25 mei 2018.¹⁴⁹ De richtlijn richt zich echter op de interne en externe (transnationale) uitwisseling van persoonsgegevens binnen overheidsdiensten, zoals politie en justitie.¹⁵⁰ De lidstaten krijgen tot 6 mei 2018 om de richtlijn om te zetten in nationaal recht.¹⁵¹ De inzet van drones door de politie zal hieronder vallen.¹⁵² Hierop wordt inhoudelijk niet verder ingegaan omdat deze regelgeving nog niet omgezet is in beide landen van vergelijking.

¹⁴⁷ Verord.Raad nr. (EU) 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG, *Pb.L.* 4 mei 2016, afl. 119, 1 (Hierna: AVG).

¹⁴⁸ Richtl.Europees Parlement en Raad nr. (EU) 2016/680 van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Kaderbesluit 2008/977/JBZ van de Raad, *Pb.L.* 4 mei 2016, L119, 89.

¹⁴⁹ Art. 99 lid 2 AVG; Art. 2 lid 2 AVG expliciteert het toepassingsgebied: “*Deze verordening is niet van toepassing op de verwerking van persoonsgegevens, door de bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, met inbegrip van de bescherming tegen en de voorkoming van gevaren voor de openbare veiligheid*”.

¹⁵⁰ K. GIJSBRECHTS, “De GDPR-regeling uitgelegd in vijf vragen”, *Smart Business*, 9 augustus 2016.

¹⁵¹ Art. 63, lid 1 Richtl. Europees Parlement en Raad nr. (EU) 2016/680 van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Kaderbesluit 2008/977/JBZ van de Raad, *Pb.L.* 4 mei 2016, L119, 89 (hierna: Richtlijn Gegevensverwerking).

¹⁵² Richtl.Europees Parlement en Raad nr. (EU) 2016/680 van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Kaderbesluit 2008/977/JBZ van de Raad, *Pb.L.* 4 mei 2016, L119, 89; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 80.

Hoofdstuk 4: Privacygerelateerde problematiek m.b.t. het politieel gebruik van drones

52. De uitbreiding van militaire naar publieke toepassingen van drones werpt op zijn minst vragen op over de bescherming van de rechten en vrijheden van burgers.¹⁵³ De inzet van hoogtechnologische toestellen als observatiemiddel kunnen op verregaande manieren de privacy van burgers binnendringen. In de VS worden er momenteel testen uitgevoerd met cameratechnologie die in staat is om een hele stad te observeren vanop vijf km hoogte.¹⁵⁴
53. Sommige van de politieele toepassingen worden amper bekritiseerd, zoals de fotogrammetrie bij verkeersongevallen, het in beeld brengen van *crime scenes* en de inzet voor zoekacties naar vermiste personen.¹⁵⁵ Het gebruik van de camerabeelden van drones voor het handhaven van de orde is nog steeds controversieel ondanks het feit dat toepassingen zoals de inzet voor crowd control, *situational awareness* bij incidenten, en voor preventieve doeleinden in verschillende landen al getest zijn en deze toepassingen onder het regelgevend kader vallen van enkele internationale en Europese instrumenten m.b.t. het recht op privacy en de bescherming van persoonsgegevens.¹⁵⁶
54. Uit de hierboven besproken toepassingen blijkt dat de focus in veel toepassingen ligt op mensenmassa's, kleinere groepen mensen of individuen, met als gevolg dat de politie hoogstwaarschijnlijk bij het gebruik van drones op enigerlei manier de persoonlijke levenssfeer binnendringt en enige vorm van persoonsgegevens verzamelt, zoals afbeeldingen, video-opnames, locatiedata, namen, adressen, identiteitsgegevens, biometrische gegevens etc. De hoeveelheid data die verzameld wordt is variabel.¹⁵⁷ Bij de toepassingen waarop in deze scriptie gefocust wordt, namelijk de inzet van drones als crowd control-middel, om *situational awareness* te verkrijgen na een incident of als preventief middel om criminaliteit te voorkomen, wordt niet an sich gefocust op concrete

¹⁵³ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1773.

¹⁵⁴ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

¹⁵⁵ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 181-182.

¹⁵⁶ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 181.

¹⁵⁷ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182-185.

individuen, maar is de kans dat personen (indirect) herkenbaar in beeld komen of ingezoomd wordt op individuen als gevolg van een ordeverstoring groot.

55. Dit kan problematisch zijn volgens Finn et al. omdat er weinig bekend is op wetenschappelijk vlak over de impact die deze vorm van observatie heeft op het publiek.¹⁵⁸ Hoogtechnologische surveillance kan negatieve effecten in verband met het recht op privacy en andere grondrechten met zich meebrengen. Een veelgenoemd effect is het *chilling effect* waarbij personen het gevoel hebben dat ze permanent geobserveerd worden, hierdoor niet meer willen deelnemen aan het maatschappelijke leven, en zich beperkt voelen in hun recht op vrije meningsuiting en om te gaan en staan waar zij willen.¹⁵⁹ Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat mensen hun gedragspatroon aanpassen omdat ze permanent het gevoel hebben dat ze in de gaten gehouden worden.¹⁶⁰ Ook het recht om niet gediscrimineerd te worden kan in gedrang komen wanneer dronesurveillance zich telkens focust op een bepaalde groep mensen, op basis van ras, leeftijd, geslacht en klasse of op een bepaalde buurt waarin mensen met bepaalde kenmerken geconcentreerder samenleven. Een voorbeeld van stigmatisering is indien een drone stelselmatig wordt ingezet voor de preventie van criminaliteit in een bepaalde probleemwijk.¹⁶¹ Omdat de focus in deze literatuurstudie ligt op de verhouding van het recht op privacy en de inzet van politiedrones, worden risico's met betrekking tot het kapen van een drone zoals spoofing, jamming en risico's met betrekking tot de luchtverkeersveiligheid, zoals de impact als een drone neerstort hier niet besproken.¹⁶²
56. Bij de inzet van drones moeten er verschillende belangen tegen elkaar afgewogen worden. De overheid heeft een tegenstrijdige rol in dit verhaal. Enerzijds moet de overheid de rechten van burgers, zoals het recht op privacy beschermen en anderzijds moet ze de maatschappelijke veiligheid garanderen.¹⁶³ In tijden van terrorisme en angst voor criminaliteit argumenteren beleidsmakers dat het belang van de staats- en de

¹⁵⁸ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 183, 186, 193.

¹⁵⁹ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 186.

¹⁶⁰ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 186.

¹⁶¹ R. COLEMAN en M. MCCAHILL, *Surveillance & crime*, Londen, Sage, 2011, 23.

¹⁶² Voor een goede samenvatting van bedreigingen door drones zie tabel 3.3 in B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 73.

¹⁶³ E. DE PAUW, "Burger, overheid en drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (37) 43-44.

maatschappelijke veiligheid de bovenhand van het individueel belang krijgt. Een veel voorkomend argument is dat de uitgebreide verzameling van persoonsgegevens noodzakelijk is om de veiligheid te garanderen.¹⁶⁴

57. De terroristische aanslagen in België van 22 maart 2016 en in naburige landen hebben voor een verhoogde focus op veiligheid gezorgd.¹⁶⁵ Drones kunnen voor de politie een nuttig hulpmiddel zijn om de *War on Terror* aan te gaan. Ze kunnen gebruikt worden om cameratoezicht te houden op publieke plaatsen waar veel mensen samenkomen en een verhoogd reëel risico bestaat om het doelwit van een terroristische aanslag te worden. Bij grootschalige evenementen zouden drones een tool kunnen zijn om verdacht gedrag te detecteren en snel in te grijpen. In het kader van deze ontwikkelingen heeft Minister van Binnenlandse Zaken Jan Jambon het voornemen geuit om de bepalingen omtrent het gebruik van allerlei camera's door politiediensten drastisch te hervormen.¹⁶⁶
58. Finn en Wright benadrukken het belang van een duidelijke en specifieke regulering voor politieel cameratoezicht met behulp van drones omwille van de verregaande gevolgen die drones kunnen hebben voor de privacy van de burgers. Zij vinden dat drones niet bekeken mogen worden als "*just another tool in the toolbox*", dat geen verregaandere gevolgen voor de privacy kent dan toezicht via helikopters of CCTV-camera's. Ondanks dat beide instrumenten ook op zeer indringende wijze informatie verzamelen ligt het verschil erin dat helikopters nog hoorbaar zijn en plaatsen met CCTV-camera's vermeden kunnen worden. Drones zijn onopvallend, praktisch geruisloos en kunnen niet vermeden worden.¹⁶⁷
59. Uit verschillende bronnen blijkt dat er onduidelijkheid heerst over het toepasselijk wettelijk kader op het gebruik van drones door de politie in België.¹⁶⁸ In 2016 is er een werkgroep binnen de politie, RPAS@Police, opgericht bestaande uit lokale en federale

¹⁶⁴ D. WRIGHT, P. DE HERT, "Privacy Impact Assessment, Dordrecht Heidelberg London New York, Springer, 2012, 365.

¹⁶⁵ X, "Onderzoekscommissie aanslagen: consensus over reeks opvallende nieuwigheden", *Knack* 2017.

¹⁶⁶ L. LEMMENS, "Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie", *Polinfo* 2017 ; *Vr. en Antw. Kamer* 2016-17, 22 februari 2017, 3 (Vr. nr. 1 E. KIR).

¹⁶⁷ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 190-194; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, "De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie" in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 77.

¹⁶⁸ *Vr. en Antw. Kamer* 2016-17, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR); S. VAN PUYVELDE, "Drones, droom of nachtmerrie?", *Infovieve* 2016, (26) 27; L. LEMMENS, "Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie", *Polinfo* 2017.

politieambtenaren. Eén van hun doelstellingen is om een duidelijk specifiek wettelijk kader voor dronegebruik door overheidsinstanties te helpen ontwikkelen.¹⁶⁹

60. Minister van Binnenlandse Zaken Jan Jambon achtte het immers wenselijk een specifiek wettelijk kader voor drones te creëren dat de toepassingsmogelijkheden, de bevoegdheden van de politie, de aspecten met betrekking tot veilig luchtverkeer en de aspecten met betrekking tot de privacy duidelijk behandelt.¹⁷⁰ Hij wil o.a. de Camerawet¹⁷¹ volledig hervormen omdat hij vindt dat deze te gedetailleerd is en niet in staat is om de technologische evoluties te kunnen volgen.¹⁷²
61. De centrale doelstelling van dit onderzoek is dan ook om duidelijkheid te scheppen omtrent het huidige wettelijk kader dat van toepassing is in België en na te gaan in welke situaties drones voor toezichtdoeleinden mogen ingezet worden, aan welke voorwaarden voldaan moet zijn, welke procedures hiermee gepaard gaan en welke actoren hierbij betrokken worden. De focus wordt hierbij gelegd op voorwaarden i.v.m. het recht op privacy en de rechtmatige verwerking van persoonsgegevens i.p.v. op de luchtverkeersveiligheid.
62. Hierbij wordt geopteerd voor een rechtsvergelijkend onderzoek tussen het Belgische en het Nederlandse recht opdat gelijkenissen en verschillen tussen beide rechtssystemen blootgelegd kunnen worden om op deze manier het eigen rechtssysteem vanuit een kritisch perspectief te bekijken en te onderzoeken of goede gangbare praktijken van het andere land zouden kunnen geïmplementeerd worden ter verbetering van het eigen rechtssysteem.¹⁷³ In de eerste plaats is dit onderzoek relevant omdat het gebruik van drones door de politie nog een zeer nieuwe thematiek vormt en er nog maar weinig over geschreven is door rechtsgeleerden. Dit onderzoek gaat in tegenstelling tot onderzoek vanuit de rechtspraktijk ook in op sociaalwetenschappelijke bronnen en de praktijk en

¹⁶⁹ S. VAN PUYVELDE, “Drones, droom of nachtmerrie?”, *Infoevue* 2016, (26) 27.

¹⁷⁰ *Vr. en Antw.* Kamer 2016-17, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR).

¹⁷¹ Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, *BS* 31 mei 2007, 29529, (hierna: Camerawet).

¹⁷² *Vr. en Antw.* Kamer 2016-17, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR); L. LEMMENS, “Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie”, *Polinfo* 2017.

¹⁷³ W. DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 30-32; M.M. FEELEY, “Comparative criminal law for criminologists: comparing for what purpose?” in D. NELKEN (ed.), *Comparing legal cultures*, Aldershot, Dartmouth, 1997, (93) 93-94; M. GRAZIADEI, “The functionalist heritage” in P. LEGRAND en R. MUNADY (eds.), *Comparative legal studies: traditions and transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, (100) 121; D. NELKEN, *Comparative criminal justice*, Londen, Sage, 2010, 12; T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 215; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 16-17, 34.

beperkt zich niet tot law in the books zoals in de methodensectie verder uitgelegd zal worden.

63. Uit het voorgaande komen de volgende *hoofdonderzoeksvragen* voort:
1. Op welke manier is politieel cameratoezicht met behulp van drones voor crowd control-doeleinden op evenementen georganiseerd in België en in Nederland?
 2. Op welke manier is politieel cameratoezicht om situational awareness te verkrijgen na een concreet onvoorzienbaar incident georganiseerd in België en in Nederland?
 3. Op welke manier is het routinematig politieel cameratoezicht ter preventie van criminaliteit met behulp van drones georganiseerd in België en in Nederland?

De volgende drie *deelonderzoeksvragen* komen bij elk van de hoofdonderzoeksvragen aan bod:

- a. Welke actoren zijn er betrokken bij politieel cameratoezicht met behulp van drones in België en in Nederland?
- b. Welke voorwaarden zijn er verbonden aan het gebruik van politieel cameratoezicht in België en in Nederland?
- c. Welke procedures gaan er gepaard met het gebruik van politieel cameratoezicht met behulp van drones in België en in Nederland?

Er is gekozen om deze deelonderzoeksvragen soms impliciet of samen te behandelen om overlap te vermijden.

DEEL II: METHODOLOGIE

64. In het eerste onderdeel wordt een pleidooi gehouden over waarom het functioneel rechtsvergelijkend onderzoek betreffende dit thema de beste optie is. Vervolgens worden de redenen uiteengezet waarom gekozen is om een vergelijking te maken tussen België en Nederland. Daarna worden de gebruikte bronnen, waaronder interviews met praktici kort toegelicht. In het laatste onderdeel wordt toegespitst op de kwaliteit en enkele beperkingen van het onderzoek.

1. Functioneel rechtsvergelijkend onderzoek

65. De functionele methode is de meest aangewezen methode om de bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden. Deze methode vertrekt van concrete feiten, namelijk de verschijning van politiedrones als bijvoorbeeld crowd control middel op evenementen¹⁷⁴, en onderzoekt hoe het recht in de brede zin hiermee omgaat. Politiedrones zijn in beide landen nog een vrij nieuw gegeven. De formele rechtsbronnen in beide landen over politiedrones zijn dan ook nog zeer beperkt. In België zijn drones noch expliciet opgenomen in een specifiek wettelijk kader voor luchtvaartwetgeving, noch opgenomen in de Camerawet. Ook in Nederland is de bevoegdheid van de politie tot het gebruik van drones in geen enkele wet expliciet opgenomen. In beide landen is nog geen rechtspraak beschikbaar over de inzet van drones.¹⁷⁵ Daarom is het belangrijk om verder dan de formele rechtsbronnen (*law in books*) te kijken, maar ook naar ‘*law in action*’, de manier waarop de wettelijke regels toegepast worden in praktijk. Een enkele focus op de formele rechtsbronnen zou een onvolledig beeld geven over de droneproblematiek. Soms verklaren praktijkgewoonten waarom iets niet is vastgelegd bij wet. De functionele methode houdt rekening met andere informatiebronnen, zoals beleidsdocumenten,

¹⁷⁴T. DEPLA, “PZ MidLim neemt nieuwe drone in gebruik”, *Het Laatste Nieuws* 20 april 2015; J. DE VRIES, “Politied medewerkers worden opgeleid tot drone-experts”, *De Volkskrant* 2013; X, “Politie Midden-Limburg heeft al 400 interventies met drone uitgevoerd”, *HLN* 2016.

¹⁷⁵ Zoals hiervoor besproken valt het gebruik van drones door de politie onder het regime van artikel 7/1 Camerawet dat op het moment van inwerkingtreding niet voorzien was op het gebruik van drones en onder het regime van een verouderde luchtvaartwetgeving die dateert van 1937. In Nederland zou de inzet van drones mogelijk zijn op basis van de algemene politietaken vastgelegd in artikel 3 en ter ondersteuning van de politie door de militairen op basis van artikel 58 van de Politiewet en ter handhaving van de openbare orde door de burgemeester op basis van artikel 151c Gemeentewet, maar nergens worden drones expliciet genoemd (B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, 1773-1779). Er zijn geen vindbare resultaten omtrent rechtspraak in verband met drones in de volgende databanken: Jura, Jurisquare, de site van het Hof van Cassatie, de site van de Hoge Raad, Recht.nl en Navigator.

wetsvoorstellen, andere parlementaire documenten, adviezen en sociaalwetenschappelijke bronnen.¹⁷⁶

66. Zweigert en Kötz vertrekken van het idee dat elk rechtssysteem te maken krijgt met dezelfde problemen. De functionele methode is gebaseerd op een vermoeden van gelijkheid ('praesumptio similitudinis').¹⁷⁷ Zowel in België als in Nederland worden vragen opgeworpen over de toepasselijke regelgeving voor het gebruik van drones door politie en de verhouding van dit gebruik tot het recht op privacy.¹⁷⁸ Deze problemen trachten op diverse manieren op te lossen. Ondanks verschillende nationale structuren en context, komen beide landen toch vaak tot gelijkaardige resultaten in praktijk.¹⁷⁹ De verschillende rechtsgronden¹⁸⁰ en procedures vervullen eenzelfde functie, namelijk het reguleren van het gebruik van drones door de politie en de bescherming van de privacy in dit proces. Bijgevolg zijn ze functioneel equivalent en dus vergelijkbaar.¹⁸¹
67. Zoals al vermeld, is rechtsvergelijkend onderzoek niet louter beschrijvend, maar heeft het ook tot doel om de 'better law' te identificeren.¹⁸² De betere wet kan de wet zijn die het gebruik van politiedrones voor de handhaving van de openbare orde op een duidelijke manier vastlegt, rekening houdend met de waarborgen voor de rechten en vrijheden van de burgers en de veiligheid van het luchtverkeer. De duidelijkheid moet betrekking hebben op de situaties waarin het gebruik is toegestaan, de procedurele vereisten die ermee gepaard gaan en de actoren die erbij betrokken zijn. Hierbij moet rekening

¹⁷⁶ W. DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 39-40; R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 342, 364; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 15, 35.

¹⁷⁷ G. DANNEMANN, "Comparative law: study of similarities or differences?" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (384) 388; M. GRAZIADEI, "The functionalist heritage" in P. LEGRAND en R. MUNADY (eds.), *Comparative legal studies: traditions and transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, (100) 102-103; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 34, 39-40.

¹⁷⁸ CBPL, *faq 1*, G-J KNOOPS, "Politie-drones boven uw tuin? Het gaat gebeuren", *NJB* 2013, 2920-2927; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, 1773-1779; W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooïd", *NJW* 2015, 338-347.

¹⁷⁹ G. DANNEMANN, "Comparative law: study of similarities or differences?" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (384) 388; M. GRAZIADEI, "The functionalist heritage" in P. LEGRAND en R. MUNADY (eds.), *Comparative legal studies: traditions and transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, (100) 102-103; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 34, 39-40.

¹⁸⁰ Art. 7/1 Camerawet, art. 3 en art. 58 Politiewet en art. 151c Gemeentewet.

¹⁸¹ R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 342, 356; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 34, 39.

¹⁸² R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 342; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 15, 47.

gehouden worden met de gewenste beleidseffecten, de praktische gevolgen van de oplossing en of de oplossing verzoenbaar is met de normatieve context van het land in kwestie.¹⁸³ Volgens Zweigert en Kötz moeten de oplossingen los van hun context bekeken worden om de oplossingen te kunnen evalueren en de betere oplossing te kiezen.¹⁸⁴ Daarna moet onderzocht worden of het land waarnaar men de oplossing wil transponeren een dergelijke oplossing wel degelijk toelaat. Indien blijkt dat Nederland een goede praktijk hanteert dan moet afgewogen worden of deze praktijk ook in de Belgische context zou werken. Het maken van een vergelijking met een land dat een oplossing in praktijk getest heeft kan de mislukkingen, de risico's en de gevolgen van bepaalde regelgeving of praktijken blootleggen.¹⁸⁵

2. Landenkeuze

68. In dit onderzoek is gekozen om een vergelijking te maken tussen Nederland en België. Beide landen zijn nog vrij nieuwe actoren op de dronemarkt in tegenstelling tot de VS dat een enorme voortrekkersrol heeft gespeeld in de geschiedenis van de ontwikkeling van drones en nog steeds vooruitloopt op dit vlak.¹⁸⁶ Momenteel worden er bijvoorbeeld door het Amerikaanse leger experimenten uitgevoerd met de 'Gorgon Stare'-technologie die drones, uitgerust met negen camera's, in staat stelt om een terrein van 70 vierkante kilometer in de gaten te houden vanop vijf km hoogte.¹⁸⁷ Ondanks dat dit land al veel langer experimenteert met dronetehnologie en de inzet hiervan door de wethandhavingsdiensten, wordt er niet voor de VS gekozen als vergelijkingspunt voor België. De eerste reden hiervoor is dat in dit onderzoek de verhouding tussen cameratoezicht met behulp van drones en het recht op privacy vrij centraal staat. Daarom gaat de voorkeur uit naar een vergelijking tussen twee landen die allebei onder het toepassingsgebied van het EVRM vallen omdat beiden een gelijkaardig begrip van de privacy hebben. Het recht op privacy is opgenomen in art. 8.¹⁸⁸ De rechtspraak van het EHRM oefent een enorme invloed uit op de nationale interpretatie van de grondrechten,

¹⁸³T. WEIGEND, "Criminal law and criminal procedure" in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 220.

¹⁸⁴K. ZWIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 43-44.

¹⁸⁵T. WEIGEND, "Criminal law and criminal procedure" in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 215, 220.

¹⁸⁶R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, 230-246.

¹⁸⁷B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

¹⁸⁸Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden gesloten te Rome op 4 november 1950, goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955 en geratificeerd op 14 juni 1955, *BS* 19 augustus 1955 (hierna: EVRM).

waaronder het recht op privacy, en evolueert mee met de technologische vooruitgang.¹⁸⁹ Beperkingen op het recht op privacy zijn mogelijk mits de minimumvoorwaarden uit artikel 8 lid 2 EVRM en verder uitgewerkt in de rechtspraak van het Hof, nageleefd worden door de nationale wetgever.¹⁹⁰ (*Supra*, nrs. 43-47) Deze minimumvoorwaarden zorgen ervoor dat de privacy bepalingen van alle verdragspartijen, waaronder België en Nederland, enigszins vergelijkbaar zijn. Verschillen tussen de uitwerking van het recht op privacy zijn in beide landen echter nog steeds mogelijk omdat de lidstaten toch enige appreciatiemarge hebben om te kiezen hoe ze een bepaald domein reguleren.¹⁹¹

69. Een tweede reden waarom niet voor een vergelijking met de VS is gekozen, is omdat de VS een heel ander rechtssysteem heeft, namelijk een common law rechtssysteem. In dit onderzoek is er gekozen voor het ‘most similar design’. De rechtsvergelijking wordt gemaakt tussen twee landen, België en Nederland, die afkomstig zijn van dezelfde rechtsfamilie, namelijk de Romaanse ofwel het civil law rechtssysteem.¹⁹² Om deze reden kennen beide landen een gelijkaardig rechtssysteem, gelijkaardige wetten en instanties.¹⁹³
70. Op wettelijk vlak zijn er enkele gelijkenissen. Zo kent Nederland de Politiewet waarin de bevoegdheden en organisatie van de politie geregeld worden.¹⁹⁴ Uit deze wet blijkt dat relevante actoren inzake openbare ordehandhaving met behulp van drones de (regio)burgemeesters, de Minister van Veiligheid en Justitie en de Minister van Defensie zijn.¹⁹⁵ Het Belgische politiestelsel is geregeld in twee verschillende wetten. De organisatie van het Belgisch politiestelsel en de algemene bevoegdheden zijn vastgelegd

¹⁸⁹M. LAFFERTY, “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondence”, in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

¹⁹⁰EHRM, nr. 27798/95, Amman /Zwitserland en EHRM 21 juni 2011, nr. 30194/09, Shimovolos/Rusland.; EHRM 12 mei 2000 35394/97, Khan/Het Verenigd Koninkrijk; EHRM 4 mei 2000, nr. 28451/95, Rotaru/Roemenië; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109-110.

¹⁹¹R.C.A. WHITE en C. OVEY, *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 360.

¹⁹²G. DANNEMANN, “Comparative law: study of similarities or differences?” in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (384) 387; F. PAKES, *Comparative criminal justice*, Devon, Willan Publishing, 2004, 13; T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 219.

¹⁹³T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 219.

¹⁹⁴Wet van 12 juli 2012 tot vaststelling van een nieuwe Politiewet, *Stb.* 16 juni 2012 (hierna: Politiewet)

¹⁹⁵Art. 58 Politiewet.

in de Wet Geïntegreerde Politiedienst.¹⁹⁶ Opdrachten van de bestuurlijke en gerechtelijke politie en meer specifieke bevoegdheden zijn uitgelegd in de Wet op het Politieambt.¹⁹⁷ Uit voorgaande wetten, de Belgische Camerawet en de Nederlandse Gemeentewet blijkt dat (regio)burgemeesters een centrale rol spelen bij de openbare ordehandhaving met behulp van drones.¹⁹⁸ Zo gaat de aanvraag voor de bijstand van militaire drones uit van de Nederlandse burgemeester en bepaalt artikel 151c Gemeentewet dat de Nederlandse burgemeester de bevoegdheid heeft om ‘vliegend cameratoezicht’ in te zetten om toezicht te houden op de openbare orde en veiligheid.¹⁹⁹ In België ligt de beslissingsbevoegdheid tot het gebruik van mobiele bewakingscamera’s, en dus drones, bij de burgemeester indien er sprake is van een volkstoeloop op een publiek toegankelijke besloten plaats.²⁰⁰

71. Een tweede gelijkenis op wettelijk vlak is dat beide landen één of meerdere wetten hebben die de verwerking van persoonsgegevens regelen. Hiermee trachten ze het fundamenteel recht op bescherming van persoonsgegevens, dat onderdeel uitmaakt van het recht op privacy, te waarborgen. De Unie heeft betreffende dit onderwerp een richtlijn uitgebracht ter harmonisatie van de verschillende nationale wetgevingen.²⁰¹ In België kent men een algemene wet, de ‘Privacywet’²⁰², terwijl in Nederland verschillende wetten zijn ingevoerd ter omzetting van de richtlijn, namelijk de algemene ‘Wet bescherming persoonsgegevens’²⁰³, de Wet politiegegevens²⁰⁴ en de Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens²⁰⁵. Voor drones zijn de bepalingen van de Privacywet en de Wet politiegegevens

¹⁹⁶ Wet 7 december 1998 tot organisatie van een geïntegreerde politiedienst, gestructureerd op twee niveaus, *BS* 5 januari 1999.

¹⁹⁷ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, *BS* 22 december 1992, 27124. (hierna: WPA)

¹⁹⁸ Art. 3 en 58 Politiewet; art. 7/1-7/2 Camerawet, art. 7/1-7/4 en 22 WPA; art. 151c Gemeentewet.

¹⁹⁹ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 4 (Vr. nr. 7, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 10-11.

²⁰⁰ Art. 7/2, §2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4.

²⁰¹ Richtlijn Europees Parlement en Raad nr. 95/46/EG, 23 november 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, *Pb.L.* 23 november 1995, afl. 281, 31.

²⁰² Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens (hierna: Privacywet), *BS* 18 maart 1993.

²⁰³ Wet van 6 juli 2000 houdende regels inzake de bescherming van persoonsgegevens (hierna: wet bescherming persoonsgegevens, Wbp), *Stb.* 1 september 2001.

²⁰⁴ Wet van 21 juli 2007, houdende regels inzake de verwerking van politiegegevens (hierna: wet Politiegegevens, Wpg), *Stb.* 4 september 2007.

²⁰⁵ Wet van 7 november 2002 tot wijziging van de regels betreffende de verwerking van justitiële gegevens en het stellen van regels met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens in persoonsdossiers (Wet justitiële gegevens en strafvorderlijke gegevens), *Stb.* 19 november 2002.

relevant.²⁰⁶ Een groot voordeel van het most similar design is dat verschillen doorheen de gelijkenissen makkelijker te identificeren zijn. Dit is voor onervaren comparatisten vaak makkelijker.²⁰⁷

72. De keuze voor België lag voor de hand gezien de huidige onduidelijkheden omtrent het toepasselijke wettelijk kader.²⁰⁸ Minister van Binnenlandse Zaken Jan Jambon verklaarde dat het noodzakelijk is een specifiek wettelijk kader voor drones te creëren dat de bevoegdheden van de politie, de aspecten met betrekking tot veilig luchtverkeer en de aspecten met betrekking tot de privacy duidelijk behandelt.²⁰⁹ Hij wil o.a. de Camerawet volledig hervormen omdat hij vindt dat deze te gedetailleerd is en niet in staat is om de technologische ontwikkelingen te kunnen volgen.²¹⁰ Bij de zoektocht naar de hervorming van het Belgisch wettelijk kader zou men best kijken naar innovatieve in praktijk geteste oplossingen van gelijkaardige rechtssystemen, zoals bijvoorbeeld dat van Nederland. Op deze manier kan het eigen rechtssysteem geanalyseerd worden en kunnen de goede gangbare praktijken van Nederland zelfs mogelijk geïmplementeerd worden ter verbetering van het eigen rechtssysteem.²¹¹
73. Deze gelijkenissen zijn niet de enige reden waarom er voor Nederland gekozen is. De Nederlandse politie maakt al sinds 2009 gebruik van drones, weliswaar meestal ter ondersteuning van strafrechtelijk onderzoek, maar ook in mindere mate voor de handhaving van de openbare orde. Tot nu toe voerden de militairen wel altijd de vluchten voor de politie uit met hun eigen drones op grond van een bijstandsverzoek zoals

²⁰⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 99, 104; CBPL, *faq 1*.

²⁰⁷ F. PAKES, *Comparative criminal justice*, Devon, Willan Publishing, 2004, 17.

²⁰⁸ *Vr. en Antw. Kamer 2016-17*, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR); L. LEMMENS, “Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie”, *Polinfo* 2017; S. VAN PUYVELDE, “Drones, droom of nachtmerrie?”, *Inforevue* 2016, (26) 27.

²⁰⁹ *Vr. en Antw. Kamer 2016-17*, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR).

²¹⁰ *Vr. en Antw. Kamer 2016-17*, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR); L. LEMMENS, “Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie”, *Polinfo* 2017; De toepasselijke luchtvaartwetgeving op staatsluchtvaartuigen, en dus politiedrones, dateert al van in 1937. Dit is lang voor het eerste gebruik van politiedrones, wat de interpretatie volgens deze wet over de vereiste voorwaarden waaraan voldaan moet zijn, zoals de vereiste opleidingen en trainingen, en de richtlijnen voor en tijdens de vlucht, moeilijk maakt. (Wet van 7 juni 1937 houdende herziening van de wet van 16 november 1919 betreffende de regeling der luchtvaart, *BS* 26 juli 1937; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 90).

²¹¹ M.M. FEELEY, “Comparative criminal law for criminologists: comparing for what purpose?” in D. NELKEN (ed.), *Comparing legal cultures*, Aldershot, Dartmouth, 1997, (93) 93-94; M. GRAZIADEI, “The functionalist heritage” in P. LEGRAND en R. MUNADY (eds.), *Comparative legal studies: traditions and transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, (100) 121; D. NELKEN, *Comperative criminal justice*, Londen, Sage, 2010, 12; A. WATSON, *The making of the civil law*, Cambridge, Harvard University Press, 1981, 181; T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 215; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 16-17, 34.

ingeschreven in artikel 58 Politiewet, maar volgens verschillende auteurs²¹² zijn er meerdere grondslagen voor het gebruik van eigen drones voor de handhaving van de openbare orde die toebehoren aan de politie.²¹³

74. De hoofdreden waarom ervoor gekozen is de vergelijking met Nederland te maken is dat sinds een wetswijziging van artikel 151c van de Gemeentewet van 23 maart 2016 de bevoegdheid van de burgemeester voor de openbare ordehandhaving in zijn stad, uitgebreid is van de inzet van vaste camera's naar flexibel, mobiel cameratoezicht binnen een gebied.²¹⁴ Het gebruik van 'vliegend cameratoezicht' wordt nadrukkelijk genoemd in de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel als één van de opties.²¹⁵ Hoewel de beslissingsbevoegdheid bij de burgemeester ligt, is deze wijziging toch relevant voor dit onderzoek omdat de operationele regie van het cameratoezicht in handen van de politie ligt. Dit wil zeggen dat de beelden door de politie bekeken en verwerkt worden.²¹⁶ Deze wijziging is vooral interessant omdat dit nieuwe artikel routinematig cameratoezicht met behulp van drones voor preventieve doeleinden mogelijk maakt terwijl in België het gebruik van drones enkel toegestaan is bij volkstoelopen voor opdrachten beperkt in tijd.²¹⁷ Het beheersen van de talen van de landen van vergelijking is cruciaal voor het interpreteren van primaire rechtsbronnen. Ook daarom is de keuze voor een vergelijking tussen Nederland en België voor de hand liggend, maar er moet opgepast worden voor *faux amis*, gelijkkluidende begrippen die juridisch een andere betekenis hebben.²¹⁸

²¹² B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 99, 110-114; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, 1773-1779.

²¹³ Ministerie van Defensie, Antwoord op brief R ZENGER, Nederland, 18 december 2012; Ministerie van Defensie, Overzicht van de UAV Raven inzet over de periode 26 augustus 2012 tot met 31 december 2013, aangehaald door R. ZENGER, Politie vraagt Defensie nog regelmatig om drones, 12 augustus 2014; *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 13 mei 2013, nr. 1847, 1 (Vr. nr. 1 en 2 G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN).

²¹⁴ Wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.* 2016, 6 april 2016, 130; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

²¹⁵ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 10-11.

²¹⁶ Art. 151c lid 3 Gemeentewet; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

²¹⁷ Art. 7/1 Camerawet ; Art. 151c Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

²¹⁸ W.DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 50-51; F. PAKES, *Comparative criminal justice*, Devon, Willan Publishing, 2004, 17.

3. Bronnen

75. Zoals voorheen aangehaald beperkt de functionele rechtsvergelijkende methode zich niet tot de formele rechtsbronnen (law in books), maar is ook de ‘law in action’ van belang.²¹⁹ Omdat de rechtsvergelijking gebeurt in een periode van hervorming van de Camerawet en de WPA is het niet voldoende om de geïsoleerde normen te bespreken, maar moet ook gekeken worden naar het rechtssysteem in zijn geheel, sociaalwetenschappelijke en geschiedkundige bronnen.²²⁰ Vooreerst worden traditionele bronnen van recht, waaronder wetgeving, rechtspraak en rechtsleer bestudeerd. Een eerste bron waarnaar gekeken wordt zijn de wetteksten, maar de interpretatie die rechters en rechtsgeleerden aan wetteksten geven zijn ook van belang. Het betrekken van andere informatiebronnen is noodzakelijk om een volledig beeld te schetsen van de manier waarop de politie in beide landen omgaat met drones.
76. Drones zijn een zeer nieuw gegeven voor de politie met als gevolg dat er weinig rechtsleer beschikbaar is in België, terwijl in Nederland toch al enkele rechtsgeleerden zich verdiept hebben in dit actuele thema.²²¹ Toch staat ook in Nederland de rechtsleer betreffende dit onderwerp nog in zijn kinderschoenen omdat de politie nog nooit gebruik heeft gemaakt van eigen drones en tot op heden altijd beroep gedaan werd op militaire drones.²²² Ook is er geen specifieke rechtspraak over de inzet van drones door de politie in beide landen gevonden. Omdat het thema zo actueel is wordt ook in de literatuurstudie sterk gesteund op één hoofdbron, namelijk Finn et al.²²³

²¹⁹ W. DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 39-40; R. MICHAELS, “The functional method of comparative law” in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 342, 364; W; D. NELKEN, *Comparative criminal justice*, Londen, Sage, 2010, 15-16; T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 218; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 15, 34-35.

²²⁰ T. WEIGEND, “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 218.

²²¹ G-J KNOOPS, “Politie-drones boven uw tuin? Het gaat gebeuren”, *NJB* 2013, 2920-2927; J-J OERLEMANS en B. CUSTERS, “De onstuitbare opmars van drones. Ontwikkelingen in technologie en regulering voor lichte onbemande luchtvaartuigen”, *NJB* 2015, 2208-2214; B. CUSTERS, J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 172 p.; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, 1773-1779.

²²² *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN).

²²³ FINN, R.L., WRIGHT, JACQUES, L. en DE HERT, P., *Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations*. Final report for the European Commission, 2014, 414 p.

77. Daarom is het ook van belang om naar beleidsdocumenten²²⁴, wetsvoorstellen, parlementaire documenten²²⁵, ministeriële omzendbrieven²²⁶, adviezen²²⁷ etc. te kijken.²²⁸ Zweigert en Kötz geven als richtsnoer om alle bronnen die het recht vormgeven of beïnvloeden te bestuderen. Ook gewoontes, praktijken en beleid moeten in rekening gebracht worden.²²⁹
78. Wegens de beperkte hoeveelheid bronnen en om na te gaan hoe de wettelijke bepalingen in praktijk worden toegepast werden nog enkele aanvullende interviews gedaan in België en in Nederland. In België werden een hoofdinspecteur en een hoofdcommissaris van verschillende lokale politiezones bevestigd, en een professor met kennis over de technieken van drones. In Nederland werd slechts één politieambtenaar van de Landelijke eenheid van de Nationale Politie bevestigd. Deze interviews vormen een aanvulling op de rechtsvergelijking. Er werden semigestructureerde vragenlijsten gebruikt.²³⁰ Er kwamen dus schematisch enkele onderwerpen aan bod met open vragen. Op deze manier kan de onderzoeker vlot inpikken op thema's die de geïnterviewde aanhaalt.²³¹

4. Kwaliteit en beperkingen onderzoek

79. De nationale geschiedenis en het rechtssysteem in zijn geheel moeten bekeken worden bij de rechtsvergelijking indien deze gebeurt met oog op hervorming. De functionele

²²⁴ Ministerie van Veiligheid en Justitie, Drones en privacy. Handleiding voor een gebruik van drones dat voldoet aan de waarborgen voor bescherming van de privacy, 25 november 2015, 35, bijlage bij *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2015-16, 2 december 2015, nr. 708413, 4 p. (antw. G.A. VAN DER STEUR en S.A.M. DIJKSMA).

²²⁵ *Vr. en Antw.* Kamer 2016-17, 22 februari 2017, nr. 16582 (Vr. nr. 1 E. KIR); *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2015-16, 2 december 2015, nr. 708413, 4 p. (Antw. G.A. VAN DER STEUR en S.A.M. DIJKSMA); *Vr. en Antw.* Kamer 2014-15, 18 maart 2015, nr. 2741 (Vr. nr. 12 V. HEEREN); *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 1-8 (Vr. nr. 1-17, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN).

²²⁶ Min.J.Omz. 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gewijzigd door de wet van 12 november 2009.

²²⁷ CPBL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, 2.

²²⁸ W. DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 39-40; R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 342, 364; D. NELKEN, *Comparative criminal justice*, Londen, Sage, 2010, 15-16; T. WEIGEND, "Criminal law and criminal procedure" in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 218; K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 15, 35.

²²⁹ K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 35-36.

²³⁰ Zie bijlage 3-7.

²³¹ D.B. BAARDA, M.P.M. DE GOEDE en A.G.E. VAN DER MEER-MIDDELBURG, *Basisboek interviewen: handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews*, Houten, Wolters-Noordhoff, 2007, 19-20.

rechtsvergelijkende methode vereist een goed begrip van de maatschappij en haar subsystemen.²³² Een eerste beperking is dat de structuur van een vreemd rechtssysteem moeilijker te vatten is als buitenstaander. De kans bestaat dat er interpretatiefouten gemaakt worden aangaande Nederlandse bepalingen of instellingen. Ook is het mogelijk dat enkele noemenswaardige geschiedkundige feiten over het hoofd gezien worden. Dit facet is een van de valkuilen die volgens Weigend bij rechtsvergelijkend onderzoek dienen overwonnen te worden.²³³ De taalovereenkomst in België en in Nederland speelt in het voordeel bij deze scriptie. Dit is al één hindernis minder om accenten in de wet waar te nemen en juist te interpreteren. Dit maakt het makkelijker om de context waarin het politieel gebruik van drones zich ontwikkelde, te begrijpen.²³⁴ Zoals eerder al aangehaald moet opgepast worden voor *faux amis*, gelijkkluidende begrippen die juridisch een andere betekenis hebben.²³⁵ Het is niet alleen moeilijker om een ander rechtssysteem te vatten, maar het is ook moeilijk om met een neutrale bril naar een ander land zoals Nederland te kijken. Helemaal objectief naar een ander rechtssysteem kijken is bijna onmogelijk.²³⁶

80. Een belangrijke bemerking is dat zowel het Europees wettelijk kader inzake bescherming van persoonsgegevens als het Belgisch wettelijk kader in verband met het gebruik van camera's door de politie, die beide van toepassing zijn op drones, onder hervorming zijn. De Richtlijn Gegevensverwerking van de GDPR-regeling zal in de nabije toekomst wijzigingen met zich mee brengen van het nationaal wettelijk kader in België en Nederland dat betrekking heeft op de verwerking van persoonsgegevens met behulp van drones door de politie.²³⁷
81. Daarnaast werd in de ministerraad van 20 juli 2016 op voorstel van Minister van Veiligheid en Binnenlandse Zaken Jan Jambon een eerste voorontwerp van wet

²³² R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 359.

²³³ T. WEIGEND, "Criminal law and criminal procedure" in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, (214) 218.

²³⁴ D. NELKEN, *Comparative criminal justice*, Londen, Sage, 2010, 13.

²³⁵ W. DEVROE, *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 50-51; F. PAKES, *Comparative criminal justice*, Devon, Willan Publishing, 2004, 17.

²³⁶ R. MICHAELS, "The functional method of comparative law" in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, (339) 365-366.

²³⁷ De lidstaten krijgen tot 8 mei 2018 om de richtlijn om te zetten in nationaal recht. (Artikel 63, lid 1 Richtlijn Gegevensverwerking); R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 80; K. GIJSBRECHTS, "De GDPR-regeling uitgelegd in vijf vragen", *Smart Business*, 9 augustus 2016.

goedgekeurd dat betrekking had op het gebruik van camera's voor de politiediensten en dus een grondige herziening inhoudt van de wet van 21 maart 2007 over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's en een wijziging van de wet op het politieambt.²³⁸ In de periode daarop volgend werden verschillende wijzigingen aangebracht als het gevolg van de uitgebrachte adviezen. Dit voorontwerp is recentelijk een tweede keer de adviesinstellingen, de CBPL en de Raad van State, gepasseerd, waarna de wijzigingen aan het voorontwerp²³⁹ op 14 december 2017 voor de derde keer goedgekeurd werden door de ministerraad. In het voorontwerp wordt al rekening gehouden met de toekomstige wijzigingen die de GDPR-regeling²⁴⁰ met zich mee zal brengen.²⁴¹ Concluderend kan gesteld worden dat de wetgeving die drones omkadert volop in verandering is en dat de bevindingen van dit onderzoek binnen een halfjaar moeten aangevuld worden.

82. Een volgende beperking heeft betrekking op de interviews. Drie interviews werden afgenomen met Belgische experts, maar slechts één met een Nederlandse expert. Hieraan wordt deels tegemoetgekomen door het uitvoerig raadplegen van het handboek van Custers et al. van 2015²⁴², waarvoor zeventien personen geïnterviewd werden inzake de materie en zestien aanvullende gesprekken werden gehouden. Een ander minpunt is dat ondanks dat burgemeesters in Nederland een grote rol spelen bij het bepalen van cameratoezicht er geen bevestiging werd gegeven. (*Infra*, nrs. 118-119, 124, 127, 139, 162, 210)
83. Een laatste kritiekpunt handelt over de transponeerbaarheid van de 'betere oplossing'. Het kan zijn dat een interessante praktijk uit Nederland niet succesvol overgeheveld kan worden naar België en omgekeerd. Bij de adoptie van een aantal buitenlandse oplossingen moeten aanpassingen gedaan worden rekening houdend met de sociale, economische en culturele context van het land in kwestie.²⁴³

²³⁸; *Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17*, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Ministerraad 20 juli 2016" in Presscenter, 20 juli 2016.

²³⁹ Voorontwerp van wet tot wijziging van de wet op het politieambt, om het gebruik van camera's door de politiediensten te regelen en tot wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, van de wet van 30 november 1998 houdende regeling van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten en van de wet van 2 oktober 2017 tot regeling van de private en bijzondere veiligheid (Dit is nog niet publiekelijk bekend gemaakt).

²⁴⁰De GDPR-regeling bestaat uit de Algemene Verordening Gegevensverwerking en de Richtlijn Gegevensverwerking. (*Supra*, nr. 51)

²⁴¹ *Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17*, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Ministerraad 14 december 2017" in Presscenter, 14 december 2017, ; S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Ministerraad 20 juli 2016" in Presscenter, 20 juli 2016.

²⁴² CUSTERS, B., OERLEMANS J.J., en VERGOUW S.J., *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 172 p.

²⁴³ K. ZWEIGERT en H. KÖTZ, *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 16-17, 40.

DEEL III: RECHTSVERGELIJKING

Inleiding

84. In het Belgische politielandschap wordt de drone momenteel gebruikt om situational awareness te verkrijgen na ordeverstoringen of voor crowd control-doeleinden op evenementen zoals festivals of voetbalwedstrijden, om verkeersstromen in beeld te brengen, voor de fotogrammetrie bij verkeersongevallen en voor het zoeken naar vermiste personen.²⁴⁴ Zowel de federale politie als enkele lokale politiezones beschikken al over drones.²⁴⁵ Politiezone Carma kocht als eerste een drone aan in 2012.²⁴⁶ Zoals al eerder aangehaald zijn de Camerawet en de WPA onder hervorming.²⁴⁷
85. De Nederlandse politie gebruikt al sinds 2009 militaire drones, hoofdzakelijk ter ondersteuning van strafrechtelijk onderzoek, maar ook in mindere mate voor de handhaving van de openbare orde.²⁴⁸ Drones worden op deze manier reeds gebruikt voor crowd control bij evenementen.²⁴⁹

²⁴⁴ Bijvoorbeeld bij Genk on Stage, voetbalwedstrijden of al dan niet geplande betogingen. België bevindt zich op dit vlak in een experimentele fase, waarin onderzocht wordt in welke mate deze technologie kan bijdragen aan de politietaken, en waarbij een snelle vooruitgang op dit vlak verwacht mag worden (J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 30-32, 90-91); E. DE PAUW, “Burger, overheid en drones?” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (37) 38; T. DEPLA, “PZ MidLim neemt nieuwe drone in gebruik”, *Polinfo* 2015; R. DE ROO, E. DE PAUW en W. HARDYNS, *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 27; S. VAN PUYVELDE, “Drones, droom of nachtmerrie?”, *Infovue* 2016, (26) 29; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, “De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 70.

²⁴⁵ *Vr. en Antw.* Kamer 2016-17, 7 december 2016, 1602 (Vr. nr B091 K. DEGROOTE); L. LEMMENS, “Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie”, *Polinfo* 2017; De Directie Luchtsteun van de federale politie heeft een drone (S. VAN PUYVELDE, “Drones, droom of nachtmerrie?”, *Infovue* 2016, (26) 29).

²⁴⁶ Het is dus een handige aanvulling van de helikopter (de luchtsteun DAFA), sneller inzetbaar, minder kostelijk en kleiner. Een drone kost zo’n 50 000 euro (J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 90-91).

²⁴⁷ *Vr. en Antw.* Kamer 2016-17, 22 februari 2017, 2 (Vr. nr. 1 E. KIR); S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Ministerraad 20 juli 2017” in Presscenter, 20 juli 2017.

²⁴⁸ Voorbeelden hiervan zijn de inzet bij nieuwjaar in Aalborg door verwachte onrust, om overzicht te geven over een grote heidebrand nabij Bergen. Een ander voorbeeld is de inzet van een drone voor observatie bij onregelmatigheden Culemborg. In Nederland worden er twee verschillende soorten drones gebruikt, namelijk de Scan Eagle en de Raven mini-UAV. De Raven is uitgerust met gewone camera’s en infraroodcamera’s. Identificatie met behulp van de beelden van de Raven is uiterst moeilijk. De beeldkwaliteit van de daglichtcamera is niet goed genoeg voor gezichtsherkenning vanop een operatiehoogte van 300 meter. Op de beelden van de nachtcamera kan men enkel contouren van warmtebronnen zien. De Scan-Eagle daarentegen is in staat om mensen herkenbaar en scherp te fotograferen vanop 5 km hoogte. (*Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 5-6 (Vr. nr. 9, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 8 november 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:8883; Kamerbrief Defensie 26 maart 2013, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-

86. Niettemin beschikt de Landelijke Eenheid van de politie al sinds 2012 over eigen toestellen, maar zij werden enkel nog maar ingezet voor het zoeken naar vermiste personen, bij de forensische opsporing op plaatsen-delict en voor de fotogrammetrie bij verkeersongevallen.²⁵⁰ De luchtvaartwetgeving vereist dat de politie een ontheffing moet hebben van de Inspectie Leefomgeving en Transport het van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat om te mogen vliegen met een drone. Zij hebben momenteel een ontheffing om te mogen vliegen boven afgezette gebieden. Dit zijn locaties die de politie onder controle heeft. In geen geval mogen ze momenteel met eigen toestellen boven mensen vliegen omdat het veiligheidsrisico nog te groot is.²⁵¹
87. In de eerste drie hoofdstukken wordt er achtereenvolgens ingegaan op de voorwaarden, procedures en impliciet de actoren die gepaard gaan bij de inzet van drones voor crowd control-doelstellingen bij evenementen, om *situational awareness* te verkrijgen na een plots incident en voor langdurig cameratoezicht ter preventie van criminaliteit. Er is gekozen om een voorwaarde die in alle drie de situaties geldt, namelijk dat het dronetoezicht geen onrechtmatige inbreuk mag uitmaken op het recht op privacy, apart in het laatste hoofdstuk te bespreken.

Generaal (NL) 2012/13, 30806, nr.11; G-J KNOOPS, "Politie-drones boven uw tuin? Het gaat gebeuren", *NJB* 2013, (2920) 2921;; X," Raven-onbemand verkenningsysteem", *Ministerie Van Defensie.*)

²⁴⁹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 47.

²⁵⁰ : politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI. ; *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 3 (Vr. nr. 4, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); R.ANDRINGA, "Politie zet drones in boven verkeersongelukken", *Nos* 10 oktober 2017.

²⁵¹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 94, 114, 116; J.J. OERLEMANS en B. CUSTERS, "De onstuitbare opmars van drones. Ontwikkelingen in technologie en regulering voor lichte onbemande luchtvaartuigen", *NJB* 2015, (2208) 2210.

Hoofdstuk 1: Het politioneel gebruik van drones voor crowd control-doeleinden op massa-evenementen

1.1 België

1.1.1 Toepassingsgebied Camerawet

88. De Belgische politie kan drones inzetten om via cameratoezicht²⁵² aan crowd control te doen op (geplande) evenementen omdat drones onder het regime van de mobiele bewakingscamera's vallen vervat in artikel 7/1 en 7/2 van de Camerawet.²⁵³

Bewakingscamera's worden gedefinieerd als:

*“elk vast of mobiel observatiesysteem dat tot doel heeft misdrijven tegen personen of goederen of overlast in de zin van artikel 135 van de nieuwe gemeentewet te voorkomen, vast te stellen of op te sporen, of de openbare orde te handhaven en dat hiervoor beelden verzamelt, verwerkt of bewaart”.*²⁵⁴

89. Uit de definitie kan afgeleid worden dat de Camerawet zowel van toepassing is op individuen als de privésector of de openbare sector zoals de politie.²⁵⁵ Hierin is de finaliteit van het cameratoezicht vastgelegd.²⁵⁶ Enkel cameratoezicht met één van de

²⁵² Drones uitgerust met andere apparatuur dan camera- of fotoapparatuur, waarmee andere types van persoonsgegevens dan beelden verwerkt kunnen worden zoals gegevens betreffende bewegingen, verplaatsingssnelheid, of geluids-, warmte- of radio- opnames, vallen enkel onder het wettelijk kader van de Privacywet. De voorwaarde is dat deze informatie betrekking heeft op identificeerbare of geïdentificeerde personen. Klaarblijkelijk wordt deze verwerking als een geautomatiseerde gegevensverwerking beschouwd. (CBPL, *faq 1*). Tussen beide situaties wordt verder geen onderscheid gemaakt in deze scriptie omdat dit volgens geïnterviewde hoofdinspecteur een louter hypothetische situatie betreft als het gaat over de inzet op evenementen of na een plots incident dat de orde verstoort. Hij is van mening dat camerabeelden net de essentie vormen van het gebruik van drones bij evenementen aangezien de hoofddoelstelling het bewaken van de veiligheid is, waartoe andere technologieën van de uitrusting van een drone niet of nauwelijks bijdragen. Zonder deze beelden zou de doeltreffende en veilige inzet onmogelijk zijn. De GPS-coördinatie, zonder ondersteunende camerabeelden is in praktijk niet voldoende voor de veilige besturing in een omgeving waar veel mensen aanwezig zijn. Het gebruik van drones slechts uitgerust met andere technologieën vormt een meer denkbare situatie bij de opsporing van bijvoorbeeld plantages, of voor het meten van gasniveaus en dergelijke. (Interview 1: hoofdinspecteur)

²⁵³ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 60; CBPL, *faq 1*; W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooïd”, *NJW* 2015, (338) 345.

²⁵⁴ Art. 2, 4° Camerawet; Cass. 5 oktober 2010; AR R.10.0703.N.

²⁵⁵ H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 152.

²⁵⁶ W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 612; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94)

voorgaande doelstellingen voor ogen valt onder het toepassingsgebied van de Camerawet.²⁵⁷

90. Opmerkelijk is het onderscheid tussen overlast en openbare orde. Openbare ordehandhaving is een taak van de administratieve politie en de gemeente en omvat in de meest ruime zin het waarborgen van de rust, veiligheid en gezondheid in de samenleving.²⁵⁸ Overlast wordt in deze wet niet beschouwd als een lichte ordeverstoring.²⁵⁹ Onder overlast wordt alle openbare overlast waarvoor de gemeenten bevoegd zijn verstaan.²⁶⁰ Artikel 135 van de Nieuwe Gemeentewet spreekt over:

“het tegengaan van inbreuken op de openbare rust, zoals vechtpartijen en twisten met volksoploop op straat, tumult verwekt in plaatsen van openbare vergadering, nachtgerucht en nachtelijke samenscholingen die de rust van de inwoners verstoren; het handhaven van de orde op plaatsen waar veel mensen samenkomen, zoals op jaarmarkten en markten, bij openbare gemakkelikheden en plechtigheden, vertoningen en spelen, in drankgelegenheden, kerken en andere openbare plaatsen.”

91. De camerawet maakt een onderscheid tussen vaste en mobiele bewakingscamera's. Als mobiele camera wordt beschouwd: *“de bewakingscamera die verplaatst wordt tijdens de observatie teneinde vanaf verschillende plaatsen en posities te filmen”*.²⁶¹ Mobiele bewakingscamera's onderscheiden zich van vaste camera's doordat ze niet vaststaand zijn, niet vasthangen aan een muur, manoeuvreerbaar en verplaatsbaar zijn tijdens een observatie. Ze worden verplaatst tijdens de observatie teneinde beelden te verzamelen vanuit verschillende posities en plaatsen.²⁶² Aangezien drones gebruikt worden om vanuit

²⁵⁷ Cass. 5 oktober 2010, AR. P.10.0703.N/3; W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 612; J. THIEREN, T. VLAMINCK, “Cameragebruik, recherche en privacy” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (565) 565-610.

²⁵⁸ 135§2 van de Nieuwe Gemeentewet; C. MOLITOR, *Politiemaatregelen administratieve sancties*, Nieuwsbrief 2003, nr.5, VSGV.

²⁵⁹ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 4.

²⁶⁰ Min.J.Omz. 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gewijzigd door de wet van 12 november 2009, 1.

²⁶¹ Artikel 2 4° Camerawet.

²⁶² Art. 2 4° Camerawet; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 61; CBPL, *faq 1*.

verschillende perspectieven te filmen vallen ze onder de definitie van een mobiele bewakingscamera.²⁶³ De klemtoon ligt op het verplaatsen tijdens de observatie.²⁶⁴

92. Een twistpunt betreft het feit of *tethered drones* vaste of mobiele camera's zijn omdat deze voorzien worden van stroom door een kabelaansluiting met een generator op de grond, waardoor de actieradius van deze drones beperkt is. Ze kunnen enkel verticaal²⁶⁵ op en neer bewegen naargelang de lengte van de kabel.²⁶⁶ Rechtsleer stelt dat mobiele camera's die niet verplaatst worden tijdens de observatie vallen onder het regime van een vaste camera.²⁶⁷ Hieruit zou kunnen afgeleid worden dat *tethered drones* onder het regime van de vaste camera's vallen omdat de verplaatsbaarheid beperkt is, maar zowel de twee geïnterviewde politieleden als de geïnterviewde drone-expert zijn van mening dat *tethered drones* mobiele camera's zijn omdat ze verticaal op en neer bewegen om vanuit verschillende posities het evenement in de gaten te houden.²⁶⁸ Drones vallen dus onder het strengste regime van de camerawet, namelijk dat van de mobiele camera's. Daarom wordt het gebruik van drones op evenementen gekoppeld aan enkele voorwaarden.

1.1.2 Voorwaarden gekoppeld aan de inzet van drones door de politie op evenementen

1.1.2.1 Het evenement moet een grote volkstoeloop zijn

93. De politie mag enkel mobiele camera's, en dus ook drones, gebruiken “*in het kader van grote volkstoelopen, als bedoeld in artikel 22 van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt.*”²⁶⁹ Drones mogen dus enkel ingezet worden voor grote volkstoelopen.²⁷⁰ Dit vormt een beperking die betrekking heeft op de aard van de opdracht.²⁷¹ Artikel 22 WPA verplicht de politiediensten om zich op te houden in de nabijheid van elke grote

²⁶³T. VAN GREMBERGHE, Privacycommissie geeft KB over dronegebruik groen licht, *De Juristenkrant* 2015, 6-7; CBPL, *faq 1*; W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345.

²⁶⁴ Min.J.Omz. 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gewijzigd door de wet van 12 november 2009, 1.

²⁶⁵ Indien er een constructie wordt gemaakt boven een evenement opdat de kabel horizontaal boven het evenement gespannen kan worden, dan kan de *tethered drone* zich ook in één lijn boven het evenement voortbewegen.

²⁶⁶ Interview 1: hoofdinspecteur, 2: hoofdcommissaris en 3: drone-specialist.

²⁶⁷ Min.J.Omz. 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gewijzigd door de wet van 12 november 2009, 1; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 2.

²⁶⁸ Interview 1: hoofdinspecteur, interview 2: hoofdcommissaris en interview 3: drone-specialist.

²⁶⁹ Art. 7/1 van de Camerawet.

²⁷⁰ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 54-55; A. MARUT, “Bewakingscamera's” in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24; W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345;.

²⁷¹ W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345.

volkstoeloop en de gepaste maatregelen te nemen om het rustige verloop ervan te verzekeren.²⁷² Hieronder vallen volkstoelopen ten gevolge van geplande evenementen zoals bijvoorbeeld festivals, stakingen, culturele gebeurtenissen, sportevenementen waarin in dit hoofdstuk verder wordt ingegaan, maar ook volkstoelopen ten gevolge van onvoorziene omstandigheden, die in het volgende hoofdstuk besproken worden.²⁷³ De wetgever heeft ervoor gekozen om geen exhaustieve lijst van massa-evenementen op te nemen om te vermijden dat dit in de praktijk problemen zou veroorzaken.²⁷⁴ Het gebruik is specifiek beperkt tot opdrachten van de bestuurlijke politie, in het bijzonder tot het in goede banen leiden van grote volkstoelopen die mogelijk een bedreiging vormen voor de openbare orde.²⁷⁵ Mobiele camera's mogen ingezet worden ter voorbereiding, tijdens of ter afhandeling van het evenement.²⁷⁶

1.1.2.2 Enkel politiediensten mogen drones hanteren om toezicht te houden op evenementen

94. Vroeger mocht uitsluitend de politie mobiele camera's hanteren voor de handhaving van de openbare orde. Dit betekende dat enkel de politie, niet de private veiligheidsdiensten, drones mochten inzetten op voor het publiek toegankelijke evenementen en deze beelden mocht bekijken.²⁷⁷ In de nabije toekomst zullen ook private veiligheidsactoren onder toezicht van de politie ook drones kunnen gebruiken. In de nieuwe wet private veiligheid²⁷⁸ is er een nieuwe bewakingsactiviteit opgenomen: “*de bediening van de door de Koning bepaalde technische middelen die met het oog op het verzekeren van de veiligheid aan derden ter beschikking worden gesteld*”.²⁷⁹ Bewakingsfirma's zouden op

²⁷² Artikel 22 WPA; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 2.

²⁷³ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 2.

²⁷⁴ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 2.

²⁷⁵ Het taalgebruik van de wetgever is volgens hun niet strikt genoeg omschreven om af te leiden dat het gebruik beperkt zou moeten blijven tot het verloop ten tijde van het evenement zelf. (A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 7).

²⁷⁶ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

²⁷⁷ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 54-55; A. MARUT, “Bewakingscamera's” in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24.

²⁷⁸ Wet van 2 oktober 2017 tot regeling van de private en bijzondere veiligheid, *BS* 31 oktober 2017; De bepalingen uit deze wet krijgen voorrang op de oudere bepalingen uit de camerawet wegens het *lex posterior-beginsel*. De vernieuwde wet wou het wettelijk kader dat betrekking heeft op de private veiligheidsactoren moderniseren. (X “Nieuwe Wet Private Veiligheid verschenen in het Staatsblad” in *Agoria*, 31 oktober 2017).

²⁷⁹ Art. 3, 12° Wet Private Veiligheid.

grond van deze bepaling in opdracht van de politie drones kunnen gebruiken voor toezicht te houden op evenementen.²⁸⁰

1.1.2.3 Opdrachten moeten niet-permanent van aard en beperkt in tijd zijn

95. Een andere voorwaarde is dat mobiele camera's uitsluitend gebruikt mogen worden voor "niet-permanente opdrachten die tevens in uitvoeringstijd beperkt zijn".²⁸¹ De opdrachten mogen geen dagdagelijkse interventies zijn.²⁸² Deze beperking heeft betrekking op de duur van de opdracht.²⁸³

1.1.2.4 Drones mogen enkel ingezet worden op niet-besloten plaatsen en voor het publiek toegankelijke plaatsen

96. Mobiele camera's, en dus drones, mogen enkel gebruikt worden op niet-besloten en voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen.²⁸⁴ Een niet-besloten plaats wordt gedefinieerd als: "een plaats die niet door een omsluiting is afgebakend en vrij toegankelijk is voor het publiek".²⁸⁵ Er wordt algemeen aanvaard dat er geen fysieke of materiële omsluiting dient te zijn om een domein af te bakenen. Een lijnmarkering of bord met 'privaat domein' of 'voorbehouden voor klanten', die een visuele afbakening uitmaken, zijn voldoende. Voorbeelden zijn parken, parkeerterreinen, marktpleinen en winkelstraten.²⁸⁶ In feite gaat het volgens De Hert en Marut over plaatsen die onder het gezag van de lokale overheid vallen.²⁸⁷ De Bondt heeft hierover een andere mening en suggereert dat, gezien termen als 'openbaar domein', 'publiek of privaat eigendom' vermeden worden, de wetgever de

²⁸⁰ Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); X "Nieuwe Wet Private Veiligheid verschenen in het Staatsblad" in Agoria, 31 oktober 2017.

²⁸¹ Art. 7/1 Camerawet.

²⁸² A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

²⁸³ W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid", *NJW* 2015, (338) 345.

²⁸⁴ Art. 7/1 Camerawet; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24; W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid", *NJW* 2015, (338) 345. De camerawet onderscheidt namelijk drie verschillende soorten plaatsen: een niet-besloten plaats, een voor het publiek toegankelijke besloten plaats en een niet voor het publiek toegankelijke besloten plaats; X, "Blauw & camera's", *De Juristenkrant* 2010, (2) 2.

²⁸⁵ Art. 2, 1° Camerawet.

²⁸⁶ CBPL, Advies betreffende het wetsvoorstel tot regeling en plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, 26 juli 2006, nr.31/2006; W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 614; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93)93.

²⁸⁷ P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93)93; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 10.

intentie had om ook niet-besloten privé-domeinen hieronder te laten ressorteren.²⁸⁸ Ook de Privacycommissie²⁸⁹ stelt dat een voor het publiek toegankelijk park, ondanks het feit dat dit een private eigendom is, onder een niet-besloten plaats valt.²⁹⁰

97. Een voor het publiek toegankelijke besloten ruimte wordt gedefinieerd als “*elk besloten gebouw of elke besloten plaats bestemd voor het gebruik door het publiek waar diensten aan het publiek kunnen worden verstrekt*”.²⁹¹ Het gaat hier om privaatrechtelijke ruimten evenzeer als publiekrechtelijke ruimten die omsloten zijn, maar door hun aard toegankelijk zijn voor het publiek. Grootwarenhuizen, wachtzalen bij de dokter, trein- en metrostations, restaurants, sport- en shoppingscentra zijn enkele voorbeelden.²⁹²
98. Het derde type ruimte is een niet voor het publiek toegankelijke besloten plaats. Dit wordt gedefinieerd als “*elk besloten gebouw of elke besloten plaats die uitsluitend bestemd is voor het gebruik door de gewoonlijke gebruikers*”.²⁹³ Hieronder vallen private domeinen van bedrijven of particulieren, die niet toegankelijk zijn voor het publiek, zoals appartementsgebouwen, woningen of kantoorgebouwen.²⁹⁴ Politiediensten mogen geen

²⁸⁸ De Bondt argumenteert dat De Hert voortbouwde op de tekst van het eerste wetsvoorstel, waarin werd gesproken over vier types van ruimtes. Omdat in de uiteindelijke wet maar drie types overbleven klopt deze gedachtegang niet meer (W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 614-615).

²⁸⁹ De Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer (hierna: de Privacycommissie of CPBL genoemd) is de hoedster van het recht op Privacy en vindt haar oorsprong in de richtlijn 95/46 van 24 oktober 1995 van de Europese Unie. Het is een onafhankelijk orgaan. Deze instantie ziet toe op de naleving van het recht op privacy en brengt o.a. adviezen hierover uit inzake wetsvoorstellen die een impact op het recht op privacy hebben. Zij heeft meerdere taken waaronder het bijhouden van een openbaar register met alle verwerkingen van persoonsgegevens die bij haar werden aangegeven en het verstrekken van aanbevelingen i.v.m. de manier waarop met nieuwe maatschappij fenomenen moet worden omgegaan, alsmede adviesverlening i.v.m. regelgeving en beleidskwesties die een impact heeft op de persoonlijke levenssfeer (art. 29-30 Privacywet; 211; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, “Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 34-35; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017).

²⁹⁰ H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 151.

²⁹¹ Art. 2, 2° Camerawet.

²⁹² W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 619; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93)93.

²⁹³ Art. 2, 3° Camerawet.

²⁹⁴ W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 620; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 152.

drones inzetten voor evenementen op dit soort plaatsen.²⁹⁵ Opgemerkt dient te worden dat plaatsen tijdelijk van karakter kunnen veranderen.²⁹⁶

1.1.2.5 Voorafgaande toestemming van de betrokkene

99. Elk heimelijk gebruik van camerabeelden is verboden.²⁹⁷ Hieruit volgt dat betrokkenen²⁹⁸ voorafgaandelijke toestemming moeten geven voor het gebruik van mobiele camera's.²⁹⁹ Onder de toestemming van de gefilmde wordt "elke vrije, specifieke en op informatie berustende wilsuiting verstaan, waarmee de betrokkene aanvaardt dat persoonsgegevens betreffende de betrokkene worden verwerkt" verstaan.³⁰⁰ Praktisch is het onmogelijk om aan elke persoon toestemming te vragen, daarom wordt van deze toestemming uitgegaan als aan bepaalde voorwaarden voldaan is.³⁰¹ De facto wordt de toestemming impliciet afgeleid uit het gedrag van de gefilmde persoon.³⁰² Bij vaste camera's voldoet de keuze om een plaats te betreden waar gesignaleerd wordt m.b.v. pictogrammen die aangeven dat er camera's hangen.³⁰³ Bij drones is het afleiden van de voorafgaande toestemming in tegenstelling tot bij vaste camera's gecompliceerder omdat burgers niet in staat zijn om vaste camera's drones te ontlopen door bepaalde plaatsen te vermijden.³⁰⁴ De Privacycommissie verduidelijkt dat het louter zich begeven op een openbare plaats waar mogelijk drones in de lucht hangen niet als voorafgaande toestemming kan beschouwd worden.³⁰⁵ De wetgever heeft twee situaties voorzien waarin de voorafgaande toestemming verondersteld wordt. De eerste situatie betreft: "het betreden van een plaats

²⁹⁵ Art. 7/1 Camerawet; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24; W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid", *NJW* 2015, (338) 345.

²⁹⁶ Een voor de hand liggend voorbeeld is een niet-besloten plaats die tijdelijk omgevormd wordt tot een besloten plaats door bijvoorbeeld het plaatsen van dranghekken rond de festivalweide van Werchter. Ook omgekeerd kan een besloten plaats die niet voor het publiek toegankelijk is, tijdelijk veranderen in een besloten plaats, die wel voor het publiek toegankelijk is door de organisatie van een evenement (W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 614-615).

²⁹⁷ Art. 8 lid 1 van de Camerawet.

²⁹⁸ De betrokkene is een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon waarover persoonsgegevens verzameld worden (art. 1 § 1 Privacywet).

²⁹⁹ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 6

³⁰⁰ Art. 1 § 8 Privacywet.

³⁰¹ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 55.

³⁰² Art. 8, 1° Camerawet; W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 612-613.

³⁰³ Art. 5, §2, lid 2 Camerawet; Art. 8, 1° Camerawet; W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 612-613).

³⁰⁴ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 57.

³⁰⁵ CBPL, Veelgestelde vragen: "Voor welke doeleinden kan ik de informatie die een drone heeft verzameld gebruiken?".

waar een pictogram³⁰⁶ aangeeft dat er camerabewaking plaatsvindt”.³⁰⁷ De tweede situatie betreft het zich begeven op een plaats waar op zichtbare wijze mobiele bewakingscamera's ingezet worden. Mobiele bewakingscamera's, gemonteerd op niet-gebanaliseerde luchtvaartuigen, worden geacht op zichtbare wijze gebruikt te zijn. Niet-gebanaliseerd wil zeggen dat de luchtvaartuigen duidelijk moeten toebehoren aan de politie door middel van het gebruik van het politielogo.³⁰⁸

100. Uit een interview met een politie-inspecteur en een korpschef blijkt dat de politie de bevolking inlicht over het dronegebruik op een evenement via meerdere mediakanalen, zoals hun website, persaankondigingen, folders, het laten opnemen in de algemene voorwaarden van het evenement, naast het plaatsen van pictogrammen en de uitrusting van hun drone met een politielogo.³⁰⁹

1.1.3 De beslissingsbevoegdheid en de procedure voor de inzet van een drone op een evenement

1.1.3.1 De officier van bestuurlijke politie beslist voor niet-besloten plaatsen en heeft een meldingsplicht aan de burgemeester

101. Indien een evenement plaatsvindt op een niet-besloten plaats, dan ligt de beslissingsbevoegdheid om een drone in te zetten bij de officier van de bestuurlijke politie, die de operationele verantwoordelijkheid volgens artikelen 7/1 tot 7/4 WPA heeft.³¹⁰ In casu is dit steeds een korpschef van de lokale politie of bestuurlijk directeur-coördinator van de federale politie (DIRCO).³¹¹ In de praktijk kunnen zij deze bevoegdheid delegeren aan een officier die in hun naam beslist.³¹²

³⁰⁶ Deze pictogrammen moeten voldoen aan de vereisten die gesteld worden in het KB van 10 februari 2008 tot vaststelling van de wijze waarop wordt aangegeven dat er camerabewaking plaatsvindt (BS 21 februari 2008). Naargelang de afmeting zijn er drie verschillende pictogrammen mogelijk. Deze bevatten verplicht de vermelding 'dat er werd voorzien in camerabewaking conform de wet van 21 maart 2007', de verantwoordelijke voor contactinformatie voor de verwerking en de plaats waar de betrokkene hun rechten kunnen uitoefenen. De verantwoordelijke is in dit geval de officier van bestuurlijke politie (H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 154).

³⁰⁷ Art. 8, lid 2, 1° Camerawet.

³⁰⁸ Art. 8, lid 2, 2° Camerawet; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 26; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 6; X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, (19) 19-20.

³⁰⁹ Interview 1: hoofdinspecteur en 2: hoofdcommissaris.

³¹⁰ Art. 7/2 §1 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24-25.

³¹¹ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

³¹² Interview 1: hoofdinspecteur en interview 2: hoofdcommissaris.

102. De politiediensten moeten de lokale burgemeester(s) waar het evenement plaatsvindt, zo spoedig mogelijk verwittigen. Dit moet ten laatste gebeuren voor de aanvang van de toezichtmaatregelen op het evenement.³¹³ Een geïnterviewde van een lokale politiezone geeft aan dat in de praktijk de beslissing altijd gezamenlijk wordt genomen door de burgemeester en de officier van de bestuurlijke politie. De burgemeester volgt het advies van zijn politiedienst. In dit advies wordt er rekening gehouden met hoeveel volk komt, wie er komt, hoeveel private bewakingsagenten de organisator inzet etc.³¹⁴

1.1.3.2 De burgemeester beslist bij voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen

103. Als een grootschalig evenement georganiseerd wordt in een publiek toegankelijke besloten plaats ligt de beslissingsbevoegdheid tot het gebruik van mobiele camera's, en dus drones, door de politie bij de burgemeester.³¹⁵ De operationele verantwoordelijkheid van de politionele actie ligt echter altijd bij de officier van bestuurlijke politie op basis van artikelen 7/1-7/4 WPA. In praktijk is dit de korpschef of de DIRCO.³¹⁶ De regel is dat bij onzekerheid over het karakter van de plaats de strengste regels, dus deze van de voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, moeten toegepast worden.³¹⁷

1.1.3.3 Mededelingsplicht CBPL

104. Ongeacht de soort plaats waar het evenement plaatsvindt moet voor de inzet van drones enkele gemeenschappelijke procedurele vereisten gevolgd worden. De officier van de bestuurlijke politie is ertoe gehouden om de CBPL over het toezicht in te lichten.³¹⁸ Het gaat om een loutere mededelingsplicht, goedkeuring is niet vereist.³¹⁹ De administratieve

³¹³ Art. 7/2, §1 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3; X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, 19; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24-25.

³¹⁴ Interview 1: hoofdinspecteur.

³¹⁵ Art. 7/2, §2 Camerawet; L. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 2, X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, 19.

³¹⁶ Art. 7/2, §2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 2; X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, 19.

³¹⁷ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 615.

³¹⁸ Art. 7/2, §3 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4.

³¹⁹ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 616.

lasten liggen bijgevolg steeds bij de politie.³²⁰ Deze kennisgeving wordt geregistreerd in een gecodeerde databank opdat de CBPL haar taak als hoedster van het recht op privacy kan uitoefenen en het cameragebruik toetsen aan de beginselen van de Privacywet.³²¹ Deze kennisgeving dient uiterlijk de dag voor het evenement te gebeuren behalve in het geval van dringende noodzakelijkheid.³²² Liners en Van Santen halen als voorbeeld hiervan een plotse gebeurtenis aan die zich voordoet op een door de politiediensten begeleide geplande betoging, waardoor onverwacht onmiddellijke ondersteuning van camera's in de lucht onontbeerlijk blijkt.³²³

1.1.4 Onderscheid tussen het in real-time kijken en het opnemen van beelden

105. Nadat de beslissing tot de inzet van de drone op het evenement genomen is, dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen het in real-time³²⁴ bekijken van beelden en het opnemen van beelden conform de Camerawet.³²⁵
106. De politiediensten kunnen beelden van mobiele camera's in real-time bekijken om schendingen van de openbare orde en misdrijven te voorkomen en om gericht en effectief te kunnen optreden.³²⁶ Het opnemen van de beelden met mobiele camera's is enkel toegestaan als de beelden later kunnen bijdragen tot het bewijs van een misdrijf, van feiten die de openbare orde schenden, schade of overlast veroorzaken, of tot de identificatie van daders, ordeverstoorders, getuigen of slachtoffers kan leiden.³²⁷
107. Er wordt nog een uitzondering genoemd, namelijk "*preventieve maatregelen te nemen om een verstoring van de openbare orde te vermijden*".³²⁸ Liners en Van Santen zien niet in

³²⁰ Volgens het HvC volstaat de voorafgaande aangifte van alle vaste en mobiele flitscamera's in een politiezone. Zij moeten niet elk apart aangegeven worden. De vraag is of dit analoog geldt voor drones. (Cass. 25 januari 2017, AR P.16.1006F); Cass. 26 mei 2015, AR P.14.0069.N; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 4-5.

³²¹ Het normaal procedé stelt dat de CBPL alle verwerkingen van persoonsgegevens moet bewaren in een openbaar register. Uitgaande van de overweging dat de bekendmaking van politieacties problematisch zou kunnen zijn, heeft de CBPL de aangifteplicht gereduceerd tot een loutere kennisgeving die dan als het ware geregistreerd wordt in een gecodeerde databank. (A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1)4).

³²² Art. 7/2, §3, lid 2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 5; X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, 19.

³²³ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 5.

³²⁴ Real-time wil zeggen het live of met verwaarloosbare vertraging bekijken van beelden.

³²⁵ H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 154.

³²⁶ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 57, 57.

³²⁷ Art. 7/2 §5; Camerawet; W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 618; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 5.

³²⁸ Artikel 7/2 §5 punt 1 Camerawet.

hoe beeldopname kan bijdragen tot de preventie van ordeverstoringen. Een afschrikkingseffect is volgens hun mogelijk door het plaatsen van zichtbare camera's, waarvan de beelden louter in real-time bekeken worden.³²⁹

108. Een hoofdinspecteur van een lokale politiezone gaf aan dat in hun zone de beelden van een drone altijd worden opgenomen omdat het in real-time bekijken soms gepaard gaat met technische belemmeringen, die het doorsturen van kwaliteitsvolle beelden verhinderen. Binnen de wettelijke maximumtermijn voor bewaring, die gezet is op één maand, wordt nagegaan of in de opname relevante stukken zitten. Deze delen mogen voor bepaalde doelstellingen dan langer bewaard worden.³³⁰ Een drone-expert gaf in een interview aan dat de beelden niet altijd automatisch worden opgenomen, maar in 95 % van de gevallen dit wel gebeurt. Het is afhankelijk van het type drone of beelden puur in real-time bekeken kunnen worden. Ze worden in hoge resolutie opgeslagen op een SD-kaartje en in lage resolutie via een datalink naar het grondstation gestuurd waar ze in real-time bekeken worden. De centrale doelstelling is om direct op de hoogte te zijn.³³¹ Iemand van een lokale politiezone haalt aan dat de beelden in praktijk worden uitgezonden in het basisstation vanwaar de piloot en de operator opereren en in het CP-Ops.³³²

1.1.5 Toekomstige wijzigingen aan de Camerawet en de WPA om het gebruik van camera's door de politiediensten te regelen

109. Zoals hierboven al aangehaald is er een derde voorontwerp³³³ van wet goedgekeurd door de ministerraad op 14 december 2017 dat een herziening inhoudt van de Camerawet en de wet op het politieambt.³³⁴ In de ministerraad van 20 juli 2016 werd op voorstel van Minister van Veiligheid en Binnenlandse Zaken Jan Jambon een eerste voorontwerp van wet goedgekeurd.³³⁵ De tekst werd al meerdere malen voorgelegd aan adviserende

³²⁹A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 5.

³³⁰ Interview 1 hoofdinspecteur.

³³¹ Interview 3: drone-specialist.

³³² Dit is de operationele commandopost waar verschillende hulpverleningsactoren, zoals ambulanciers, brandweer en politie en gemeenteambtenaren samen zitten en hun activiteiten gecoördineerd worden (Interview 1: hoofdinspecteur).

³³³ *Dit voorontwerp is nog niet vrijgegeven aan het publiek en daarom is de informatie hierover gebaseerd op de schaarse informatie die hierover vrijgegeven wordt online. De informatie in de bovenstaande tekst is daarom beperkt, onvolledig en soms voor interpretatie vatbaar* (Voorontwerp van wet tot wijziging van de wet op het politieambt, om het gebruik van camera's door de politiediensten te regelen en tot wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, van de wet van 30 november 1998 houdende regeling van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten en van de wet van 2 oktober 2017 tot regeling van de private en bijzondere veiligheid).

³³⁴ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Ministerraad 14 december 2017" in Presscenter, 14 december 2017.

³³⁵ *Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17*, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Ministerraad 20 juli 2016" in Presscenter, 20 juli 2016.

instanties, zoals de Privacycommissie, de Raad van State en het College van procureurs-generaal.³³⁶ De verklaring voor dit lang aanslepend proces is dat “wanneer er geraakt wordt aan de fundamentele rechten, het zoeken naar evenwicht een delicate opgave is, die de nodige tijd vergt voor reflectie en analyse, teneinde een weldoordachte tekst met duurzame toepassing te verkrijgen”. Het evenwicht waarover sprake is betreft het evenwicht tussen de behoefte van de politie om moderne technologische middelen te kunnen gebruiken en het belang van het individu van de waarborging van zijn privéleven.³³⁷

110. Enerzijds is er nood aan herziening van de Camerawetgeving omdat blijkt dat er in praktijk onduidelijkheid bestaat omtrent de plaatsdefiniëring en het toepassingsgebied van de wet en gebruik van mobiele camera's een administratieve rompslomp met zich mee brengt. De huidige camerawet beantwoordt immers niet aan de specifieke behoeften van de politie door de restrictieve voorwaarden voor het gebruik van mobiele camera's in verhouding tot hun gebruiksmogelijkheden.³³⁸ Anderzijds is de wet verouderd en dient deze aangepast te worden aan de verschillende moderne cameratechnologieën die kunnen dienen voor de uitoefening van de politietaken.³³⁹ Daarnaast moeten de nationale wetten die te maken hebben met de verwerking van persoonsgegevens, zoals camerabeelden, aangepast worden ten gevolge van de wijzigingen op Europees vlak.³⁴⁰ Hiermee houdt het nieuwe voorontwerp rekening.³⁴¹ Tevens is herziening nodig om de huidige Camerawet af te stemmen op de nieuwe wet private veiligheid van 2 oktober 2017, die het mogelijk maakt voor de private veiligheidsdiensten om drones te gebruiken.³⁴² (*Supra*, nr.94)

³³⁶Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Ministerraad 20 juli 2017” in Presscenter, 20 juli 2017; S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten” in Presscenter, 20 juli 2016.

³³⁷ Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS).

³³⁸S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's” in Presscenter, 20 juli 2016; S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten” in Presscenter, 20 juli 2016.

³³⁹S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's” in Presscenter, 20 juli 2016; S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten” in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁰ General Data Protection Regulation van 27 april 2016 (GDPR) (*Supra*, nr. 51)

³⁴¹ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Ministerraad 14 december 2017” in Presscenter, 14 december 2017.

³⁴² S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Ministerraad 14 december 2017” in Presscenter, 14 december 2017.

111. De Ministerraad erkent dat de politie specifieke noden heeft en wil daarom een volledig apart wettelijk kader creëren i.v.m. het gebruik van camera's in de wet op het politieambt.³⁴³
112. In het eerste voorontwerp wordt gesproken over drie soorten camera's waarvan de politie gebruik kan maken in het kader van zijn opdrachten van bestuurlijke politie, nl. de vaste, tijdelijk vaste en mobiele camera's.³⁴⁴ Het politioneel gebruik van drones valt vermoedelijk onder het regime van de mobiele camera's, en zal dus niet meer onder het toepassingsgebied van de camerawet vallen, maar onder het toepassingsgebied van een specifieke sectie in de WPA. De voorafgaande melding aan de CBPL zou wegvallen.³⁴⁵ De politie zou nog steeds toestemming moeten vragen aan bepaalde instanties, nl. de gemeenteraad en de politieraad of de Minister van Binnenlandse Zaken.³⁴⁶ Verborgen gebruik van camera's is enkel toegestaan wanneer het zichtbare gebruik ervan het politiewerk inefficiënt maakt of het een lichamelijk risico geeft voor politieleden.³⁴⁷
113. De verschillende categorieën van plaatsen worden behouden in het eerste voorontwerp. In niet-besloten plaatsen zou de politie beroep kunnen doen op vaste, tijdelijk vaste en mobiele camera's. In welke gevallen welk soort camera's gebruikt kan worden, en welke voorwaarden of procedures hieraan gekoppeld worden, worden niet weergegeven in de bron. In voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen gelden andere regels naargelang het type camera. Mobiele camera's zijn toegelaten zolang de interventies duren. Vaste en tijdelijk vaste camera's mogen enkel ingezet worden op plaatsen met verhoogd veiligheidsrisico, zoals luchthavens, stations, havens etc. Daarnaast kunnen tijdelijk vaste camera's ook gebruikt worden voor gespecialiseerde beschermingsopdrachten van personen gedurende de opdracht. In niet voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, waar voorheen het gebruik van mobiele camera's, niet toegestaan was, is dit nu mogelijk zolang de interventie duurt.³⁴⁸

³⁴³S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's" in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁴ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten" in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁵ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's" in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁶ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten" in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁷ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten" in Presscenter, 20 juli 2016.

³⁴⁸ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, "Wet op het politieambt: het gebruik van camera's door de politiediensten" in Presscenter, 20 juli 2016.

1.2 Nederland

1.2.1 Voorwaarden gekoppeld aan de inzet van drones op evenementen in het kader van de algemene politietaak

114. Ten eerste kan de politie volgens Schermer en van der Heide een drone inzetten om toezicht te houden op mensenmassa's bij vooraf geplande grootschalige evenementen zoals festivals, voetbalwedstrijden, demonstraties etc.³⁴⁹ Het gebruik van verschillende typen camera's³⁵⁰ ter ondersteuning van het politionele takenpakket is gegrond op artikel 3 van de Politiewet van 2012, waarin de algemene politietaak vervat ligt:

*“De politie heeft tot taak in ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven.”*³⁵¹

115. De ‘handhaving van de rechtsorde’ behelst zowel de handhaving van de openbare orde als de opsporing van strafrechtelijke feiten.³⁵² Een kerntaak van de politie is dus de handhaving van de openbare orde.³⁵³ Het begrip ‘openbare orde’ duidt volgens Muijen op: *“de algemene veiligheid en rust van personen en goederen op openbare plaatsen”*. Het begrip ‘handhaving’ reikt verder dan louter het bewerkstelligen van de regels van het recht. Handelingen om de rust te herstellen, zoals het uiteendrijven van een groep amokmakers zonder personen pv's uit te schrijven, zijn ook een vorm van handhaving van de openbare orde.³⁵⁴
116. In dit geval moet er sprake zijn van een concrete (dreiging van een) ordeverstoring.³⁵⁵ Voorbeelden van zulke risicovolle evenementen zijn bepaalde voetbalwedstrijden.³⁵⁶ Er

³⁴⁹ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1774.

³⁵⁰ zoals camera's op helikopters, mobiele videoteams, tijdelijk geplaatste camerazuilen en drones.

³⁵¹ HR 18 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:725; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 115-116; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1777.

³⁵² B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 113.

³⁵³ Nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 1989/90, nr. 19403, nr. 16, 38.

³⁵⁴ P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 27-28.

³⁵⁵ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2; Centrum Criminaliteitspreventie Veiligheid, *Handreiking cameratoezicht*, 2009, 35.

moet een reële kans bestaan op oproer.³⁵⁷ Voorafgaand aan de inzet van de drone wordt het tijds kader waarbinnen en de ruimte waarin deze ingezet mag worden afgebakend.³⁵⁸ Er is geen te volgen procedure vastgelegd in deze situatie.

117. Uit een interview blijkt dat de lokale driehoek (officier van justitie, burgemeester en hoofd van de politie) bepaalt of sprake is van een concrete dreiging en beslist of mobiel cameratoezicht noodzakelijk is. Bij een betoging wordt er in de beoordeling van het risiconiveau bijvoorbeeld rekening gehouden met elementen zoals het onderwerp van de betoging, het aantal en de achtergrond van de deelnemers, het terrorismedreigingsniveau, en of er voorgaande incidenten hebben plaatsgevonden op zulke betogingen rekening gehouden in de beoordeling van het risiconiveau. Opgemerkt moet worden dat de politie nog geen gebruik maakt van eigen drones bij evenementen. Wel plaatst de Nederlandse politie in de praktijk borden waarop aangegeven is dat er dronetoezicht is als ze vliegen met drones in gecontroleerde gebieden.³⁵⁹

1.2.2 De inzet van drones op evenementen op bevel van de burgemeester

1.2.2.1 Voorwaarden

A. De drone moet noodzakelijk zijn voor de handhaving van de openbare orde

118. Een tweede rechtsgrond voor de inzet van drones door de gemeente voor crowd control-doeleinden op evenementen ligt vervat in artikel 151c Gemeentewet. De burgemeester kan enkel cameratoezicht instellen met als doelstelling ‘de handhaving van de openbare orde’.³⁶⁰ (*Supra*, nr. 116) De burgemeester is de verantwoordelijke voor de handhaving van de openbare orde in zijn gemeente.³⁶¹

³⁵⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 116.

³⁵⁷ MvT en Advies RvS en nader rapport tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3,4; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 115-116.

³⁵⁸ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1774.

³⁵⁹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.

³⁶⁰ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 110; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

³⁶¹ Art. 172 Gemeentewet; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 8; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

119. Het dronetoezicht moet noodzakelijk zijn in het kader van deze doelstelling.³⁶² In de Memorie van Toelichting over de wijziging van artikel 151c van de Gemeentewet werd aangehaald dat vliegende camera's noodzakelijk kunnen zijn om de verplaatsing van grote mensenmassa's in de publieke ruimte in het oog te houden, waardoor effectief en tijdig kan ingegrepen worden zodat de openbare orde niet in gevaar komt.³⁶³ In de praktijk wordt de noodzakelijkheid afgeleid uit politierapporten en cijfers van gemeentelijke toezichthouders.³⁶⁴
120. Voor de wetswijziging van 23 maart 2016³⁶⁵ gold er een beperking in artikel 151c Gemeentewet die het toezicht beperkte tot het gebruik van vaste camera's.³⁶⁶ Vaste camera's zijn camera's die 'nagelvast' bevestigd zijn aan muren, daken, palen en dergelijke op een specifieke plaats en voor een lange duur ter plaatse blijven hangen.³⁶⁷ Na de wetswijziging heeft de burgemeester meer bevoegdheden betreffende openbare ordehandhaving gekregen en is naast vast cameratoezicht ook flexibel en mobiel cameratoezicht mogelijk.³⁶⁸ Onder mobiel wordt in Nederland verstaan dat een camera is bevestigd aan een voertuig of een luchtvaartuig dat beweegt.³⁶⁹ Het gebruik van 'vliegend cameratoezicht', en dus o.a. drones, wordt uitdrukkelijk genoemd in de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel als één van de nieuwe opties.³⁷⁰ De gemeenten krijgen

³⁶² Art. 151c lid 1 Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 3.

³⁶³ MvT tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3,9; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 116.

³⁶⁴ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.

³⁶⁵ Wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.* 6 april 2016, 130.

³⁶⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 111.

³⁶⁷ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 1; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

³⁶⁸ Art. 1, §1 van de wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.* 6 april 2016, 130; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 2.

³⁶⁹ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 45.

³⁷⁰ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 111.

meer beslissingsruimte om te kiezen wat voor soort cameratoezicht ze in welke situaties kunnen inzetten.³⁷¹

B. Dronegebruik moet beperkt blijven tot evenementen op openbare plaatsen

121. Het toezicht is beperkt tot toezicht op een openbare plaats of door gemeenteverordeningen vastgelegde, voor iedereen toegankelijke plaatsen zoals openbare, niet aan betaling onderhevige parkeerplaatsen.³⁷² Een openbare plaats wordt in artikel 1 WOM gedefinieerd als: *“een plaats die krachtens bestemming of vast gebruik openstaat voor het publiek.”*³⁷³ Dit heeft dus betrekking op plaatsen die voor iedereen toegankelijk zijn, waaronder bijvoorbeeld parken en voor eenieder vrij toegankelijke overdekte passages in winkelgalerijen.³⁷⁴

C. De informatieplicht

122. De betrokkenen moeten op voorhand worden geïnformeerd over het dronegebruik op een evenement.³⁷⁵ De informatieplicht is vastgelegd in artikel 151c lid 6 Gemeentewet: *“De aanwezigheid van camera’s als bedoeld in het eerste lid is op duidelijke wijze kenbaar voor eenieder die het gebied betreedt”*.
123. Dit betekent weliswaar niet dat de camera’s zichtbaar moeten zijn of dat aangegeven moet worden of ze daadwerkelijk werken. Concreet houdt dit in dat op zijn minst de randen van het gebied afgebakend moeten worden met borden. De informatieplicht geldt zowel bij het live bekijken als bij het opnemen van beelden.³⁷⁶ De Autoriteit Persoonsgegevens³⁷⁷

³⁷¹ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 2.

³⁷² MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 3.

³⁷³ Art.1 van de wet van 20 april 1988, houdende bepalingen betreffende de uitoefening van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en van het recht tot vergadering en betoging, *Stb.* 20 april 1988, 157 (hierna: Wet openbare manifestaties (WOM)); B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

³⁷⁴ Cass. 15 april 2015, AR. C.15.0126.F; MvT wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, 6, 47; A.H.C.M. Smeets, Camera's in het publieke domein: *Privacynormen voor het cameratoezicht op de openbare orde*, Den Haag, College Bescherming Persoonsgegevens, Achtergrondstudies en verkenningen, 2004, 28, 27.

³⁷⁵ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 48.

³⁷⁶ MvT wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, 17; MvT bij wijziging

benadrukt het belang om verscheidene middelen, zoals websites, sociale media, en nieuwsbrieven te gebruiken om de bevolking te informeren bij gebruik van drones en deze hoorbaar en zichtbaar te maken door geluidssignalen, felle kleuren en lichten.³⁷⁸

1.2.2.2 Gebiedsbepaling inzet drones door burgemeester

124. De burgemeester moet de bevoegdheid om cameratoezicht in de openbare ruimte in te stellen verkrijgen van de gemeenteraad.³⁷⁹ De gemeenteraad legt via een verordening de burgemeester beperkingen op aangaande welke plaatsen en de maximale duur van het toezicht.³⁸⁰ Hierna en vooraf aan de effectieve inzet bepaalt de burgemeester een gebied, waarbinnen hij flexibel vast en mobiel cameratoezicht kan inzetten en de camera's kan verplaatsen voor een bepaalde duur binnen de marges van de verordening.³⁸¹ Dit gebied mag enkel betrekking hebben op openbare plaatsen.³⁸² (*Supra*, nr 122) Als op een bepaalde plaats het toezicht niet meer noodzakelijk is dan moet de camera verwijderd worden.³⁸³

1.2.3 De inzet van militaire drones op evenementen

1.2.3.1 Voorwaarden

125. Een derde rechtsgrond voor de inzet van drones voor crowd control-doeleinden is artikel 58 Politiewet. Artikel 58 Politiewet bepaalt dat in bijzondere gevallen bijstand verleend

van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 12, 15; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 36-37, 39.

³⁷⁷ De Autoriteit Persoonsgegevens is een instelling die in het algemeen moet toezien op de verwerking van persoonsgegevens. Zij geeft adviezen aan de overheid, kan op eigen initiatief onderzoek doen naar nieuwe technologische middelen en heeft een klachtenprocedure voor individuen. (Artikelen 51, 51a en 60 Wbp; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 35)

³⁷⁸ WP29, Opinion 01/2015 on Privacy and Data protection issues relating tot he utilisation of drones, WP 231, 16 juni 2015, 15-16.

³⁷⁹ Artikel 151c lid 1 en 2 Gemeentewet; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

³⁸⁰ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34.

³⁸¹ Artikel 151c, lid 1 en lid 2 Gemeentewet; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3.

³⁸² MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34.

³⁸³ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

kan worden door de krijgsmacht. Hierin ligt de bevoegdheid voor de eenheden van het leger om de politie te ondersteunen bij de handhaving van de openbare orde.³⁸⁴ Een lid van de Nationale Politie stelt dat onder de notie ‘bijzonder geval’ bijvoorbeeld het vermoeden van high impact crime of terrorisme op een evenement valt.

1.2.3.2 Procedure

126. Artikel 58 lid 2 Politiewet luidt als volgt: “*Onze Minister bepaalt, in overeenstemming met Onze Minister van Defensie, op welke wijze de bijstand zal worden verleend. Daarbij worden tevens nadere regels of beleidsregels gegeven over de uitoefening van bevoegdheden krachtens deze wet.*”
127. De bijstand van militaire drones wordt verzocht door middel van aanvragen tot bijstand van het bevoegde gezag, die in het kader van de handhaving van de openbare orde en veiligheid de burgemeester is.³⁸⁵ De beslissingsbevoegdheid tot het verlenen van deze bijstand en de manier waarop de bijstand verleend wordt ligt bij de Minister van Veiligheid en Justitie in samenspraak met de Minister van Defensie. Of militaire drones al dan niet kunnen ingezet worden voor politionele doeleinden hangt dus af van het akkoord tussen beide ministers.³⁸⁶ In dit akkoord wordt volgens een geïnterviewde de subsidiariteit van de inzet onderzocht, aangegeven hoeveel personeel van defensiezijde en hoeveel gemeentelijke ambtenaren ter beschikking zullen zijn, de tijdstippen van de vlucht vastgelegd etc.³⁸⁷
128. De militairen controleren de drone tijdens de vlucht. De door de drone verzamelde informatie wordt rechtstreeks via een datalink naar het grondstation verzonden, waar de beelden meestal live bekeken worden. Zo kunnen de grondploegen beter gecoördineerd worden.³⁸⁸ Een Nederlandse politieambtenaar geeft aan dat de militairen er enkel zijn voor de bediening van het toestel en de beelden in eerste instantie worden bekeken door

³⁸⁴ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); Ministerie van Defensie, Overzicht inzetten UAV Raven door het ministerie van Defensie ten behoeve van de ondersteuning van civiele autoriteiten. Bijlage bij WOB-besluit met kenmerk BS/2012038541.

³⁸⁵ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 4 (Vr. nr. 7, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); Brief van de minister van Defensie, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 5 februari 2013, nr. 33400 x, nr 60, 1.

³⁸⁶ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 4 (Vr. nr. 7, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN).

³⁸⁷ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

³⁸⁸ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 89; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1773.

gemeenteambtenaren en eventueel een uitgevaardigde politieambtenaar. Wanneer er een calamiteit ontstaat of er zich een strafbaar feit voordoet dan wordt de politie gecontacteerd en bekijken zij de beelden verder.³⁸⁹

1.3 Vergelijkend perspectief

129. In België is er slechts één rechtsgrond waarop het gebruik van drones gebaseerd kan worden, terwijl er in Nederland drie rechtsgronden zijn.³⁹⁰ De geïnterviewde van de Nationale Politie gaf aan dat bij planbare evenementen mobiel cameratoezicht eerder gebaseerd wordt op artikel 151c van de Gemeentewet omdat de burgemeester het bevoegd gezag voor de openbare orde is, terwijl wanneer acute actie vereist is, de politie het cameratoezicht baseert op de algemene taakbeschrijving in artikel 3 van de Politiewet. (*Infra*, nr. 146) Hij stelt dat er geen duidelijke afbakening is tussen beide rechtsgronden.³⁹¹
130. Een belangrijk verschilpunt dat opvalt is dat België specifieke regelgeving kent voor het gebruik van camera's, terwijl in Nederland het gebruik van camera's door politiediensten valt onder hun algemene taakbeschrijving of de militaire bijstandsregeling in de Politiewet, waar de term 'camera's' nergens in voorkomt.³⁹² Enkel artikel 151c richt zich specifiek op het gemeentelijk gebruik van camera's.
131. In België is de Camerawet tot stand gekomen omdat men vond dat de bepalingen uit de bestaande privacywetgeving te algemeen en te beperkt waren om voldoende bescherming te bieden.³⁹³ De Privacywet voorzag niet in specifieke regulering voor cameratoezicht, maar in een algemeen wettelijk kader voor de verwerking van persoonsgegevens.³⁹⁴ De enorme groei van cameragebruik de laatste decennia en de ermee gepaard gaande zorgen over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de angst voor een Big Brother

³⁸⁹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

³⁹⁰ Art. 7/1 Camerawet, art. 151c Gemeentewet, art. 3 Politiewet en art. 58 Politiewet.

³⁹¹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

³⁹² Art. 3 en 58 Politiewet.

³⁹³ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, "Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 33-34; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 93; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 7.

³⁹⁴ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 93; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, "Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 33-34.

samenleving³⁹⁵ vormden de aanleiding tot de creatie van een wettelijk kader voor cameragebruik.³⁹⁶ Ondanks deze angsten kwamen de groeiende onveiligheidsgevoelens op de voorgrond en de nood om deze te temperen, wat leidde tot de verdere expansie van straatcamera's. De maatschappelijke steun voor maatregelen die de veiligheid van burgers garanderen nam toe.³⁹⁷ De periode voorafgaand aan de camerawet heerste er dan ook enorme onduidelijkheid over de toepasselijke regelgeving op camera's en over wanneer en de manier waarop cameratoezicht toegelaten was in het licht van bepaalde mensenrechten³⁹⁸.³⁹⁹ Deze onduidelijkheden handelden o.a. over hoe de voorafgaande toestemming in de Privacywet verkregen moest worden en over onder welke omstandigheden camerabeelden als persoonsgegevens kunnen beschouwd worden.⁴⁰⁰ De achterliggende drijfveer voor de creatie van deze wet was aan de ene kant een einde te maken aan de heersende onzekerheid door de gaande praktijken te reguleren en aan de andere kant het groeiend onveiligheidsgevoel aan te pakken door te focussen op preventie met behulp van camera's.⁴⁰¹ De Camerawet bouwt verder op de principes uit de Privacywet.⁴⁰²

132. Mobiele camera's zijn toegevoegd door een wetswijziging in 2009.⁴⁰³ Oorspronkelijk mochten mobiele camera's enkel ingezet worden voor niet-besloten plaatsen om de

³⁹⁵ Het gaat hierbij om een vrees van de burger om in zijn dagdagelijkse handelingen bespied te worden door een anonieme persoon (H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 150).

³⁹⁶ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 93; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, "Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 33-34.

³⁹⁷ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611.

³⁹⁸ Het recht op privacy in artikel 8 EVRM en het recht op individuele vrijheid in artikel 5 EVRM.

³⁹⁹ W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; J. MORTELE, H. VERMEERSCH, E. DE PAUW, W. HARDYNS en F. DEPRINS, *Cameratoezicht in de openbare ruimte. Ook wie weg is, is gezien?* in *Reeks Politiestudies*, Antwerpen, Maklu, 2013, 24.

⁴⁰⁰ Artikel 5, a en artikel 1, §1 Privacywet; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 150-151.

⁴⁰¹ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 7.

⁴⁰² W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 93; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, "Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 33-34.

⁴⁰³ Wet van 12 november 2009 betreffende de wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, *BS* 18 december 2009; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart*

inmenging in het privéleven te beperken, maar deze beperking had tot gevolg dat de veiligheid op afgebakende evenementen in voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen niet ondersteund kon worden door een doeltreffende inzet van mobiele camera's. Daarom heeft de wetgever later het toepassingsgebied uitgebreid naar voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen.⁴⁰⁴

133. Nederland kiest voor een evolutieve interpretatie van oudere wetsbepalingen aangezien het politieel cameratoezicht met verschillende typen camera's gebaseerd is op de algemene taakbeschrijving van de politie, zonder specifieke wettelijke voorwaarden en procedures op te nemen in verband met het gebruik van camera's. Hieraan worden wel vereisten uit de politiepraktijk gekoppeld. (*Supra*, nr 115) Drones worden ook bekeken als een nieuwe vorm van militaire bijstand. (*Supra*, nr 126)
134. Om aan één van de hierboven besproken onduidelijkheden in België tegemoet te komen werd een bepaling ingevoerd die stelt dat aan de voorafgaande toestemming voldaan is als een drone 'zichtbaar' gebruikt wordt, en dus is uitgerust met een politielogo.⁴⁰⁵ (*Supra*, nr. 100) Een mogelijk geschilpunt is het feit dat politiedrones vrij kleine toestellen zijn, wat de leesbaarheid van het logo praktisch onmogelijk maakt voor het menselijk oog vanop de begane grond.⁴⁰⁶ Door twee leden van lokale politiezones halen in de afgenomen interviews aan dat zij hieraan trachten tegemoet te komen door op voorhand uitgebreid te communiceren via de media dat ze drones zullen inzetten en altijd borden plaatsen. De Nederlandse burgemeester heeft een gelijkaardige verplichting om de burgers voorafgaandelijk te informeren a.d.h.v. pictogrammen.⁴⁰⁷ Indien de Nederlandse politie drones inzet op basis van de andere rechtsgronden is deze niet verplicht de bevolking in te lichten.
135. Er werd in België een onderscheid gemaakt tussen de gevallen waarin de politie beelden in real-time mag bekijken en deze mag opnemen. (*Supra*, nrs. 106-107) In casu betekent dit dat de politie de dronebeelden, die zij in real-time aan het bekijken zijn, mag opnemen vanaf het ogenblik dat zij een misdrijf, ordeverstoring of schadegeval waarneemt en denkt

city en camerabeleid in de stad Genk, Antwerpen, Maklu, 2016, 54-55; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24.

⁴⁰⁴ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politiegevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

⁴⁰⁵ Art. 8, lid 2, 2° Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politiegevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 6; X, "Mobiele camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, (19) 19-20.

⁴⁰⁶ Interview 1: hoofdinspecteur.

⁴⁰⁷ Art. 151c lid 6 Gemeentewet.

dat deze beelden zullen bijdragen tot het bewijs van deze feiten en de identificatie van betrokkenen. Deze omschakeling lijkt in de praktijk moeilijk. Situaties waarin de politie laattijdig start met het opnemen van de beelden of in beginsel niet door heeft dat er zich feiten voordoen zijn niet ondenkbaar.

136. In beide landen vallen drones onder het begrip ‘mobiele camera’s’ ondanks de verschillende definities.⁴⁰⁸ In principe dekken beide definities dezelfde lading, namelijk dat de camera in beweging is terwijl deze beelden opneemt.⁴⁰⁹ (*Supra*, nrs. 82,121)
137. De vooropgestelde doelstelling voor de inzet van mobiele camera’s is in beide landen de handhaving van openbare orde. Een verschil echter is dat dit in België enkel mogelijk is voor ‘grote volkstoelopen’, wat impliceert dat er wel degelijk een groot aantal mensen aanwezig moeten zijn, terwijl dit geen vereiste is voor gemeentelijk cameratoezicht op een evenement in Nederland. Indien de Nederlandse politie wil beslissen tot de inzet van een drone moet er sprake zijn van een concrete dreiging van een ordeverstoring. Uit een interview blijkt dat het aantal mensen een factor is die meespeelt bij het bepalen van de risicovolheid van een evenement.⁴¹⁰
138. De Nederlandse beschrijving van openbare plaatsen omvat zowel niet-besloten plaatsen als voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen uit het Belgisch recht. Hieruit volgt dat beide landen drones kunnen gebruiken op dezelfde soort plaatsen. In Nederland kan zowel de burgemeester als de korpschef wetstechnisch gezien beslissen tot het gebruik van drones op evenementen in openbare plaatsen.⁴¹¹ Dit is gelijkaardig aan het Belgisch recht waar de korpschef de beslissingsbevoegdheid heeft voor niet-besloten plaatsen en de burgemeester voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, maar waarbij ze in praktijk de beslissing altijd samennemen.⁴¹²
139. Een opvallend verschil met België is dat de Nederlandse politie voor politietaken zoals crowd control op evenementen tot nu toe steeds beroep heeft gedaan op militaire

⁴⁰⁸ Art. 2 4° Camerawet; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 45.

⁴⁰⁹ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 61; CBPL, *faq 1*.

⁴¹⁰ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁴¹¹ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1774; interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁴¹² Art. 7/2 Camerawet; Interview 1: hoofdinspecteur.

toestellen.⁴¹³ Dit zorgt ervoor dat in Nederland de burgemeester, de Minister van Veiligheid en Justitie en de Minister van Defensie een centrale rol speelden en de korpschef in mindere mate. In België echter zijn de korpschef, de burgemeester en de Privacycommissie de centrale actoren.

140. De Belgische Privacycommissie speelt voorlopig nog een prominentere rol dan de Nederlandse Autoriteit Persoonsgegevens omdat er in België een meldingsplicht bij het gebruik van drones bestaat terwijl er in Nederland geen sprake van is.⁴¹⁴ Uit de informatie die al circuleert over het voorstel van wet blijkt dat deze meldingsplicht een administratieve last vormt voor de politie en hoogstwaarschijnlijk zal wegvallen in de toekomst.⁴¹⁵

⁴¹³ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 3 (Vr. nr. 4, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.

⁴¹⁴ Art. 7/2, §3 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.

⁴¹⁵ S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera’s” in Presscenter, 20 juli 2016.

Hoofdstuk 2: Het politioneel gebruik van drones om situationele awareness te verkrijgen na een plots incident

2.1 België

2.1.1 Voorwaarden voor het gebruik van drones om situationele awareness te verkrijgen na een onvoorzienbaar incident

141. Zoals in het vorige hoofdstuk besproken mag de Belgische politie in het kader van zijn bestuurlijke opdrachten beroep doen op drones bij ‘volkstoelopen’ die een mogelijke bedreiging uitmaken van de openbare orde.⁴¹⁶ Onder dit begrip vallen niet enkel voorzienbare, maar ook onvoorzienbare volkstoelopen zoals plotse stakingen, rellen, acties van milieuactivisten, samenscholingen van motorbendes etc.⁴¹⁷
142. De in het vorige hoofdstuk besproken voorwaarden blijven ook gelden indien de drone wordt ingezet om *situational awareness* te verkrijgen na een incident. Kort samengevat mogen drones ook in deze situatie enkel ingezet worden door de politie op niet-besloten of voor het publiek toegankelijke plaatsen, als er voorafgaande toestemming is verkregen.⁴¹⁸ (*Supra*, nr.100) Een onvoorzienbaar incident houdt logischerwijze in dat de opdracht niet-permanent van aard is en beperkt in tijd.⁴¹⁹

2.1.2 Procedure bij hoogdringendheid

143. Eveneens blijft de hiervoor besproken procedure ongeveer hetzelfde, maar is er een uitzondering ingebouwd betreffende de beslissingsbevoegdheid tot de inzet van mobiele camera’s, en dus drones, voor onvoorzienbare volkstoelopen op het voor publiek toegankelijke besloten plaatsen. De uitzondering houdt in dat de beslissingsbevoegdheid in een hoogdringend geval bij de officier van de bestuurlijke politie ligt in plaats van bij de burgemeester. De officier van de bestuurlijke politie is verplicht is om dan zo snel mogelijk de burgemeester te verwittigen.⁴²⁰ De manier waarop deze kennisgeving moet gebeuren is niet gespecificeerd in de wet. Bij bijvoorbeeld het zonaal overleg zullen

⁴¹⁶ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 5-7.

⁴¹⁷ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 2.

⁴¹⁸ Art. 7/1 Camerawet.

⁴¹⁹ Art. 7/1 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

⁴²⁰ Art. 7/2, §2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; A. MARUT, “Bewakingscamera’s” in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 2; X, “Mobiële camera’s bij massa-evenementen”, *NJW* 2010, 19.

hieromtrent afspraken gemaakt moeten worden.⁴²¹ Het concept ‘uiterste hoogdringendheid’ wordt niet verder uitgeklaard in de wet. Volgens Liners en Van Santen is een hoogdringende situatie een onvoorzienbare grootschalige bijeenkomst die dadelijk actie vereist. Ze stellen dat:

*“het onvoorzienbare karakter kan afgeleid worden uit het feit dat de politiediensten geen zicht hebben op de aard van het evenement, zoals een bijeenkomst van een motorbende op een industrieterrein, dan wel op de plaats van het evenement, zoals bij een rave-party, of uit het feit dat er zich naar aanleiding van een toegelaten bijeenkomst gebeurtenissen voordoen die een dringende interventie van de bestuurlijke politie vereisen, zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van een actievoering door activisten bij een concert”.*⁴²²

144. Ingeval een mensenmassa, die een bedreiging uitmaakt voor de openbare orde, zich onverwacht verzamelt op een niet-besloten plaats blijft de beslissingsbevoegdheid om een drone in te zetten liggen bij de officier van de bestuurlijke politie en blijft de in het vorige hoofdstuk beschreven procedure van toepassing.⁴²³ (*Supra*, nr.102) Een verschilpunt is dat CBPL op voorhand niet ingelicht kan worden over de inzet van een drone ten gevolge van een plots incident. Dit moet ten laatste binnen de zeven dagen na het incident gebeuren.⁴²⁴
145. Het in real-time bekijken van de beelden na een onvoorzienbaar incident, is toegestaan als de politiediensten dit doen met als doel om zich preventief op te stellen en onmiddellijk te kunnen ingrijpen bij misdrijf, schade, overlast of verstoring van de openbare orde en op deze manier hun middelen te kunnen coördineren.⁴²⁵ Het opnemen van de beelden is dan toegestaan om bewijzen van de feiten die gepleegd worden te verzamelen en daders te identificeren.⁴²⁶

⁴²¹ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4.

⁴²² A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4.

⁴²³ Art. 7/2 §1 Camerawet.

⁴²⁴ Art. 7/2, §3, lid 2 Camerawet; X, “Mobiele camera’s bij massa-evenementen”, *NJW* 2010, 19; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 5.

⁴²⁵ Artikel 7/2 §4 Camerawet.

⁴²⁶ Artikel 7/2 §5 Camerawet.

2.2 Nederland

2.2.1 Voorwaarden en procedure gekoppeld aan de inzet van drones na een plots incident op basis van de algemene politietaak

146. Zoals al aangehaald kan artikel 3 Politiewet 2012 ook de rechtsgrond vormen voor het gebruik van drones bij grootschalige (onvoorzienbare) ordeverstoringen, zoals plotse demonstraties, rellen of protesten. Hierbij kunnen drones een efficiënt middel zijn om bij te dragen aan de *situational awareness* en dus een beter zicht te krijgen op de onoverzichtelijke situatie.⁴²⁷ De in het vorige hoofdstuk besproken voorwaarde dat er sprake moet zijn van een concrete (dreiging van een) ordeverstoring geldt hier ook.⁴²⁸
147. Hieraan wordt geen wettelijke procedure gekoppeld. Bij cameragebruik ten gevolge van plotse calamiteiten wordt in de praktijk de lokale driehoek sowieso zo snel mogelijk in kennis gesteld zoals blijkt uit een interview.⁴²⁹

2.2.2 De inzet van drones na een plots incident is niet mogelijk op basis van de militaire bijstandsregeling

148. Een geïnterviewde van de Nationale Politie geeft aan dat de inzet van drones op basis van artikel 58 van de Politiewet onrealistisch is omdat het overleg tussen de Minister van Defensie en de Minister van Veiligheid en Justitie enige tijd in beslag neemt en militairen minder bereikbaar en niet permanent beschikbaar zijn.⁴³⁰

2.2.3 De inzet van drones na een plots incident is niet mogelijk op bevel van de burgemeester

149. Artikel 151c gemeentewet zal niet kunnen dienen als rechtsgrond aangezien de burgemeester de plicht heeft de bevolking op voorhand te informeren.⁴³¹ De geïnterviewde politieambtenaar van de Nationale Politie gaf ook aan dat wanneer acute actie vereist is het cameratoezicht gebaseerd wordt op artikel 3 van de Politiewet.⁴³²

⁴²⁷C.P.M. CLEIREN en J.F. NIJBOER, *Tekst en Commentaar Wetboek van Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2007, 396; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1777.

⁴²⁸MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

⁴²⁹Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁴³⁰Interview 4: . politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁴³¹Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 48.

⁴³²Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

2.3 Vergelijkend perspectief

150. In Nederland lijkt er voor het gebruik van drones maar één realistische rechtsgrond te zijn, namelijk artikel 3 Politiewet, want overleg tussen ministers of overleg in de gemeenteraad is een tijdsintensief proces wat een snelle gepaste reactie bemoeilijkt. Daarom zal de beslissing in deze situatie in de praktijk altijd gemaakt worden door de korpschef.⁴³³ Ook in België mag de korpschef bij hoogdringendheid altijd zelf beslissen tot de inzet drones.⁴³⁴
151. In Nederland wordt geen procedure gekoppeld aan het dronegebruik op basis van hun algemene taakbeschrijving in artikel 3 van de Politiewet, terwijl in België de korpschef de plicht heeft om de burgemeester en de CBPL in te lichten.⁴³⁵ Uit een interview met een Nederlandse politieambtenaar blijkt dat zij in praktijk de burgemeester en de Officier van Justitie ook zo snel mogelijk op de hoogte stellen bij het gebruik van mobiele camera's.⁴³⁶

⁴³³ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL. .

⁴³⁴ Art. 7/2, §1 en 2 Camerawet.

⁴³⁵ Art. 7/2, §3, lid 2 Camerawet.

⁴³⁶ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL. .

Hoofdstuk 3: Het politieel gebruik van drones als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit

152. De inzet van drones op geplande evenementen en voor het verkrijgen van *situational awareness* na een plots incident werden besproken in de vorige twee hoofdstukken. Hierbij werd impliciet telkens uitgegaan van het tijdelijk karakter van het toezicht. Dit hoofdstuk gaat daarentegen over de langdurige inzet van drones ter preventie van criminaliteit, schendingen van de openbare orde en overlast. In deze context vervangen drones de vaste straatcamera's voor deze doeleinden.

3.1 België

153. Uit de huidige bepaling 7/1 van de camerawet valt af te leiden dat dronesurveillance niet langdurig als preventief middel ingezet kan worden om criminaliteit of ordeverstoringen te voorkomen. Ten eerste omdat de nadruk wordt gelegd op het feit dat mobiele camera's enkel mogen ingezet worden voor 'grote volkstoelopen'.⁴³⁷ Ten tweede mogen mobiele camera's enkel ingezet worden voor "uitsluitend niet-permanente opdrachten die tevens in uitvoeringstijd beperkt zijn".⁴³⁸ Dit houdt in dat mobiele camera's enkel ingezet mogen worden voor kortstondige opdrachten die geen dagdagelijkse interventies uitmaken.⁴³⁹ Linders en Van Santen halen aan dat door deze voorwaarde bodycams, wat mobiele camera's zijn, die dienen om de dagdagelijkse interventies te filmen, buiten het toepassingsgebied van dit artikel vallen.⁴⁴⁰ Analoog valt af te leiden dat drones niet voor dagdagelijkse interventies mogen ingezet worden.

3.2 Nederland

3.2.1 Geen langdurige inzet van drones ter preventie van criminaliteit mogelijk op basis van de algemene politietaak

154. De politie kan in het kader van zijn taakbeschrijving in artikel 3 Politiewet 2012 routinematig surveilleren op straat. Hierbij spreekt men over het stelselmatig patrouilleren

⁴³⁷ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 54-55; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 24; W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid", *NJW* 2015, (338) 345.

⁴³⁸ Art. 7/1 Camerawet.

⁴³⁹ W. VERHEYEN, "Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid", *NJW* 2015, (338) 345.

⁴⁴⁰ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 54-55; A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politieel gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3.

en surveilleren in de publieke ruimte⁴⁴¹.⁴⁴² Volgens de Memorie van Toelichting van de wijziging van artikel 151c van de Gemeentewet heeft de politie op grond van haar algemene politietoets beschreven in artikel 3 van de Politiewet de bevoegdheid niet om mobiel cameratoezicht, en dus drones⁴⁴³, in te zetten bij aanhoudende overlast omdat de praktijk een concrete (dreiging van een) ordeverstoring vereist.⁴⁴⁴ De Memorie van Toelichting stelt dat: “*mobiel cameratoezicht in het kader van de politietoets slechts is gericht op de daadwerkelijke ordehandhaving en naar zijn aard van korte duur is*”. Langdurig cameratoezicht is dus volgens dit document niet mogelijk.⁴⁴⁵

155. Schermer en Van der Heide leggen het probleem echter bij de proportionaliteits- en subsidiariteitstoets die het dronegebruik zou moeten doorstaan in plaats van bij de praktijkgewoonte dat er sprake moet zijn van een concrete (dreiging van een) ordeverstoring. Zij zijn van oordeel dat de inzet van drones niet in verhouding is t.o.v. de mogelijke impact op de privacy van de burgers. Zij vinden het ook onwaarschijnlijk dat de inzet van drones voor deze doeleinden de subsidiariteitstoets zouden doorstaan aangezien minder verre gaande middelen, zoals vaste en andere soorten mobiele camera's, voorlopig voldoende zijn bij aanhoudende overlast in probleemzones.⁴⁴⁶ Ook Custers et al. volgen dit standpunt.⁴⁴⁷

3.2.2 Voorwaarden langdurig cameratoezicht met drones ter preventie van criminaliteit op basis van militaire bijstandsregeling

156. Op basis van artikel 58 Politiewet 2012 kan de politie enkel de steun van militaire drones vragen voor bijzondere gevallen.⁴⁴⁸ Een politieambtenaar van de Nationale Politie zegt dat langdurig cameratoezicht in een probleemzone normaal niet onder de connotatie valt van een ‘bijzonder geval’, maar dat in uitzonderlijke gevallen zoals bij grootschalige

⁴⁴¹ MvT wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, 10.

⁴⁴² B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁴³ *Supra*, nr.119,120; *Infra*, nr.203

⁴⁴⁴ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 4.

⁴⁴⁵ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 9.

⁴⁴⁶ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁴⁷ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 114.

⁴⁴⁸ Art. 58 Politiewet 2012 lid 1.

woninginbraken en overvallen in een bepaald gebied dit wel mogelijk is.⁴⁴⁹ Wanneer sprake is van een specifiek veiligheidsprobleem in een bepaald gebied, zijn reeds militaire drones ingezet, zoals bijvoorbeeld in de strijd tegen woninginbraken in Almere.⁴⁵⁰ De procedure blijft hetzelfde als in het eerste hoofdstuk. (*Supra*, nr. 127)

3.2.3 Voorwaarden en procedure gekoppeld aan de routinematige inzet van drones ter preventie van criminaliteit op bevel van de burgemeester

157. In Nederland vormt de routinematige inzet van drones in de publieke ruimte ter vrijwaring van de openbare orde of ter preventie van overlast en criminaliteit een mogelijkheid op basis van artikel 151c Gemeentewet. Drones in deze zin dienen dan ter ondersteuning of vervanging van de politie op straat en het traditioneel cameratoezicht.⁴⁵¹
158. De in hoofdstuk 1 besproken voorwaarden blijven ook in deze situatie gelden. (*Supra*, nrs. 118-123) De burgemeester kan op basis van dit artikel enkel tot vast, flexibel en mobiel cameratoezicht beslissen als dit noodzakelijk is voor de handhaving van de openbare orde en geen andere doelstellingen.⁴⁵² Wanneer niet meer aan het noodzakelijkheidsvereiste voldaan is moet de burgemeester het cameratoezicht stopzetten. Hij moet dit regelmatig nagaan.⁴⁵³
159. De voorkoming van strafbare feiten die mogelijk een weerslag hebben op de orde en rust in de maatschappij, is inbegrepen onder de bevoegdheid tot openbare ordehandhaving.⁴⁵⁴ De klemtoon voor het cameragebruik moet liggen op preventie en generlei primair op de opsporing, wat onder de bevoegdheid valt van de politie en de Officier van Justitie.⁴⁵⁵ In tegenstelling tot artikel 3 van de Politiewet vereist artikel 151c Gemeentewet dus geen concrete (dreiging van een) openbare ordeverstoring. Om deze reden is dit artikel van

⁴⁴⁹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁴⁵⁰ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774

⁴⁵¹ MvT tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3,9; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

⁴⁵² Artikel 151c lid 1 Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; S. FLIGHT, "Politie en beeldtechnologie: gebruik, opbrengsten en uitdagingen", *Justitiële verkenningen* 2016, (68) 68.

⁴⁵³ Artikel 151c lid 5 Gemeentewet; De regelmaat waarmee de burgemeester dit moet nagaan is afhankelijk van de concrete omstandigheden zoals de voorgaande feiten, de ernst van de situatie en de omgeving (Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 36).

⁴⁵⁴ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3.

⁴⁵⁵ R. Bennekom en W. Jong, *Zakboek Openbare orde en veiligheid*, 2017, 33.

uitermate belang voor de veiligheid binnen een gemeente.⁴⁵⁶ Het toezicht moet zoals in hoofdstuk 1 besproken beperkt blijven tot een openbare plaats.⁴⁵⁷ Ook de informatieplicht blijft gelden. Concreet houdt dit in dat op zijn minst de randen van het gebied waarin de drones worden ingezet afgebakend moeten worden met borden.⁴⁵⁸ Ook in deze situatie ligt de operationele verantwoordelijkheid bij de politie.⁴⁵⁹

160. Ook de procedure beschreven in hoofdstuk 1 is in deze situatie exact hetzelfde. De burgemeester krijgt de bevoegdheid om te beslissen tot het toezicht in een verordening van de gemeenteraad en duidt in een besluit op basis hiervan het gebied aan waarbinnen hij het toezicht instelt en bepaalt de duur van het toezicht.⁴⁶⁰

3.3 Vergelijkend perspectief

161. In dit hoofdstuk komt er een belangrijk verschil tussen België en Nederland naar voren. Wetstechnisch gezien is het in Nederland mogelijk om drones te gebruiken als langdurig surveillancemiddel ter preventie van criminaliteit en ordeverstoringen terwijl dit in België momenteel uitgesloten is omdat de operatie beperkt in de tijd moet zijn.⁴⁶¹
162. In 2005 is artikel 151c Gemeentewet ingevoegd opdat de burgemeester zou kunnen beslissen tot het plaatsen van vaste camera's in de openbare ruimte om de openbare orde beter te kunnen waarborgen.⁴⁶² Minister van Veiligheid en Justitie Opstelten was destijds van mening dat cameratoezicht een effectievere handhaving van de openbare orde mogelijk maakt doordat dit de veiligheid op straat ondersteunt en overlast en criminaliteit

⁴⁵⁶ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

⁴⁵⁷ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁵⁸ Art. 151c lid 6 Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 12; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 39.

⁴⁵⁹ Art. 151c lid 3 Gemeentewet; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁶⁰ Art. 151c, lid 1 en lid 2 Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁶¹ Art. 7/1 Camerawet en artikel 151c Gemeentewet.

⁴⁶² MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 1.

blootlegt.⁴⁶³ In de oude regeling was het cameratoezicht beperkt tot langdurig vast cameratoezicht in probleemgebieden.⁴⁶⁴

163. Er zijn twee redenen die aanleiding gaven tot de wetwijziging van 23 maart 2016 van artikel 151c van de Gemeentewet⁴⁶⁵ en de hiermee gepaard gaande uitbreiding van de bevoegdheden van de burgemeester tot het gebruik van flexibel (vast en mobiel) cameratoezicht om de openbare orde in zijn gemeente te handhaven.⁴⁶⁶ Ten eerste was uitvaardigen van een plaatsingsbesluit voor elke camera apart een zeer tijdsintensief proces.⁴⁶⁷ Ten tweede kwam in de jaarlijkse evaluatie van 2011 naar voor dat de gemeenten nood hadden aan een flexibeler regime voor het cameratoezicht in de openbare ruimte teneinde de voortdurende verplaatsing van overlast tegen te kunnen gaan. Ze doelden hierbij op het gebruik van verschillende soorten, makkelijk verplaatsbare camera's.⁴⁶⁸ Uit overleg tussen de vertegenwoordigers van de politie, van justitie en van het gemeentebestuur bleek dat de gemeenten vonden dat zij vaak niet in staat waren om efficiënt in te grijpen bij ordeverstoringen door deze beperking en doordat de politie enkel kortstondig kan interveniëren met behulp van mobiele camera's omdat er sprake moet zijn van een concrete (dreiging van een) openbare ordeverstoring.⁴⁶⁹ Het gebruik van 'vliegend cameratoezicht', waaronder drones, wordt uitdrukkelijk genoemd in de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel als één van de nieuwe opties.⁴⁷⁰ De gemeenten krijgen

⁴⁶³ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 1.

⁴⁶⁴ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 110-111; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁴⁶⁵ Wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.* 6 april 2016, 130.

⁴⁶⁶ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 1, 2.

⁴⁶⁷ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

⁴⁶⁸ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 1-2.

⁴⁶⁹ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 1-2.

⁴⁷⁰ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3.

meer beslissingsruimte om te kiezen wat voor soort cameratoezicht ze in welke situaties kunnen inzetten.⁴⁷¹

164. Uit de beperkte informatie die in België beschikbaar is over het nieuwe voorstel van wet valt generlei af te leiden dat routinematig cameratoezicht met behulp van drones in de nabije toekomst mogelijk zou worden.

⁴⁷¹ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2.

Hoofdstuk 4: Het gebruik van drones mag geen onrechtmatige inbreuk uitmaken op het recht op privacy

165. De voorwaarde dat het gebruik van drones geen onrechtmatige inbreuk mag uitmaken op het recht op privacy geldt voor de drie situaties, die in de voorgaande hoofdstukken behandeld zijn, en voor beide landen en wordt daarom in dit hoofdstuk apart behandeld.⁴⁷² In het vergelijkend deel wordt een link gelegd tussen de nationale privacywetgeving en artikel 8 EVRM.

4.1 Het recht op privacy in België

166. Het recht op privacy is een constitutioneel recht.⁴⁷³ Artikel 22 Gw. bepaalt dat: “*ieder het recht heeft op eerbiediging van zijn privéleven en zijn gezinsleven, behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden door de wet bepaald...*”⁴⁷⁴
167. Er kunnen uitzonderingen op dit recht uitgewerkt worden in een federale formele wet.⁴⁷⁵ De Privacywet en de Camerawet voorzien in uitzonderingen en koppelen hieraan bepaalde voorwaarden. (*Supra*, nrs. 93-100, *Infra*, nrs. 169-177) De Privacywet, die van eerdere datum is, blijft van toepassing tenzij er een andersluidende bepaling is in de Camerawet.⁴⁷⁶

⁴⁷² De Hoge Raad houdt in de beoordeling of cameratoezicht een schending uitmaakt op het recht op privacy rekening met de redelijke verwachting op privacy die een individu heeft in een publieke ruimte (HR 20 april 2004, *ECLI:NL:HR:2004:AL8449*; HR 12 oktober 2010, *ECLI:NL:HR:2010:BM4211*); B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 110-115; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 62.

⁴⁷³ CPBL, *faq1*; W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611 W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345.

⁴⁷⁴ Art. 22 GW. (Gecoördineerde grondwet van 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994, 4054).

⁴⁷⁵ Een inbreuk op de privacy moet uitdrukkelijk in de wet zijn vastgelegd met bijkomstige bevoegdheden van de overheid. Deze moeten duidelijk genoeg zijn opdat de betrokkene de omvang en de wijze van uitoefening van deze bevoegdheid kan inschatten. De wet moet aangeven in welke omstandigheden de inbreuk toegestaan is en aan welke voorwaarden voldaan moet zijn. Deze interne regels moeten openbaar zijn en expliciet voorzien in de inmenging van het privéleven. (Cass. 2 mei 1990, *Arr.Cass.* 1989-90, 1132; *Bull.* 1990, 1006, concl. JANSSENS DE BISTHOVEN, B.; *DCCR* 1990-91, 566, noot BOULANGER, M.; *JT* 1990, 469, noot J.M.; *Pas.* 1990, I, 1006, concl. JANSSENS DE BISTHOVEN, B.; *Rev.dr.pén.* 1990, 974, noot J.S); P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 18.

⁴⁷⁶ Art. 4 Camerawet; CBPL, *faq 1*; W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 611; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 151.

4.1.1 Toepassingsgebied Privacywet

168. De Privacywet wet handelt over de verwerking van persoonsgegevens. Persoonsgegevens zijn elke vorm van informatie met betrekking tot een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon.⁴⁷⁷ Visuele beelden zijn in de zin van deze wet persoonsgegevens.⁴⁷⁸ Een identificeerbaar persoon is een persoon die direct herkend kan worden aan de hand van de beelden, maar ook iemand die indirect geïdentificeerd kan worden op basis van een identificatienummer of bepaalde kenmerken.⁴⁷⁹ De Privacycommissie stelt dat de beschikbare middelen voor de verwerking van beelden, zoals gesofisticeerd scanmateriaal, een belangrijk criterium vormen om te beslissen over de identificeerbaarheid van personen op opnames. Personen kunnen als niet identificeerbaar worden gecategoriseerd als er extreme inspanningen of buitensporige uitgaven gedaan moeten worden.⁴⁸⁰
169. De verwerking wordt omschreven als:
- “elke bewerking of elk geheel van bewerkingen met betrekking tot persoonsgegevens, al dan niet uitgevoerd met behulp van geautomatiseerde procédés, zoals het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of op enigerlei andere wijze ter beschikking stellen, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van persoonsgegevens.”⁴⁸¹*
170. Deze notie van ‘verwerking’ impliceert dat de beelden opgenomen worden. Indien de camerabeelden niet worden opgenomen, en dus enkel in real-time bekeken, vallen de camerabeelden buiten deze wet.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Art. 1 §1 Privacywet; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52-53.

⁴⁷⁸ CBPL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, 2; Verslag namens de Commissie voor Justitie van het ontwerp dat geleid heeft tot de Wet Verwerking Persoonsgegevens, verslag Vandenberghe, Parl.St., Senaat 1991-92, nr. 445-2, 57.

⁴⁷⁹ Art. 1 §1 Privacywet; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, “Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 34; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52-53.

⁴⁸⁰ CBPL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, 2.

⁴⁸¹ Art. 1 §2 Privacywet.

⁴⁸² Art. 1 § 2 Privacywet; CBPL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, 2; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52-53.

4.1.2 Voorwaarden gekoppeld aan de verwerking van persoonsgegevens

171. Indien drones onder het toepassingsgebied van de Privacywet vallen moeten voor het gebruik enkele voorwaarden vervuld zijn.⁴⁸³ De verantwoordelijke voor de verwerking bepaalt het doel en de middelen voor het cameragebruik en moet de naleving van de voorwaarden uit de Camerawet en de Privacywet garanderen. In casu is dit steeds de korpschef of de bestuurlijk directeur-coördinator van de federale politie.⁴⁸⁴

4.1.2.1 Beginsel van de eerlijke en rechtmatige verwerking

172. De eerste vereiste die gesteld is die van de eerlijke en rechtmatige verwerking. De notie ‘eerlijk’ houdt in dat de verwerking in elk stadium transparant moet gebeuren.⁴⁸⁵ Met de notie ‘rechtmatig’ doelt de wetgever op het feit dat de verwerking in overeenstemming moet zijn met alle overige toepasselijke wetgeving.⁴⁸⁶

4.1.2.2 Finaliteitsbeginsel

173. Het finaliteitsbeginsel houdt in dat de verwerking van de beelden enkel is toegestaan voor gerechtvaardigde doeleinden.⁴⁸⁷ Ten eerste moeten de doelen uitdrukkelijk worden afgebakend zodat de gefilmde weet wat hij redelijkerwijze kan verwachten.⁴⁸⁸ Vage of algemene beschrijvingen van de doelstellingen volstaan dus niet.⁴⁸⁹ Ten tweede moet de doelstelling waarmee de camera's worden ingezet gerechtvaardigd zijn.⁴⁹⁰ Deze bepaling duidt op het legaliteitsbeginsel dat bepaalt dat de doelstellingen in de wet moeten

⁴⁸³ W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345; Art. 7/2 §3 Camerawet.

⁴⁸⁴ Art. 2 5° Camerawet; art. 4, §2 Privacywet; De verantwoordelijke kan degene zijn die niet de beslissing neemt tot het cameragebruik, maar degene die daarna verantwoordelijk is voor de verwerking van de beelden. (Cass. 5 oktober 2010; AR R.10.0703.N); A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 159-160.

⁴⁸⁵ Daarom is er een beperking van de bewaartermijn opgenomen (Art. 7/2 §6 Camerawet; D. DE BOT, *De verwerking van persoonsgegevens*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 114-128; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 160).

⁴⁸⁶ P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 161; F. SCHRAM, *Verwerking van persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2013, 70.

⁴⁸⁷ Art. 4 §1, 5° WVP; P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94.

⁴⁸⁸ Art. 4 1° en 2° Privacywet; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52; art. 4 1° en 2° Privacywet.

⁴⁸⁹ F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 161.

⁴⁹⁰ P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 161; F. SCHRAM, *Verwerking van persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2013, 70-71.

vastgelegd zijn.⁴⁹¹ Zoals voorheen al aangehaald is de finaliteit van het cameragebruik vastgelegd in artikel 2, 4° Camerawet.⁴⁹² (*Supra*, nr. 89)

4.1.2.3 Legaliteitsbeginsel

174. Het legaliteitsbeginsel behelst dat de verwerking rechtmatig, dus conform de wet is, en gerechtvaardigd is, en dus een wettelijke doelstelling heeft. Dit betekent dat de verwerking moet plaatsvinden voor een legitiem belang op basis van een legitieme rechtvaardigingsgrond vastgelegd in artikel 5 Privacywet.⁴⁹³ Cameratoezicht door de politie voldoet hieraan als dit noodzakelijk is voor de vervulling van een taak van openbaar belang.⁴⁹⁴

4.1.2.4 Proportionaliteitsbeginsel en subsidiariteitsbeginsel

175. Het gebruik van mobiele camera's moet doelmatig en efficiënt zijn.⁴⁹⁵ De wetgever verwijst met 'doelmatig' naar het proportionaliteitsbeginsel en met 'efficiënt' naar het subsidiariteitsbeginsel zoals in de betekenis van artikel 8 EVRM.⁴⁹⁶ (*Supra*, nr. 47)
176. Het proportionaliteitsbeginsel houdt in dat men moet streven naar een evenwichtige balans tussen de nadelen die de gefilmde ondervindt en de doelstelling van het cameragebruik.⁴⁹⁷ Het subsidiariteitsprincipe zal in deze beoordeling een rol spelen.⁴⁹⁸ (*Supra*, nr. 47)
177. Daarnaast kan het proportionaliteitsbeginsel afgeleid worden uit het feit dat de verwerking toereikend, terzake dienend en niet overmatig moet zijn rekening houdend met de

⁴⁹¹ P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 161; F. SCHRAM, *Verwerking van persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2013, 70-71.

⁴⁹² W. DE BONDT, "De nieuwe camerawet" in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 612; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94.

⁴⁹³ F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 162.

⁴⁹⁴ Art. 5, b Privacywet; P. DE HERT en R. SAELENS, "De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid", *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94.

⁴⁹⁵ Art. 7/2 §3 Camerawet.

⁴⁹⁶ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 4; Advies RvS 47.041/2/V van 19 augustus betreffende wetsontwerp houdende wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, *Parl.St.* Kamer 2008-2009, 28 augustus 2009, nr. 52-2076, 2,5.

⁴⁹⁷ A. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 4; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 153.

⁴⁹⁸ H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 153.

vooropgestelde doelen.⁴⁹⁹ Met ‘overmatig’ wordt bedoeld dat de gegevens niet buitenproportioneel gebruikt mogen worden t.o.v. de vooropgestelde doelstellingen.⁵⁰⁰ De verantwoordelijke moet nagaan welke gegevens werkelijk kunnen bijdragen tot de vervulling van de doelstellingen.⁵⁰¹ Uit ‘toereikend’ en ‘ter zake dienend’ volgt dat het cameratoezicht doeltreffend moet zijn en er een duidelijke link moet zijn met de vooropgestelde doeleinden. Liners en Van Santen geven als voorbeeld dat het filmen van omwonenden op hun terras, toeschouwers, etc. niet bijdraagt tot de handhaving van de openbare orde.⁵⁰²

178. Met het subsidiariteitsvereiste wordt bedoeld dat drones enkel mogen ingezet worden in laatste instantie als geen enkel ander middel verregaand genoeg is om de hogervermelde doeleinden te waarborgen.⁵⁰³ (*Supra*, nr.47) Dit houdt ook in dat de inzet van de camera’s doeltreffend moet zijn voor het bereiken van het doel.⁵⁰⁴ Een goede voorbereiding van een evenement kan een enorme rol spelen in deze beoordeling.⁵⁰⁵

4.1.2.5 Transparantiebeginsel

179. Zoals voorheen al aangehaald houdt het transparantiebeginsel in dat men over alle fasen van de verwerking transparant moet zijn.⁵⁰⁶ Dit beginsel kan gelinkt worden aan de voorwaarde van de voorafgaandelijke toestemming die vereist dat personen op voorhand in kennis gesteld worden van het gebruik van een drone.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, “Is het een vliegtuig? Is het een vogel? Wat moet u weten over drones?” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (25) 34; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 163.

⁵⁰⁰ Art. 4, 3° Privacywet; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52.

⁵⁰¹ F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 163.

⁵⁰² A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 4.

⁵⁰³ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 53-54; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 4.

⁵⁰⁴ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52-54; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 4.

⁵⁰⁵ A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 4.

⁵⁰⁶ F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 160; F. SCHRAM, *Verwerking van persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2013, 70.

⁵⁰⁷ Art. 8, lid 2, 2° Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 6; A. MARUT, “Bewakingscamera’s” in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 26.

4.1.2.6 De beveiliging van persoonsgegevens

180. Naast deze voorwaarden is het van belang om de verwerking van persoonsgegevens voldoende te beveiligen.⁵⁰⁸ Bij dronegebruik zijn er risico's van dataverlies terwijl deze opereert, genaamd jamming en spoofing.⁵⁰⁹

4.2 Het recht op privacy in Nederland

181. Het recht op privacy is opgenomen in artikel 10 van de Nederlandse Grondwet. Dit artikel luidt als volgt: “1. Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer. 2. De wet stelt regels ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens...” De Nederlandse Grondwet geeft in dit artikel aan dat beperkingen op dit recht mogelijk zijn mits wettelijke grondslag.⁵¹⁰ Het recht op privacy omhelst ook de bescherming van persoonsgegevens.⁵¹¹

4.2.1 Toepassingsgebied Wet Politiegegevens

182. De bescherming van persoonsgegevens is voor de politie specifiek verder uitgewerkt in de Wet politiegegevens. De Wet politiegegevens is expliciet van toepassing verklaard op de beelden gemaakt in het kader van artikel 151c van de gemeentewet en is van toepassing op de beelden gemaakt in het kader van artikel 3 en 58 van de Politiewet indien deze als persoonsgegevens beschouwd kunnen worden.⁵¹²

⁵⁰⁸ Art.16 WVP; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens. Algemeen handboek*, Brussel, Politeia, 2017, 169-170.

⁵⁰⁹ Voor een goede samenvatting van bedreigingen door drones zie tabel 3.3 in B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 73.

⁵¹⁰ In het Zwolsman-arrest heeft de Hoge Raad gesteld dat met betrekking tot de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde meer dan geringe inbreuken op de persoonlijke levenssfeer een specifieke wettelijke grondslag vereisen. Artikel 3 Politiewet is te algemeen en kan dus niet als grondslag dienen voor de toepassing van opsporingsmethoden die een meer dan geringe inbreuk op de privacy vormen. De kwestie is dan of cameratoezicht met behulp van drones voor de openbare ordehandhaving een meer dan geringe inbreuk uitmaakt op de persoonlijke levenssfeer. (HR 19 december 1995, *ECLI:NL:HR:1995:ZD0328*); K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 150.

⁵¹¹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 103.

⁵¹² Artikel 151c Gemeentewet lid 8 en lid 9; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016; *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 5 (Vr. nr. 9, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016. 32; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 25-27.

183. ‘Politiegegevens’ zijn gedefinieerd als: “*elk persoonsgegeven dat in het kader van de uitoefening van de politietaak wordt verwerkt*”.⁵¹³ Een persoonsgegeven is gedefinieerd als “*elk gegeven betreffende een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon*”⁵¹⁴ Personen kunnen direct of indirect identificeerbaar zijn. Personen zijn direct identificeerbaar als de identiteit zonder al te veel moeite is te achterhalen. Van indirect identificeerbaar is sprake als er verdere maatregelen genomen moeten worden om tot de identiteit te komen.⁵¹⁵ Beelden zijn persoonsgegevens als personen herkenbaar in beeld komen of als de beelden zonder buitenproportioneel veel moeite te moeten doen en middelen te moeten investeren kunnen leiden tot de identiteit van een persoon.⁵¹⁶
184. De Autoriteit Persoonsgegevens geeft aan dat camerabeelden bijna altijd als persoonsgegevens worden beschouwd doordat personen dankzij de kwaliteit van de beelden meestal herkenbaar worden vastgelegd of via andere wegen dankzij de beelden geïdentificeerd kunnen worden.⁵¹⁷
185. Ze stelt wel dat in het geval dat een drone die de bewegingen van een mensenmassa op een evenement in de gaten houdt vanop een grote hoogte zonder te focussen op specifieke mensen de beelden geen persoonsgegevens, en dus geen politiegegevens, uitmaken.⁵¹⁸ Uit een interview blijkt dat in de praktijk altijd naar de concrete omstandigheden moet gekeken worden om te bepalen of iemand identificeerbaar is. Iemand met bijvoorbeeld heel opvallende kleren, haardracht etc. kan vanop grote hoogte uit de massa gehaald worden.⁵¹⁹
186. Met ‘verwerking’ in de Wpg wordt bedoeld:

“elke handeling of elk geheel van handelingen met betrekking tot politiegegevens, waaronder in ieder geval het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken,

⁵¹³ Art. 1, sub a Wpg.

⁵¹⁴ Art. 1 lid a Wbp.

⁵¹⁵ Bv. bepaalde beeldverwerkingstechnieken, het natrekken van een nummerplaat etc.; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 31; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 23-24.

⁵¹⁶ Memorie van antwoord wijziging in verband met regels inzake verwerking politiegegevens, *Parl. St.*, Eerste Kamer der Staten-Generaal (NL) 2006/07, 30327, nr. F, 2.

⁵¹⁷ MvT bij regels inzake de bescherming van persoonsgegevens, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 1997/98, 2 maart 1998, 25892, nr. 3, 47,48; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 32.

⁵¹⁸ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 48.

⁵¹⁹ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, vergelijken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiding of enige andere vorm van terbeschikkingstelling, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van politiegegevens”.⁵²⁰

187. De Autoriteit Persoonsgegevens verklaart dat er bij digitale camera's altijd sprake is van verwerking en het niet relevant is of de beelden enkel in real-time worden bekeken of ook worden opgenomen. Aangezien bij drones altijd HD-camera's gebruikt worden, is er altijd sprake zijn van een verwerking, ongeacht of de beelden worden opgeslagen. Het maken van beelden door drones kan beschouwd worden als het verwerken van politiegegevens.⁵²¹ Er wordt geen onderscheid gemaakt naargelang het soort camera vast, flexibel, mobiel (bv. drones), intelligent, slim etc. of het soort softwaresysteem.⁵²²
188. De politie of de burgemeester kunnen de beelden zelf bekijken of hiervoor beroep doen op een 'bewerker'. Dit is een persoon of instelling, bijvoorbeeld beveiligingsbeambten, buiten de organisatie die de beelden verwerkt onder de verantwoordelijkheid van de verantwoordelijke en conform zijn onderrichtingen.⁵²³ De bewerker stelt de verantwoordelijke en/of de politie op de hoogte bij incidenten. De beslissingsbevoegdheid om op basis van de beelden al dan niet in te grijpen blijft bij de politie liggen.⁵²⁴

4.2.2 Voorwaarden gesteld aan de verwerking van politiegegevens

190. De verantwoordelijke dient al de onderstaande voorwaarden na te gaan en beslist over het gebruik van de camera en de doelstelling voor dit gebruik.⁵²⁵ Indien de politie beroep doet op camera's ter ondersteuning van de uitoefening van zijn politietaak dan is de korpschef de verantwoordelijke.⁵²⁶ De burgemeester is de verantwoordelijke bij gemeentelijk

⁵²⁰ Art. 1 lid c Wpg.

⁵²¹ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 6, 32-33, 45, 47.

⁵²² Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 45-46.

⁵²³ Art. 1, sub e, Wbp; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 8, 33-34; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 23-36.

⁵²⁴ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 33-34.

⁵²⁵ Art. 3 en 4 Wpg; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 7; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 48.

⁵²⁶ Art. 1, f, 1 Wpg verwijst naar art. 1 27 van de Politiewet dat luidt als volgt: "1. De korpschef is belast met de leiding en het beheer van de politie. De korpschef legt over de uitoefening van zijn taken en bevoegdheden verantwoording af aan Onze Minister. 2. De korpschef vertegenwoordigt de politie in en buiten rechte."

cameratoezicht en bij het gebruik van drones in het kader van de militaire bijstandsregeling.⁵²⁷

4.2.2.1 Noodzakelijkheid

191. Politiegegevens, en dus dronebeelden, mogen enkel verwerkt worden als dit noodzakelijk is voor één van de in de wet genoemde doelstellingen, waaronder de uitvoering van de dagelijkse politietaak.⁵²⁸ (*Supra*, nrs.114-115) Hieronder valt ook de inzet van drones op basis van de militaire bijstandsregeling en op bevel van de burgemeester.⁵²⁹

4.2.2.2 Rechtmatigheid

192. De camerabeelden mogen enkel verwerkt worden als ze rechtmatig verkregen zijn. Dit betekent dat bij het verkrijgen van de beelden geen wettelijke bepalingen mogen geschonden hebben.⁵³⁰
193. Daarnaast is er slechts sprake van een rechtmatige verwerking als de politiegegevens toereikend, ter zake dienend en niet bovenmatig zijn rekening houdend met de vooropgestelde doelstellingen.⁵³¹ De aard van de gegevens en de hoeveelheid spelen hier een grote rol. Muijen merkt op dat het moeilijk te vermijden is in het kader van de politietaak dat gegevens soms bovenmatig worden verzameld. Volgens hem vallen er

(Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 8, 33).

⁵²⁷ Lid 4 van art. 151c Gemeentewet stelt dat: ‘*De burgemeester bedient zich bij de uitvoering van het in het eerste lid bedoelde besluit van de onder zijn gezag staande politie.*’ (Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 8, 33); interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NL.

⁵²⁸ Art. 3 en 8, lid 1 Wpg; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 19, 43.

⁵²⁹ In art. 151c lid 9 van de Gemeentewet wordt verwezen naar artikel 8 Wpg, dat stelt dat de verwerking van politiegegevens mag plaatsvinden voor de uitvoering van de dagelijkse politietaak. Hieruit kan afgeleid worden dat de politie, die de operationele regie heeft over de gemaakte beelden in het kader van de Gemeentewet, in dit geval zijn dagelijkse politietaak uitvoert (artikel 151c lid 4 Gemw). Dit geldt eveneens als de beelden worden verwerkt door militaire toestellen als hulpmiddel voor de uitvoering van zijn taken. In de militaire bijstandsregeling van artikel 58 Politiewet ligt de bevoegdheid voor de eenheden van het leger om de politie te ondersteunen bij de handhaving van de openbare orde. Aangezien de handhaving van de openbare orde een deel is van de algemene politietaak vastgelegd in artikel 3 van de Politiewet, kan afgeleid worden dat het bekijken van de beelden ook in dit geval kadert in de uitvoering van de dagelijkse politietaak zoals bedoeld in artikel 8 Wpg (*Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 113, 115-116; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1777).

⁵³⁰ Art. 3 lid 2 Wpg; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 19, 46.

⁵³¹ Art. 8 lid 2 Wpg; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 48-49.

voorafgaandelijk geen conclusies te trekken over of de gegevens toereikend en de terzake dienend zullen zijn.⁵³²

4.2.2.3 Juistheid, nauwkeurigheid en volledigheid

194. De politiegegevens moeten juist, nauwkeurig en volledig zijn.⁵³³ Deze bepaling is voor camerabeelden niet echt relevant aangezien hierbij weinig fouten gemaakt kunnen worden.

4.2.2.4 Beveiliging van de gegevens

195. De beelden moeten beveiligd worden tegen ongeoorloofde toegang, wijziging, vernietiging en tegen verlies.⁵³⁴

4.3. Vergelijkend perspectief

196. Er zijn sterke gelijkenissen tussen de definities van verwerking, identificeerbaar en de verantwoordelijke. Dit is omdat de Wpg gebaseerd is op de principes van Wbp.⁵³⁵ De Wbp en de Privacywet zijn omzettingen van de richtlijn 95/46/EG.⁵³⁶ Ondanks dat de politie niet onder het toepassingsgebied van de richtlijn valt, hebben beide landen er toch voor gekozen om enige conformiteit na te streven met deze richtlijn.⁵³⁷ In België is de Privacywet ook van toepassing op de politie en in Nederland is ervoor gekozen om de oude wet politieregistraties (WPoI) te vervangen door de Wet Politiegegevens.⁵³⁸ De verwerking van persoonsgegevens ter uitvoering van de politietaak is namelijk uitgesloten

⁵³² P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 48-49.

⁵³³ Art. 4 lid 1 Wpg; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 51-52.

⁵³⁴ Art. 4 lid 3 Wpg; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 53.

⁵³⁵ Wet van 21 juli 2007, houdende regels inzake de verwerking van politiegegevens, *Stb.* 2007, 4 september 2007, nr.300; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 31; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 18,19.

⁵³⁶ Wet van 6 juli 2000, houdende regels inzake de bescherming van persoonsgegevens, *Stb.* 20 juli 2000, 302; MvT wetsontwerp tot omzetting van de Richtlijn 95/46/EG van 24 oktober 1995 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrij verkeer van die gegevens, *Parl. St. Kamer* 1997/98, 20 mei 1998, nr.46-1566, 1; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 13.

⁵³⁷ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 69; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 13.

⁵³⁸ Art. 3 Privacywet; P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 13, 18.

van de Wbp.⁵³⁹ Daarom is er een vergelijkbare wetgeving specifiek voor politiediensten in de Wet politiegegevens voorzien. (Wpg)⁵⁴⁰

197. Het meest opvallende verschil is de verschillende interpretatie van het concept ‘verwerking’ in beide landen. In Nederland is er bij drones altijd sprake van verwerking ongeacht of de beelden worden opgenomen, terwijl er in België volgens de rechtsleer enkel sprake is van verwerking als de beelden worden opgenomen.⁵⁴¹ De Nederlandse Autoriteit Persoonsgegevens verklaart dat er: “*bij digitale camera’s intern geheugen en een digitale processor gebruikt om beeldgegevens op te slaan en door te zetten tussen verschillende componenten van het systeem*” Daarom is er altijd sprake van verwerking bij het gebruik van digitale camera’s.⁵⁴²
198. Een ander verschil is dat de Belgische politie tot vorig jaar geen beroep kon doen op andere instanties om de toestellen te gebruiken en de beelden te bekijken, terwijl de Nederlandse instanties sinds de invoering van de Wet Politiegegevens beroep kon doen op ‘bewerkers’.⁵⁴³ Verheyen vond dat de opportuniteiten van drones in België hierdoor sterk ingesnoerd werden.⁵⁴⁴ (*Supra*, nr.189) De aanslagen van 22 maart 2016 hebben geleid tot een snelle hervorming van de wet private veiligheid waardoor in de nabije toekomst private veiligheidsactoren ook beroep zullen kunnen doen op moderne technologie zoals drones onder het gezag van de politie.⁵⁴⁵
199. Een eerste opmerking is dat deze richtlijn vervangen is door de GDPR-regulering, waaronder een richtlijn die tegen mei 2018 omgezet moet worden en die toepasselijk is op

⁵³⁹ Art. 2 lid 2c Wbp.

⁵⁴⁰ P.J.D.J. MUIJEN, *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 23.

⁵⁴¹ Art. 1 § 2 Privacywet; J . JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 52-53; CBPL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, 2.

⁵⁴² Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 32-33.

⁵⁴³ Art. 1 i Wpg; *Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17*, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); MvT bij regels inzake de verwerking van politiegegevens, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2005-2006, nr. 30327, nr. 3, 1,5,27,33.

⁵⁴⁴ W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW* 2015, (338) 345.

⁵⁴⁵ Het waarborgen van de veiligheid is geëvolueerd naar een gedeelde plicht die rust op zowel overheidsdiensten als private veiligheidsdiensten. Private veiligheidsactoren vallen niet meer weg te cijferen in het veiligheidsbeleid en krijgen stilaan meer en meer bevoegdheden. Deze evolutie is in gang gezet door het toenemende onveiligheidsgevoel in de maatschappij. Deze private veiligheidsactoren vallen weliswaar ook onder het toepassingsgebied van de Privacywet (Art. 3, 12° Wet Private Veiligheid; *Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17*, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS); H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009,143; X. “Nieuwe Wet Private Veiligheid verschenen in het Staatsblad” in *Agoria*, 31 oktober 2017.

de politie.⁵⁴⁶ Beide landen zijn reeds bezig met voorstellen van aanpassingen aan de huidige regelgeving.⁵⁴⁷

200. Een tweede opmerking is dat indien de Wet politiegegevens of de Privacywet niet toepasselijk zijn omdat de dronebeelden mensen niet identificeerbaar in beeld brengt nog steeds de minimumvereisten van artikel 8 EVRM gelden.⁵⁴⁸ (*Supra*, nrs. 43-47) In tegenstelling tot artikel 8 EVRM vereisen beide grondwetsartikelen een formele wet die beperkingen regelt op het recht op privacy, terwijl voor artikel 8 EVRM ongeschreven recht volstaat.⁵⁴⁹ (*Supra*, nr. 44) Een ander verschilpunt is dat in de grondwetsartikelen geen inhoudelijke criteria vastgelegd zijn om de rechtmatigheid van inbreuken op het recht op privacy na te gaan.⁵⁵⁰
201. In de Nederlandse rechtsleer wordt een groter belang gehecht aan de de toetsingsvoorwaarden van artikel 8 EVRM dan expliciete nationaal wettelijke voorwaarden.⁵⁵¹ In het licht van de toetsingsvoorwaarden, nl. de noodzakelijks-, proportionaliteits- en subsidiariteitseis van artikel 8 EVRM, merkt de Autoriteit

⁵⁴⁶ K. GIJSBRECHTS, “De GDPR-regeling uitgelegd in vijf vragen”, *Smart Business*, 9 augustus 2016.

⁵⁴⁷ In Nederland staat in de MvT en het advies van de RvS te lezen dat de omzetting van de richtlijn in een afzonderlijk wetsvoorstel zal gebeuren en dat specifieke regelingen inzake de richtlijn verwerkt gaan worden in de Wet politiegegevens en aanverwante wetgeving. (MvT bij regels ter uitvoering van Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (PbEU 2016, L 119) (Uitvoeringswet Algemene Verordening Gegevensbescherming), *Parl.St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2017/18, nr. 34 851, nr. 3, 16,17,18; Advies RvS en nader rapport over regels ter uitvoering van Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (PbEU 2016, L 119) (Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming), 12 december 2017, 34 851 nr.4); In België is het wetsontwerp goedgekeurd door de ministerraad op 14 december betreffende cameragebruik en het integreren in de wet op het Politieambt rekening gehouden met de nieuwe richtlijn. (S. DELAFORTRIE en C. SPRINGAEL, “Ministerraad 14 december 2017” in Presscenter, 14 december 2017); In België ligt een wetsontwerp klaar dat de oprichting van een nieuwe gegevensbeschermingsautoriteit betreft. (Wetsontwerp tot oprichting van de Gegevensbeschermingsautoriteit, *Parl.St* Kamer 2017/18 nr. 542648/006, 007).

⁵⁴⁸ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 111, 114; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1777; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 107-108.

⁵⁴⁹ F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 107-108.

⁵⁵⁰ P. DE HERT en R. SAELENS, “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, (93) 94; K. DE VRIES, “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, (129) 150; H. GRAUX, J. DUMORTIER en F. VANHAUWAERT, *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 18; F. SCHRAM, *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 107-108.

⁵⁵¹ In artikel 3 van de Politiewet worden bijvoorbeeld geen expliciete wettelijke voorwaarden verbonden aan de inzet van camera's in het kader van de politietaak. Custers et al., Schermer en Van der Heide en de Autoriteit Persoonsgegevens gaan uitgebreid in op de vereisten die volgen uit artikel 8 EVRM. Zie verder in de tekst voor interpretaties.

Persoonsgegevens op dat drones, rekening houdend met hun technologische mogelijkheden, in het algemeen een grotere inbreuk uitmaken op het recht op privacy dan vaste camera's.⁵⁵²

202. Bij dronegebruik in Nederland in het kader van het gemeentelijk cameratoezicht op evenementen of ter preventie van criminaliteit moet de burgemeester de gebiedsaanwijzing en de duur van het toezicht aan deze vereisten toetsen en het toezicht duidelijk motiveren.⁵⁵³ Enkel gebieden met een buitenproportioneel groot risico op ordeverstoringen komen in aanmerking.⁵⁵⁴ Om deze afweging te maken kan de burgemeester beroep doen op de informatie van de politie of de Integrale Veiligheidsmonitor.⁵⁵⁵ De subsidiariteitsvereiste impliceert dat drones enkel ingezet mogen worden als andere maatregelen ontoereikend blijken.⁵⁵⁶
203. In de Memorie van Toelichting wordt gesuggereerd dat bij het gebruik van drones voor het houden van langdurig cameratoezicht ter preventie van criminaliteit in de meeste omstandigheden niet voldaan zal zijn aan deze eisen. De MvT stelt: *“In dit kader kan nog worden opgemerkt dat de inzet van een bepaalde vorm van cameratoezicht, zoals een*

⁵⁵² Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 10, 47.

⁵⁵³ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3; B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 110; MvT wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, 4; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 35-36; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 14; Nota naar aanleiding van het verslag wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 6, 1,15.

⁵⁵⁴ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 35; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 14; Nota naar aanleiding van het verslag wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 6, 1,15.

⁵⁵⁵ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 35-36; Nota naar aanleiding van het verslag wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 6, 13,14,18; Memorie van antwoord wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Eerste Kamer der Staten-Generaal (NL) 2014/15, 33582, nr. B, 8.

⁵⁵⁶ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 36.

*vliegende camera, niet proportioneel kan worden geacht als het doel dat daarmee wordt beoogd ook op een voor de burger minder ingrijpende wijze kan worden bereikt, bijvoorbeeld door de inzet van een statisch opgestelde camera.*⁵⁵⁷

204. Schermer en Van der Heide sluiten zich aan bij deze opinie en zien niet snel een situatie waarin routinematig cameratoezicht met drones met als oogmerk het bestrijden van overlast en de preventie van criminaliteit opweegt tegen de aanzienlijke impact op de privacy van de burgers.⁵⁵⁸
205. Bij evenementen, ongeacht op welke rechtsbasis, zijn het risicoprofiel en de aard van het evenement de belangrijkste factoren. Andere relevante factoren zijn: de kenbaarheid, stelselmatigheid en afbakening van het gebruik. Het risico bestaat erin dat de politie overschakelt van niet-stelselmatige observatie naar stelselmatige observatie of vergaande controle.⁵⁵⁹
206. Bij plotse incidenten zal de aard van het incident in grote mate doorwegen in de proportionaliteitstoets. Volgens Schermer en Van der Heide zullen bij de inzet van drones bij een plotse gebeurtenis de proportionaliteitseis en de subsidiariteitseis eerder vervuld zijn dan in andere gevallen. Deze vereiste houdt ook in dat het gebruik van de drones beperkt moet blijven tot de duur en de plaats van het incident.⁵⁶⁰ Vast cameratoezicht is in dit geval vaak geen geschikt middel om de veiligheid adequaat te waarborgen door bijvoorbeeld een slechte positionering.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 12.

⁵⁵⁸ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁵⁵⁹ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 5,6.

⁵⁶⁰ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1777.

⁵⁶¹ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1777.

DEEL IV: CONCLUSIE

207. In dit deel wordt een samenvattend antwoord gegeven op de onderzoeksvragen. (*Supra*, nr.63) Daarnaast worden enkele kritiekpunten en voorstellen voor verder onderzoek aangehaald.
208. Samenvattend kan gesteld worden dat de Belgische politie drones kan inzetten voor crowd control-doeleinden ter voorbereiding, tijdens en ter afhandeling van evenementen of om situational awareness te verkrijgen na een plots incident als deze gebeurtenissen plaatsvinden op niet-besloten plaatsen of voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, die zijn afgebakend met pictogrammen of als de drone is uitgerust met een politielogo en de inzet beperkt in tijd blijft. De beslissingsbevoegdheid tot de inzet van de drone en de eraan gekoppelde procedure verschillen naargelang de aard van de plaats en de dringendheid van de inzet.⁵⁶²
209. De politie mag de camerabeelden in real-time bekijken om schendingen van de openbare orde, criminele feiten of overlast op dit evenement te voorkomen en opdat de politie haar middelen snel en efficiënt kan inzetten en coördineren indien nodig.⁵⁶³ Als er zich een ordeverstoring voordoet mogen de beelden opgenomen worden ter identificatie van betrokkenen of om bewijsmateriaal te verzamelen.⁵⁶⁴ In de praktijk lijkt de omschakeling tussen het in real-time bekijken en het opnemen moeilijk. De vraag is of in de toekomst niet beter een bepaling wordt opgenomen die het opnemen van beelden toelaat tijdens het evenement, maar die achteraf meteen verwijderd moeten worden als ze niet nuttig zijn voor bepaalde doelstellingen.
210. Concluderend kan gesteld worden dat de Nederlandse burgemeester wetstechnisch gezien kan beslissen tot het gebruik van drones voor crowd control-doeleinden op evenementen of om langdurig toezicht te houden in zijn gemeente ter preventie van criminaliteit en ordeverstoringen als het cameratoezicht noodzakelijk is voor de openbare ordehandhaving, de burgemeester hiervoor de bevoegdheid heeft gekregen, de burgemeester het gebied en de duur van het toezicht in een besluit heeft afgebakend en de

⁵⁶² Art. 7/1 en 7/2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles 2010-11*, 1-7; W. VERHEYEN, “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooïd”, *NJW 2015*, 338-347

⁵⁶³ J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 57, 57.

⁵⁶⁴ Art. 7/2 §5 CAMERAWET; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles 2010-11*, 1-7.

bevolking voorafgaandelijk heeft geïnformeerd.⁵⁶⁵ De beelden zouden in dit geval gezamenlijk live bekeken worden door gemeentelijke ambtenaren en een uitgevaardigde politieambtenaar. Deze toepassingen zijn het gevolg van een wetswijziging van 23 maart 2016⁵⁶⁶ van de Gemeentewet, maar zijn echter nog nooit in de praktijk toegepast. De mogelijkheid wettelijk gezien om in Nederland de straatcamera's te vervangen door drones is een opmerkelijk verschil met België.

211. De Nederlandse burgemeester kan ook een aanvraag indienen om militaire bijstand te verkrijgen in zijn gemeente voor een bepaald evenement of ten gevolge van een grootschalig onvoorzienbaar incident.⁵⁶⁷ De politie werkt in dit geval samen met gemeentelijke ambtenaren en militairen.⁵⁶⁸
212. De Nederlandse politie kan enkel drones inzetten op evenementen of na een plots incident als deze gebeurtenis plaatsvindt op openbaar domein en een concrete (dreiging van de) verstoring van de openbare orde uitmaakt. Deze laatste vereiste wordt niet gesteld als de burgemeester drones wil inzetten op een evenement.⁵⁶⁹
213. Uit deze bevindingen blijkt dat de Nederlandse burgemeester een veel prominentere rol speelt dan de Belgische burgemeester. Wettelijk gezien heeft de Belgische burgemeester enkel de beslissingsbevoegdheid bij evenementen op voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen en bestaat er een meldingsplicht tegenover hem.⁵⁷⁰ De korpschef en de DIRCO die in alle andere gevallen beslissen spelen in België wettelijk gezien een

⁵⁶⁵ Art. 151c lid 1 Gemeentewet; MvT wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, 17; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 3, 12, 15; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 36-37, 39.

⁵⁶⁶ Wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.* 6 april 2016, 130.

⁵⁶⁷ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN); Ministerie van Defensie, Overzicht inzetten UAV Raven door het ministerie van Defensie ten behoeve van de ondersteuning van civiele autoriteiten. Bijlage bij WOB-besluit met kenmerk BS/2012038541.

⁵⁶⁸ Interview 4: politieambtenaar Landelijke eenheid van de Nationale Politie NI.

⁵⁶⁹ MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 2; Centrum Criminaliteitspreventie Veiligheid, *Handreiking cameratoezicht*, 2009, 35; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

⁵⁷⁰ Art. 7/2, §2 Camerawet; L. LINERS en H. VAN SANTEN, "De politionele gevolgen van de 'nieuwe' camerawet", *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; A. MARUT, "Bewakingscamera's" in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 2, X, "Mobiële camera's bij massa-evenementen", *NJW* 2010, 19.

centralere rol.⁵⁷¹ In de praktijk wordt de beslissing altijd gezamenlijk genomen door de korpschef of de DIRCO en de burgemeester. In België mochten de beelden tot voor kort enkel bekeken worden door de politie.⁵⁷²

214. Opvallend is dat de Belgische CBPL een belangrijkere rol speelt dan de Autoriteit Persoonsgegevens omdat tegenover de CBPL een meldingsplicht bestaat van het gebruik van drones, terwijl hiervan in Nederland geen sprake is. In de nabije toekomst zal deze meldingsplicht wegvallen.⁵⁷³
215. Een belangrijk verschil tussen beide landen is dat in België een specifieke procedure gekoppeld wordt aan de inzet van drones door de politie, terwijl in Nederland dit enkel het geval is als drones worden ingezet op basis van de Gemeentewet.⁵⁷⁴ Aan de inzet van drones op basis van de algemene taakbeschrijving van de politie wordt geen wettelijke procedure gekoppeld.
216. Ook de bepaling inzake de voorafgaande toestemming in België kan bekritiseerd worden. Men gaat van de toestemming om beelden van een persoon uit als er zichtbaar gebruik is gemaakt van een drone door de drone uit te rusten met een politielogo.⁵⁷⁵ In werkelijkheid is dit logo praktisch niet zichtbaar in de lucht. Dan kan de vraag gesteld worden of er wel werkelijk toestemming gegeven is. Hiertoe is het belangrijk om zowel bij evenementen als na een incident de bevolking op een andere manier te informeren, bijvoorbeeld door het gebruik van luidsprekers of borden. Hieruit volgt ook een aanbeveling voor in de praktijk voor beide landen. Ten eerste is informeren belangrijk om een maatschappelijk draagvlak te creëren. Ten tweede doet men dit best aan de hand van meerdere kanalen, zoals sociale media, lokale kranten en de website van de gemeente.
217. Uit de vier interviews blijkt dat zowel Belgische als Nederlandse politieambtenaren drones zien als een verlengstuk van een camera en vinden dat dit middel geen

⁵⁷¹ Art. 7/2, §2 Camerawet; A. LINERS en H. VAN SANTEN, “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles* 2010-11, (1) 3-4; A. MARUT, “Bewakingscamera’s” in *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, (B 193 / 01) B193/ 2; X, “Mobiële camera’s bij massa-evenementen”, *NJW* 2010, 19.

⁵⁷² Wet 2 oktober 2017 tot regeling van de private en bijzondere veiligheid, *BS* 2017, 31 oktober 2017, 96776; Wetsvoorstel tot regeling van de private en bijzondere veiligheid, *Parl.St.* Kamer 2016/17, nr. 54-2388/004, art. 115.

⁵⁷³ W. DE BONDT, “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, (611) 616.

⁵⁷⁴ Art. 7/1 van de Camerawet.; Art. 151c lid 1 Gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, nr. 33582, nr. 3, 3.

⁵⁷⁵ R. DE ROO, E. DE PAUW en W. HARDYNS, *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 36.

verregaandere gevolgen voor de privacy kent dan toezicht via helikopters en andere intelligente camera's. Wereldwijd stelden Finn en Wright vast dat politieambtenaren drones zien als *'just another tool in a toolbox'*. Zij zijn van mening dat drones in tegenstelling tot deze andere middelen een verregaandere inbreuk uitmaken op het privéleven omdat ze praktisch niet waarneembaar en geruisloos zijn en door hun mobiliteit, snelheid en de hoge resolutie van de camera's praktisch niet vermeden kunnen worden.⁵⁷⁶ Uit de interviews bleek ook dat de focus op veiligheid en het vermijden van ongelukken ligt en slechts in tweede instantie op het waarborgen van de privacy. Het is niet onwezenlijk om aan te nemen dat de capaciteiten van drones en de verschillende toepassingsmogelijkheden bij het grote publiek nog vrij onbekend zijn. Dit kan een mogelijke bron van weerstand vormen bij de bevolking.⁵⁷⁷ Hiertegenover moet wel geplaatst worden dat het inderdaad belangrijk is als politie om mee te evolueren met de snel ontwikkelende technologie om de politietaken efficiënter uit te voeren. Het legaliteitsbeginsel dat voortvloeit uit artikel 8 EVRM vereist dan ook dat een inbreuk op het privéleven moet vastgelegd zijn in een wetgevende norm en die voorspelbaar is opdat de rechtsonderhorige zijn gedrag erop kan afstemmen.⁵⁷⁸ Om al deze redenen is voor het politieel gebruik van drones specifieke regelgeving met duidelijk gedefinieerde bevoegdheden en procedures wenselijk, zodat de burger weet in welke omstandigheden hij in aanraking kan komen met drones en op welke manier deze mogelijk een inbreuk kunnen uitmaken op het recht op privacy.⁵⁷⁹ Dit mag natuurlijk geen al te zware administratieve last met zich meebrengen en het snelle reactievermogen niet beperken in de praktijk. Hiermee moet bij de hervorming van de Camerawet en de WPA rekening gehouden worden. Ook in Nederland zou men in de toekomst best overwegen om ofwel

⁵⁷⁶ R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 190-194; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, "De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie" in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 77.

⁵⁷⁷ R. DE ROO, E. DE PAUW en W. HARDYNS, *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 38.

⁵⁷⁸ R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 56; M. LAFFERTY, "Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondance", in D. HARRIS, M. O'BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, (361) 361-363.

⁵⁷⁹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 109; R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 190-194; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, "De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie" in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 77.

een duidelijke, systematische praktijk te ontwikkelen als de politie drones inzet op basis van zijn algemene politietaak vastgelegd in artikel 3 van de Politiewet ofwel om specifieke voorwaarden en een uitgewerkte procedure in te voeren in het licht van de rechtspraak van het EHRM.

218. Het gebruik van drones door overheidsinstellingen zoals de politie heeft een ander impactsniveau dan het civiel gebruik van drones op de privacy. De politie zal indien nodig de beelden als bewijsmateriaal kunnen gebruiken of ter identificatie van betrokkenen bij een feit. Daarom kunnen beide regimes op geen enkele wijze als hetzelfde bestempeld worden en is het interessant om bepalingen inzake civiel en politieel gebruik van drones te scheiden.
219. Tenslotte wordt er geëindigd met enkele aanbevelingen voor verder onderzoek. Het wettelijk kader rond drones en de verwerking van camerabeelden is zowel op Europees vlak als op nationaal vlak onder hervorming. Door de toekomstige wijzigingen aan de WPA, de Camerawet en de Privacywet is er volgend jaar in België een compleet nieuw wettelijk kader van toepassing op drones. (*Supra*, nr.109) De GDPR-richtlijn zal ook gevolgen hebben voor de Nederlandse Wpg.⁵⁸⁰ Daarom zou het nuttig zijn om dit thema na de wijzigingen opnieuw te bekijken. Tevens is het boeiend om de Nederlandse praktijk opnieuw te bekijken wanneer zij de ontheffing hebben verkregen om boven mensen te mogen vliegen en zij dus eigen drones i.p.v. militaire toestellen beginnen inzetten in de drie besproken situaties. Daarnaast kan het interessant zijn om in een rechtsvergelijking te onderzoeken welke voorwaarden en procedures uit de luchtvaartwetgeving van toepassing zijn op drones en de verbinding te maken met de bevindingen van dit onderzoek. Verder is het interessant om verkennend onderzoek te doen naar de effectiviteit van cameratoezicht met behulp van drones en de impact hiervan op de onveiligheidsgevoelens van de bevolking wanneer drones meer en meer in het straatbeeld opduiken.

⁵⁸⁰ De lidstaten krijgen tot 8 mei 2018 om de richtlijn om te zetten in nationaal recht. (Artikel 63, lid 1 Richtlijn Gegevensverwerking); K. GIJSBRECHTS, “De GDPR-regeling uitgelegd in vijf vragen”, *Smart Business*, 9 augustus 2016.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

Europese en internationale wetgeving

Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden (hierna: EVRM), gesloten te Rome op 4 november 1950, goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955 en geratificeerd op 14 juni 1955, *BS* 19 augustus 1955.

Richtlijn Europees Parlement en Raad nr. 95/46/EG, 23 november 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, *Pb.L.* 23 november 1995, afl. 281, 31.

Verord.Raad nr. (EU) 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG, *Pb.L.* 4 mei 2016, afl. 119, 1.

Richtl.Europees Parlement en Raad nr. (EU) 2016/680 van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door bevoegde autoriteiten met het oog op de voorkoming, het onderzoek, de opsporing en de vervolging van strafbare feiten of de tenuitvoerlegging van straffen, en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Kaderbesluit 2008/977/JBZ van de Raad, *Pb.L.* 4 mei 2016, L119, 89.

Kaderbesluit 2008/977/JHA over de bescherming van persoonsgegevens die worden verwerkt in het kader van de politieële en justitieële samenwerking in strafzaken van de Europese Raad, *Pb.L.* 27 november 2008, L350 ,60.

European Parliament and European Council, Proposal for a Directive on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data, COM(2012) 10, 25.01.2012.

Venitiaanse Commissie, “Opinion on Video Surveillance In Public Places by Public Authorities and the Protection of Human Rights”, Raad van Europa, Straatsburg, 2007, 17 p.

WP29, Opinion 01/2015 on Privacy and Data protection issues relating tot he utilisation of drones, WP 231, 16 juni 2015, 21 p.

België

Gecoördineerde grondwet van 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994.

Wet van 7 juni 1937 houdende herziening van de wet van 16 november 1919 betreffende de regeling der luchtvaart, *BS* 26 juli 1937.

Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, *BS* 22 december 1992.

Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993.

Wet 7 december 1998 tot organisatie van een geïntegreerde politiedienst, gestructureerd op twee niveaus, *BS* 5 januari 1999.

Wet van 21 december 1998 betreffende de veiligheid bij voetbalwedstrijden, *BS* 3 februari 1999.

Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van de bewakingscamera's, *BS* 31 mei 2007.

Wet 2 oktober 2017 tot regeling van de private en bijzondere veiligheid, *BS* 31 oktober 2017.

Wet van 12 november 2009 betreffende de wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, *BS* 18 december 2009.

KB 10 april 2016 met betrekking tot het gebruik van op afstand bestuurde luchtvaartuigen in het Belgisch luchtruim, *BS* 15 april 2016.

Min.J.Omz. 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gewijzigd door de wet van 12 november 2009.

MvT wetsontwerp tot omzetting van de Richtlijn 95/46/EG van 24 oktober 1995 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrij verkeer van die gegevens, *Parl. St. Kamer* 1997/98, 20 mei 1998, nr.46-1566.

Wetsontwerp tot oprichting van de Gegevensbeschermingsautoriteit, *Parl.St* Kamer 2017/18 nr. 542648/006, 007.

Wetsvoorstel tot regeling van de private en bijzondere veiligheid, *Parl.St.* Kamer 2016/17, nr. 54-2388/004.

Advies RvS 47.041/2/V van 19 augustus betreffende wetsontwerp houdende wijziging van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, *Parl.St.* Kamer 2008-2009, 28 augustus 2009, nr. 52-2076.

Verslag namens de commissie voor justitie van het ontwerp dat geleid heeft tot de Wet Verwerking Persoonsgegevens, verslag Vandenberghe, *Parl.St.*, Senaat 1991-92, nr. 445-2, 57 p., www.senate.be/www/?MIval=/index_senate&MENUID=24400&LANG=

Verslag namens de Commissie voor Justitie van het ontwerp dat geleid heeft tot de Wet Verwerking Persoonsgegevens, verslag Vandenberghe, *Parl.St.*, Senaat 1991-92, nr. 445-2, www.senate.be/www/?MIval=/index_senate&MENUID=24400&LANG=nl.

Vr. en Antw. Kamer (BE) 2014-15, 18 maart 2015, nr. 2741 (Vr. nr. 12 V. HEEREN).

Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 22 februari 2017, nr. 16582 (Vr. nr. 1 E. KIR).

Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 4 september 2017, nr. B127/54, (Vr. nr. 2295, K. GABRIËLS), www.dekamer.be/QRVA/pdf/54/54K0129.pdf.

Vr. en Antw. Kamer (BE) 2016-17, 7 december 2016, 1602 (Vr. nr B091 K. Degroote).

CBPL, Advies betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, 7 juni 1995, nr. 14/95, www.anthologieprivacy.be/sites/anthology/files/advies_14_1995.pdf.

CBPL, Advies betreffende het wetsvoorstel tot regeling en plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, 26 juli 2006, nr.31/2006, www.privacycommission.be/sites/privacycommission/files/documents/advies_31_2006.pdf.

CBPL, Veelgestelde vragen: "Voor welke doeleinden kan ik de informatie die een drone heeft verzameld gebruiken?"

CBPL, faq 1, www.privacycommission.be/nl/faq-page/7340#t7340n16532 (consultatie 3 november 2016).

Nederland

Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten, *Stb.*12 maart 1992.

Wet van 20 april 1988, houdende bepalingen betreffende de uitoefening van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en van het recht tot vergadering en betoging, *Stb.* 20 april 1988, 157.

Wet van 6 juli 2000 houdende regels inzake de bescherming van persoonsgegevens (Wet bescherming persoonsgegevens), *Stb.*1 september 2001.

Wet van 7 november 2002 tot wijziging van de regels betreffende de verwerking van justitiële gegevens en het stellen van regels met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens in persoonsdossiers (Wet justitiële gegevens en strafvorderlijke gegevens), *Stb.*19 november 2002.

Wet van 21 juli 2007, houdende regels inzake de verwerking van politiegegevens (wet Politiegegevens), *Stb.* 4 september 2007.

Wet van 12 juli 2012 tot vaststelling van een nieuwe Politiewet, *Stb.*16 juni 2012.

Wet van 23 maart 2016 tot wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Stb.*6 april 2016.

MvT bij regels inzake de bescherming van persoonsgegevens, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 1997/98, 2 maart 1998, 25892, nr. 3.

MvT bij wijziging van de Gemeentewet en de Wet politieregisters in verband met de invoering van regels omtrent het gebruik van camera's ten behoeve van toezicht op openbare plaatsen (cameratoezicht op openbare plaatsen), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2003/04, nr. 29440, nr. 3, nr. 6.

MvT bij regels inzake de verwerking van politiegegevens, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2005-2006, nr. 30327, nr. 3.

MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, *Stb.*30 juni 2016.

MvT bij regels ter uitvoering van Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (PbEU 2016, L 119) (Uitvoeringswet Algemene Verordening Gegevensbescherming), *Parl.St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2017/18, nr. 34 851, nr. 3.

Memorie van antwoord wijziging in verband met regels inzake verwerking politiegegevens, *Parl. St.*, Eerste Kamer der Staten-Generaal (NL) 2006/07, 30327, nr. F.

Memorie van antwoord wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Eerste Kamer der Staten-Generaal (NL) 2014/15, 33582, nr. B.

Nota naar aanleiding van het verslag wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 6.

Nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 1989/90, nr. 19403, nr. 16.

Brief van de minister van Defensie, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 5 februari 2013, nr. 33400 x, nr 60.

Kamerbrief Defensie 26 maart 2013, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 30806, nr.11.

Vr. en Antw. Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 1-8 (Vr. nr. 1-17, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN)

Vr. en Antw. Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN)

Vr. en Antw. Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2015-16, 2 december 2015, nr. 708413, 4 p. (antw. G.A. VAN DER STEUR en S.A.M. DIJKSMA)

Ministerie van Veiligheid en Justitie, Drones en privacy. Handleiding voor een gebruik van drones dat voldoet aan de waarborgen voor bescherming van de privacy, 25 november 2015, 35 p., <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/12/02/tk-drones-en-privacy>,

bijlage bij Vr. en Antw. Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2015-16, 2 december 2015, nr. 708413, 4 p. (antw. G.A. VAN DER STEUR en S.A.M. DIJKSMA)

Ministerie van Defensie, Overzicht inzetten UAV Raven door het ministerie van Defensie ten behoeve van de ondersteuning van civiele autoriteiten. Bijlage bij WOB-besluit met kenmerk *Stb./2012038541*, <https://rejo.zenger.nl/files/20121218-overzicht-niet-militaire-inzetten-uavs.pdf> (geraadpleegd 28 juli 2017).

RECHTSPRAAK

Europees Hof voor de Rechten van Mensen

EHRM 21 juni 2011, nr. 30194/09, Shimovolos/ Rusland.

EHRM 5 oktober 2010 (ontv.), nr. 420/07, Köpke/Duitsland.

EHRM 12 januari 2010, nr. 4158/05, par. 61, Gillian en Quinton/Het Verenigd Koninkrijk.

EHRM 4 december 2008, nrs. 30562/04 en 30566/04, S., Marper/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 4 december 2007, nr. 44362/04, Dickson/UK.

EHRM 29 juni 2006, nr. 54934/00, Weber en Saravia / Germany.

EHRM 19 juni 2006, nr. 35014/97, Hutten-Czapskal/Polen.

EHRM 14 februari 2006, nr. 57986/00, Turek/Slowakije.

EHRM 24 juni 2004, nr. 59320/00, Von Hannover/Duitsland.

EHRM 17 juli 2003, nr. 63737/00, Perry/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 8 juli 2003, nr. 36022/97, Hatton and others/UK.

EHRM 28 januari 2003, nr. 44647/98, Peck/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 2 oktober 2001, nr. 36022/97, Rees/UK.

EHRM 25 september 2001, nr. 44787/98, P.G. en J.H./Verenigd Koninkrijk.

EHRM 6 februari 2001, nr. 44599/98, Bensaid/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 12 mei 2000 35394/97, Khan/Het Verenigd Koninkrijk.

EHRM 4 mei 2000, nr. 28341/95, Rotaru/Roemenië.

EHRM 16 februari 2000, nr. 27798/95, Amann /Switzerland.

EHRM 25 maart 1998, Kopp/ Switzerland.

EHRM 27 augustus 1997, nr 20837/92, M.S. / Sweden.

EHRM 25 juni 1997, nr. 20605/92, Halford/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 22 oktober 1996, nr. 22083/93, Stubbings/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 27 oktober 1994, nr. 18535/91, Kroon en anderen/Nederland.

EHRM 25 mei 1993, Kokkinakis/Griekenland.

EHRM 25 maart 1993, nr 13134/87, Costello-Roberts / The United Kingdom.

EHRM 16 december 1992, nr. 27798/95, Amman /Zwitserland.

EHRM 16 december 1992, nr. 13710/88, Niemietz/Duitsland.

EHRM 24 april 1990, nr. 11801/85, Kruslin/Frankrijk.

EHRM 24 april 1990, nr. 11105/84, Hüvig/Frankrijk.

EHRM 26 maart 1987, nr. 9248/81, Leander/Zweden.

EHRM 2 augustus 1984, Malone/ Verenigd Koninkrijk.

EHRM 25 maart 1983, nrs. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, en 7136/75, par. 97, Silver et al./Het Verenigd Koninkrijk.

EHRM 9 oktober 1979, nr. 6289/73, Airey/Ierland.

EHRM 26 april 1979, Sunday Times/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/VK.

België

Cass. 25 januari 2017, AR P.16.1006F.

Cass. 26 mei 2015, AR P.14.0069.

Cass. 15 april 2015, AR. C.15.0126.

Cass. 5 oktober 2010, AR. P.10.0703.N/3.

Cass. 2 mei 1990, Arr.Cass. 1989-90, 1132; Bull. 1990, 1006, concl. JANSSENS DE BISTHOVEN, B.; DCCR 1990-91, 566, noot BOULANGER, M.; JT 1990, 469, noot J.M.; Pas. 1990, I, 1006, concl. JANSSENS DE BISTHOVEN, B.; Rev.dr.pén. 1990, 974, noot J.S.

Nederland

HR 18 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:725.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 8 november 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:8883.

HR 12 oktober 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM4211.

HR 20 april 2004, ECLI:NL:HR:2004:AL8449.

HR 19 december 1995, ECLI:NL:HR:1995:ZD0328.

RECHTSLEER

Artikelen en bijdragen in tijdschriften

DE HERT P., “Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens erkent publieke privacy”, *NjW* 2002, 116-122.

DE HERT, P. en SAELENS, R., “De camerawet: een zoektocht naar een afweging tussen het recht op privacy en het recht op veiligheid”, *Tijdschrift voor Strafrecht* 2007, 93-110.

DE SCHEPPER, T., “Het wordt druk in de lucht”, *Lokaal* 2015, afl. 4, 14-18.

ELANDS, P.J.M., “Drones: zegen of vloek?”, *Justitiële verkenningen* 2016, 95-107.

FLIGHT S., “Politie en beeldtechnologie: gebruik, opbrengsten en uitdagingen”, *Justitiële verkenningen* 2016, 68-94.

GOGARTY B., GAGGER M., “The Laws of Man Over Vehicles Unmanned: The Legal Response to Robotic Revolution on Sea, Land and Air”, *Journal of Law, Information and Science*, Vol. 19, 2008, 73.

HADDON D., WHITAKER C.J., “UK-CAA policy for light UAV systems”. *UK Civil Aviation Authority*, 28 May 2004, 10 p.

KNOOPS, G-J., “Politie-drones boven uw tuin? Het gaat gebeuren”, *NJB* 2013, 2920-2927.

KRETZMER D., “Targeted killing of suspected terrorists: extra-judicial executions or legitimate means of defence?”, *EJIL* 2005, 171-212.

LINERS, A. en VAN SANTEN, H., “De politionele gevolgen van de ‘nieuwe’ camerawet”, *Vigiles 2010-11*, 1-7.

LOFTUS B. en GOOLD B., “Covert surveillance and the invisibilities of policing”, *Criminology and Criminal Justice* 2012, 275-288.

MARUT, A., “Bewakingscamera’s” in Postal Memorialis. *Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Brussel, Ced. Samsom, 2012, B 193 / 01 – B 193 / 45 p.

MICHAELS R., “The functional method of comparative law” in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 339-372.

NISSENBAUM H., “Toward an Approach to Privacy in Public: Challenges of Information Technology”, *Ethics & Behavior*, 1997, 207-219.

OERLEMANS, J-J. en CUSTERS, B., “De onstuitbare opmars van drones. Ontwikkelingen in technologie en regulering voor lichte onbemande luchtvaartuigen”, *NJB 2015*, 2208-2214.

O’NEILL A., “How the CJEU uses the Charter of Fundamental Rights”, *Eutopia Law*, April 2012.

SCHERMER, B. en VAN DER HEIDE M., “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB 2013*, 1773-1779.

VAN CREMBERGHE T., “Privacycommissie geeft KB over dronegebruik groen licht”, *De Juristenkrant 2015*, 6-7.

VAN STIPHOUT, M.M.W., “Drones: het waakt en spoort opdat zij rusten”, *SecJure 2015*, <http://www.secjure.nl/2015/06/17/drones-het-waakt-en-spoort-opdat-zij-rusten/>, 10 p.

VERHEYEN, W., “Onbemande luchtvaartuigen. Vogelvrij of (nu al) gekooid”, *NJW 2015*, 338-347.

VILLASENOR J., “Observations From Above: Unmanned Aircraft Systems and Privacy”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 36, No. 2, 2013, 464.

WRIGHT D., FIEDEWALD M., GUTWIRTH S., LANGHEINRICH M., MORDINI E., BELLANOVA R., DE HERT P., WHADWA K. en BIGO D., “Sorting out smart surveillance”, *Computer Law & Security Review*, Vol. 26, 2010, 343-354.

X, “Mobiële camera’s bij massa-evenementen”, *NJW 2010*, 19.

X, “Blauw & camera’s”, *De Juristenkrant* 2010, 2.

X, “Nieuwe Wet Private Veiligheid verschenen in het Staatsblad” in *Agoria*, 31 oktober 2017, www.agoria.be/nl/Nieuwe-Wet-Private-Veiligheid-verschenen-in-het-Staatsblad.

Boeken

ALEN, A. en MUYLLE, K., *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, 2005, Mechelen, Kluwer, 365 p.

ALEN, A. en MUYLLE, K., *Handboek van het Belgisch staatsrecht*, 2011, Mechelen, Kluwer, 1055 p.

BENNEKOM R. en JONG W., *Zakboek Openbare orde en veiligheid*, 2017, 109 p.

BOEHM F., *Information Sharing and Data Protection in the Area of Freedom, Security and Justice*, Berlin, Springer, 2012, 427 p.

CIEIREN C.P.M. en NIJBOER J.F., *Tekst en Commentaar Wetboek van Strafvordering*, Deventer, Kluwer 2007, 2592 p.

CUSTERS, B., OERLEMANS J.J., en VERGOUW S.J., *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 172 p.

DE BOT D., *De verwerking van persoonsgegevens*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 403 p.

DEVROE, W., *Rechtsvergelijking in een context van Europeanisering en globalisering*, Leuven, Acco, 2012, 298 p.

HOOGHIEMSTRA, T. en NOUWT, S., *Tekst en toelichting wet bescherming persoonsgegevens*, Den Haag, SDU, 2007, 508 p.

GRAUX, H., DUMORTIER, J., en VANHAUWAERT, F., *Privacywetgeving in de praktijk*, Kortrijk, UGA, 2009, 439 p.

MUIJEN P.J.D.J., *Politie, Informatie en privacy. De wet politiegegevens toegelicht*, Zutphen 2012, uitgeverij Paris, 2012, 245 p.

PAKES, F., *Comparative criminal justice*, Devon, Willan Publishing, 2004, 256 p.

ÖRÜCÜ, E., *The enigma of comparative law. Variations on a theme for the twenty-first century*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, 242 p.

OTTO R., *Targeted killings and international law: with special regard to Human Rights and International Humanitarian Law*, Heidelberg, Springer, 2012, 661 p.

SCHRAM, F., *Privacy & Persoonsgegevens*. Algemeen handboek, Brussel, Politeia, 2017, 255 p.

SCHRAM, F., *Verwerking van persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2013, 70 p.

SEPULCHRE V., *La protection juridictionnelle des droits de l'homme en Belgique*, Brussel, Kluwer, 2007, 166 p.

THIENPONT A. en HERMAN C., *Mensenrechten een kennismaking*, Gent, Liga voor Mensenrechten, 2009, 71 p.

WATSON, A., *The making of the civil law*, Cambridge, *Harvard University Press*, 1981, 201 p.

WHITE R.C.A. en OVEY C. , *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2010, 644 p.

WRIGHT D., DE HERT P., *Privacy Impact Assesment*, Dordrecht Heidelberg, London New York, Springer, 2012, 522 p.

ZWEIGERT, K. en KÖTZ, H., *An introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, 379 p.

Bijdragen in verzamelwerken

BERKVENNS, J.M.A., en PRINS J.E.J., “Privacy in context” in J.M.A BERKVENNS en J.E.J. PRINS (eds.), *Privacyregulering in theorie en praktijk*, Deventer, Kluwer, 2007, 7-24.

BITTER, C. M., “De Wet bescherming persoonsgegevens” in J.M.A Berkvens en J.E.J. Prins (eds.), *Privacyregulering in theorie en praktijk*, Deventer, Kluwer, 2007, 25-47.

DANNEMANN, G., “Comparative law: study of similarities or differences?” in M. REIMANN en R. ZIMMERMAN (eds.), *The Oxford handbook of comparative law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 383-419.

DE BONDT, W., “De nieuwe camerawet” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, 611-625.

DE HERT, P., “Het grondrecht privacy en het grondrecht bescherming van de persoonsgegevens”, in P. DE HERT (ed.), *Privacy en persoonsgegevens*, Brussel, Politeia, 2004, 47.

DE ROO R., DE PAUW E. en HARDYNS W., *Drones in 101 vragen*, Brugge, Die Keure, 2017, 204 p.

DE VRIES, K., “Het recht op privéleven en aanverwante rechten” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, 129-162.

FEELY, M.M., “Comparative criminal law for criminologists: comparing for what purpose?” in D. NELKEN (ed.), *Comparing legal cultures*, Aldershot, Dartmouth, 1997, 288 p.

GRAZIADEI, M., “The functionalist heritage” in P. LEGRAND en R. MUNADY (eds.), *Comparative legal studies: traditions and transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 100-127.

HARDYNS, W., DE PAUW, E. en MEULEMAN, K., “Tien misverstanden over drones” in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, 104 p.

HOLVAST, J., “Politiegegevens” in J.M.A Berkvens en J.E.J. Prins (eds.), *Privacyregulering in theorie en praktijk*, Deventer, Kluwer, 2007, 83-105.

JANSSENS, J. en HERKES, G., *Smart city en camerabeleid stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 153 p.

LAFFERTY, M., “Article 8: the right to respect for private and family life, home and correspondance” in D. HARRIS, M. O’BOYLE, E. BATES, C. BUCKLEY, P. HARVEY, M. LAFFERTY, P. CUMPER, Y. ARAI en H. GREEN, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford university press, 2009, 361-424.

NELKEN, D., *Comperative criminal justice: making sense of difference*, Londen, Sage, 2010, 117 p.

THIEREN, J., en VLAMINCK, T., “Cameragebruik, (private) recherche en privacy” in G. VERMEULEN (ed.), *Privacy en strafrecht. Nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen*, Antwerpen, Maklu, 2007, 565-610.

VAN DER JAGT, F., “Het recht op bescherming van persoonsgegevens” in J. GERARDS (ed.), *Grondrechten. De nationale, Europese en internationale dimensie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, 163-195.

WEIGEND, T., “Criminal law and criminal procedure” in SMITS, J.M. (ed.), *Elgar Encyclopedia of comparative law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2006, 214-227.

ZIMMERMAN (eds.), “The Oxford handbook of comparative law”, Oxford, Oxford University Press, 2006, 339-382.

Diversen

AUTORITEIT PERSOONSgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 68 p.

Centrum Criminaliteitspreventie Veiligheid, *Handreiking cameratoezicht*, 2009, 40 p.

DE HERT P., GALETTA A., A report presenting a review of the key features raised by legal perspectives of surveillance and democracy, 75 p. <http://irissproject.eu/wp-content/uploads/2013/04/Legal-perspectives-of-surveillance-and-democracy-report-D2.3-IRISS.pdf>

HADDON D., EASA, *Rulemaking Directorate Policy Statement Airworthiness Certification of Unmanned Aircraft Systems (UAS)*, nr. E.Y013-01, 2009, 17 p.

LA RUE F., *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression*, A/HRC/23/40, 17 April 2013, 23 p.

MOLITOR C., *Politiemaatregelen administratieve sancties*, Nieuwsbrief 2003, nr.5, VSGV.

SMEETS A.H.C.M., *Camera's in het publieke domein: Privacynormen voor het cameratoezicht op de openbare orde*, Den Haag, College Bescherming Persoonsgegevens, Achtergrondstudies en verkenningen, 2004, 66 p.

SOCIAALWETENSCHAPPELIJKE BRONNEN

BAARDA D.B., M.P.M. DE GOEDE en VAN DER MEER-MIDDELBURG A.G.E., *Basisboek interviewen: handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews*, Houten, Wolters-Noordhoff, 2007, 128 p.

BERLONGHI A.E., “Understanding and planning for different spectator crowds”, *Safety Science* 1995, 239-347.

CHALLENGER R., CLEGG C.W., ROBINSON M. W., en LEIGH M., *Understanding crowd behaviors. Volume 1 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 152 p.

CHALLENGER R., CLEGG C.W., ROBINSON M. W., en LEIGH M., *Understanding crowd behaviors. Volume 2 - practical guidance and lessons identified*, Londen, Cabinet Office, 2010, 122 p.

CLARK, R., “Understanding the drone epidemic”, *Computer, Law & Security Review* 2014, 231-236.

CLARKE R., “Introduction to Dataveillance and Information Privacy, and definitions of terms”, *Xamax Consultancy Pty Ltd*, 1997-2016, www.rogerclarke.com/DV/Intro.html.

COLEMAN R. en MCCAHERILL M., *Surveillance & crime*, Londen, Sage, 2011, 23, 224 p.

CUSTERS, B. en VERGOUW, B., “Technologie voor de opsporing en handhaving. Kansen, ervaringen en knelpunten.”, *Justitiële verkenningen*, 2016, 48-67.

CUSTERS, B. en VERGOUW, B., “Promising policing technologies: experiences, obstacles and police needs regarding law enforcement technologies”, *Computer, law & security review*, 2015, 518-526.

DE VRIES P.W., GALETZKA M. en GUTTELING J.M., *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 127 p.

DEVROE, E., VAN DER VIJVER, K., HARDYNS, W. en VAN DIJK, A., “Editoriaal: grote maatschappelijke veranderingen en de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, 7-10.

FINN R.F. en WRIGHT D., “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, 184-194.

FLIGHT S., *Cameratoezicht in Nederland. Een schets van het Nederlandse cameralandschap*, Amsterdam, DSP-groep, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 81 p.

FINN, R.L., WRIGHT, JACQUES, L. en DE HERT, P., *Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission*, 2014, 414 p.

FRUIN J. J., “The causes and prevention of crowd disasters” in SMITH R. A. en DICKIE J. F.(eds.) *Engineering for Crowd Safety*, Amsterdam, Elsevier, 1993, 99-108.

HAGGERTY K.D. en ERICSON R.V., “The new politics of surveillance and visibility” in HAGGERTY K.D. en ERICSON R.V. (eds.), *The new politics of surveillance and visibility*, Toronto, University of Toronto Press, 2006, 400 p.

LOFTUS B. en GOOLD B., “Covert surveillance and the invisibilities of policing”, *Criminology and Criminal Justice* 2012, 275-288.

LYON D., *Surveillance Society: Monotoring Everyday Life*, Buckingham, Open University Press, 2001, 193 p.

www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session23/A.HRC.23.40_EN.pdf.

MCBRIDE, P., “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce* 2009, 626-662.

MCCAHILL M. en FINN R. L., “Surveillance, capita land resistance. Theorizing the surveillance subject”, London, Routledge, 2014, 195 p.

MORTELE, J., VERMEERSCH, H., DE PAUW, E., HARDYNS, W. en DEPRINS, F., *Cameratoezicht in de openbare ruimte. Ook wie weg is, is gezien?* in *Reeks Politiestudies*, Antwerpen, Maklu, 2013, 24.

PONSAERS, P., MULKERS, J., *Politionele rekerchetechnieken. Een praktijkoverzicht*, Antwerpen, Maklu, 2001, 209 p.

STELMACK, K., “Weaponized police drones and their effect on police use of force”, *Pittsburgh Journal of Technology, Law and Policy* 2015, 276-292.

VAN GULIJK, C., en HARDYNS, W., “De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, 69-81.

VAN PUYVELDE S., “Drones, droom of nachtmerrie?”, *Inforevue* 2016, (26) 27.

VOLKER E., “The droning of the drones: the increasingly advanced technology of surveillance and control”. *Statewatch analysis*, nr.106, 2009. 1, www.statewatch.org/analyses/no-106-the-droning-of-drones.pdf.

WARREN S.D. en BRANDEIS L.D., “The right to privacy. The implicit made explicit”, *Harvard Law Review* 1980, 193-222.

ZAVRSNIK, A., “Introduction: situating drones in surveillance societies” in A. ZAVRSNIK (ed.), *Drones and unmanned aerial systems: legal and social implications for security and surveillance*, Cham, Springer International Publishing, 2016, 1-18.

ACTUA EN INTERNETBRONNEN

Actua

ANDRINGA R., “Politie zet drones in boven verkeersongelukken”, *Nos* 10 oktober 2017, <https://nos.nl/artikel/2197199-politie-zet-drone-in-boven-verkeersongelukken.html>.

DELAFORTRIE S. en SPRINGAEL C., “Herziening van de wet over de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera’s” in *Presscenter*, 20 juli 2016, www.presscenter.org/nl/pressrelease/20160720/herziening-van-de-wet-over-de-plaatsing-en-het-gebruik-van-bewakingscameras.

DELAFORTRIE S. en SPRINGAEL C., “Ministerraad 20 juli 2017” in *Presscenter*, 20 juli 2017, www.presscenter.org/nl/pressrelease/20170720/regeling-van-de-plaatsing-en-het-gebruik-van-bewakingscameras.

DELAFORTRIE S. en SPRINGAEL C., “Ministerraad 20 juli 2016” in *Presscenter*, 20 juli 2016.

DELAFORTRIE S. en SPRINGAEL C., “Ministerraad 14 december 2017” in *Presscenter*, 14 december 2017, www.presscenter.org/nl/pressrelease/20160720/wet-op-het-politieambt-het-gebruik-van-cameras-door-de-politiediensten.

DEPLA T., “PZ MidLim neemt nieuwe drone in gebruik”, *Het Laatste Nieuws* 20 april 2015, www.polinfo.be/newsview.aspx?contentdomains=POLINFO&id=VS300314754&lang=nl (consultatie 3 november 2016).

DE VRIES J., “Politiemedewerkers worden opgeleid tot drone-experts”, *De Volkskrant* 2013, <https://www.volkskrant.nl/politiek/politiemedewerkers-worden-opgeleid-tot-drone-experts~a3438661/>.

LEMMENS, L., “Nog voor zomer omzendbrief over gebruik drones door politie”, *Polinfo* 2017, <http://www.polinfo.be/NewsView.aspx?contentdomains=POLINFO&id=VS300503084&lang=nl> (consultatie 18 maart 2017).

LEMMENS, L., “Gemeenschappelijke aankoop van drones voor de lokale politie”, *Polinfo* 2015, <http://www.polinfo.be/NewsView.aspx?contentdomains=POLINFO&id=VS300310116&lang=nl> (consultatie 18 maart 2017).

LEMMENS L., “Nieuwe wet private en bijzondere veiligheid vanaf 10 november van kracht”, 9 november 2017, <https://polinfo.kluwer.be/NewsView.aspx?contentdomains=POLINFO&id=VS300567540&lang=nl>.

X, “Onderzoekscommissie aanslagen: consensus over reeks opvallende nieuwigheden”, *Knack* 2017, <http://www.knack.be/nieuws/belgie/onderzoekscommissie-aanslagen-consensus-over-reeks-opvallende-nieuwigheden/article-normal-863291.html> (consultatie 16 augustus 2017).

X, “Politie Midden-Limburg heeft al 400 interventies met drone uitgevoerd”, *HLN* 2016, <http://www.hln.be/regionieuws-uit-genk/politie-midden-limburg-heeft-al-400-interventies-met-drone-uitgevoerd-a2896899/>.

Internetbronnen

DE VRIES, P.W., GALETZKA, M., en GUTTELING, J. M., *Inzet communicatie bij crowd management en crowd control*, Den Haag, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 127, <https://research.utwente.nl/en/publications/inzet-communicatie-bij-crowd-management-en-crowd-control-2>.

GIJSBRECHTS K., “De GDPR-regeling uitgelegd in vijf vragen”, *Smart Business*, 9 augustus 2016, www.smartbiz.be/achtergrond/167961/de-gdpr-wetgeving-uitgelegd-vijf-vragen/ (consultatie 30 december 2017).

X, Almere spionagevliegtuigje ingezet tegen inbraken, Omroep Flevoland, 98802, www.omroepflevoland.nl/Nieuws/98802/almere-spionagevliegtuigjeingezet-tegen-inbraken.

X, “Nieuwe Wet Private Veiligheid verschenen in het Staatsblad” in Agoria, 31 oktober 2017, <https://www.agoria.be/nl/Nieuwe-Wet-Private-Veiligheid-verschenen-in-het-Staatsblad>.

BIJLAGE 1: Algemene toepassingen van drones

1. Militair⁵⁸¹

- eerste toestel 1918 VS vliegende bom.
- in VS ontwikkeling met meer technische mogelijkheden
- vooral militair gebruik tot eind de jaren 90
- voor observatie vijandig gebied
 - later wapensystemen
 - surveillance
 - verzamelen *intelligence*
 - voor *targeted killing*

⁵⁸¹ R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study on Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 173; P. MCBRIDE, “Beyond orwell: The application of unmanned aircraft systems in domestic surveillance operations”, *Journal of air la wand commerce* 2009, (627) 630-635; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, “De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 72; J. VILLASENOR, See further the account of the historical development of unmanned aircraft systems, “Observations From Above: Unmanned Aircraft Systems and Privacy”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 36, No. 2, 2013, pp. 462-464; bekende modellen uitgerust met wapensystemen zijn de Predator en de Reaper die onder de classificatie van de grote drones vallen en honderden kilometers kunnen vliegen; *Targeted Killings* met behulp van drones zijn een geliefd instrument van de CIA geworden in de *war on terror* om vanop veilige afstand leden van een terroristische organisatie uit te schakelen (D. KRETZMER, “Targeted killing of suspected terrorists: extra-judicial executions or legitimate means of defence?”, *EJIL* 2005, (171) 171; R. OTTO, *Targeted killings and international law: with special regard to Human Rights and International Humanitarian Law*, Heidelberg, Springer, 2012, 6).

2. Civiel gebruik van drones⁵⁸²

- de publieke sector
 - politie
 - justitie
 - nationale veiligheid
 - brandweer
 - drones uitgerust met brandbestrijders
 - en sniffers om na te gaan of bepaalde chemische stoffen zich in de lucht verspreiden
- de commerciële sector
 - post
 - Toekomstig voorziet men de levering van producten en documenten
 - filmindustrie
 - luchtbeelden
 - de landbouwsector
 - Sommige commerciële toepassingen zijn volop in ontwikkeling zoals het detecteren van watervervuiling, het bespuiten van landbouwgewassen, de observatie van het vee,
 - de bouwsector
 - de inspectie van de infrastructuur en bruggen
 - de journalistiek
 - beelden voor nieuwsberichten
 - de wetenschappelijke
 - observeren van zeldzame dieren
 - efficiënter info te verzamelen over klimaatveranderingen
 - en luchtvervuiling
 - archeologie
 - geologie

⁵⁸²B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 52-53; R.F. FINN en D. WRIGHT, “Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 185; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 179, 180, 187-188; C. VAN GULIJK en W. HARDYNS, “De steile opmars van drones en de uitdagingen voor de politie” in E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS en A. VAN DIJK (eds.), *De toekomst van de politie*, Antwerpen, Maklu, 2014, (69) 69.

- meteorologie
- oceanografie
- seismologie
- privégebruik
 - vakantiebeelden

BIJLAGE 2: Politieel gebruik van drones

- overgang toezicht op evenement → opsporing, *function creep*-effect.
- **Opsporing**⁵⁸³
 - Uitgerust met
 - Kwaliteitsvolle camera's → observatie van verdachte of verdachte plaatsen
 - Persoonlijke communicatie blootleggen
 - Wifihotspot → onderscheppen telefoon- en internetverkeer
 - Gespecialiseerde geluidsapparatuur → af luisteren verdachten
 - Warmtecamera's en sniffers → lokaliseren van cannabisplantages
 - Klein en wendbaar → handig achtervolging, arrestatie en goedkoper
 - Gebruik van *tasers* → individu tot stilstand brengen (US)
 - Gebruik van biologische verf of microsensoren → merken van personen of objecten
 - Gezichtsherkenningsoftware, ANPR en automatische objectdetectie
 - Infrarood- en warmtecamera's → opsporing vermiste of overleden personen
 - Opmetingen plaats delict → op minder toegankelijke plaatsen zonder sporen te vernietigen
- **Verkeer**⁵⁸⁴
 - Fotogrammetrie: opmetingen verkeerspolitie bij grootschalige verkeersongevallen tijdsbesparend)
 - Luchtfoto's makkelijker dan schets
 - geven correcte relevante informatie.

⁵⁸³ R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 238.

B. CUSTERS en B. VERGOUW, "Technologie voor de opsporing en handhaving. Kansen, ervaringen en knelpunten.", *Justitiële verkenningen*, 2016, (48) 53; R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 189; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 182,184; S. FLIGHT, "Politie en beeldtechnologie: gebruik, opbrengsten en uitdagingen", *Justitiële verkenningen*, 2016, (68) 68.

⁵⁸⁴ Fotogrammetrie is het digitaal vastleggen van ongevalsituaties (S. VAN PUYVELDE, "Drones, droom of nachtmerrie?", *Infovue* 2016, (26) 29); COMMISSIE VOOR DE BESCHERMING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER, *faq 1*, www.privacycommission.be/nl/faq-page/7340#t7340n16532 (consultatie 3 november 2016); T. DEPLA, "PZ MidLim neemt nieuwe drone in gebruik", *Het Laatste Nieuws* 20 april 2015, www.polinfo.be/newsview.aspx?contentdomains=POLINFO&id=VS300314754&lang=nl (consultatie 3 november 2016); W. HARDYNS, "Overheid, academici, private sector en drones" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (15)16-18; J. JANSSENS en G. HERKES, *Smart city en camerabeleid in de stad Genk*, Antwerpen, Maklu, 2016, 90-9.

- kan vanop afstand
 - zonder de andere hulpverleners te hinderen.
- **Rampen**⁵⁸⁵
 - Drones zijn een uitstekend instrument
 - overzicht van de situatie te krijgen bij rampen
 - te gevaarlijk of zelfs onmogelijk om helikopters in te zetten
 - drones die lading dragen volop in ontwikkeling
 - dus overlevingsmateriaal zoals water, voedsel, medicatie etc. droppen
 - op moeilijk bereikbare locaties zoals bijvoorbeeld in de bergen, bij aardbevingen of schipbreukelingen.
 - payload een WiFihotspot: mobiele communicatienetwerk vlot terug op te starten.
 - uitgerust met de juiste detectoren om chemische, nucleaire of biologische deeltjes in de lucht te detecteren.
- **Grenscontrole**⁵⁸⁶
 - politie drones inzetten om grenzen te bewaken
 - te patrouilleren en om smokkel
 - mensenhandel detecteren dankzij de warmte-en infraroodcamera's, bewegingssensoren, seismische sensoren etc.
 - bij grote en moeilijk bereikbare zones, voorbeeld hiervan is FRONTEx, een organisatie die drones wil inzetten in de strijd tegen illegale immigratie in de Europese lidstaten die aan een zee grenzen.
 - cross-line detectie is een optie als payload, waarbij een alarmsignaal afgaat als iemand een grens oversteekt.

⁵⁸⁵ Voorbeelden hiervan zijn: aardbevingen, overstromingen, stormen, lawines etc.; W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN, "Tien misverstanden over drones" in W. HARDYNS, E. DE PAUW en K. MEULEMAN (eds.), *Drones in 75 vragen en antwoorden. Praktische pocket*, Brugge, Die Keure, 2015, (13) 14, 16-18; R. CLARK, "Understanding the drone epidemic", *Computer, Law & Security Review* 2014, (230) 238; R.L. FINN, D. WRIGHT, L. JACQUES en P. DE HERT, Study op Privacy and data protection and ethical risks in civil Remotely Piloted Aircraft Systems operations. Final report for the European Commission, 2014, 184; COMMISSIE VOOR DE BESCHERMING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER, *faq 1*, www.privacycommission.be/nl/faq-page/7340#t7340n16532 (consultatie 3 november 2016); B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 57-59; Carroll, 2014; Preston, 2014).

⁵⁸⁶ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 57-59; R.F. FINN en D. WRIGHT, "Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications", *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

BIJLAGE 3: Interview 1 hoofdinspecteur

A. Persoonlijke vragen

1. Wat is uw functie binnen politiezone Carma?
2. Hoe komt u door deze functie in aanraking met drones?
3. Voor welke situaties/politietaken worden drones momenteel al ingezet of zullen drones in de toekomst ingezet worden?
4. Gaan jullie ook ANPR-camera's installeren op de drone en deze inzetten voor massa-evenementen?

B. Privacywet

5. Artikel 4 van de Camerawet⁵⁸⁷ bepaalt dat de Privacywet⁵⁸⁸ van toepassing blijft tenzij een andersluidende bepaling. **Welke elementen/artikelen/rechten uit de privacywet zijn relevant voor de inzet van drones bij massa-evenementen door de politie? (het recht op informatie (art. 9 §2 Privacywet), het recht om kennis te krijgen van de bepalingen in artikel 10, het recht om kosteloos alle onjuiste gegevens te laten verbeteren (art. 12 privacywet)?)**
6. De wetgever definieert 'verwerking' als *'alle bewerkingen met betrekking tot persoonsgegevens, al dan niet uitgevoerd met behulp van geautomatiseerde procédés, zoals het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of op enigerlei andere wijze ter beschikking stellen, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van persoonsgegevens.'*
Deze notie van 'verwerking' impliceert dat de beelden bewaard worden. Indien de camerabeelden niet worden bewaard, vallen deze buiten de Privacywet. **Vallen drones die beelden maken en enkel in real-time bekeken worden, zonder deze op te nemen, dan buiten het toepassingsgebied van de Privacywet?** (zie ook vraag 23)
7. Artikel 10 van de camerawet stelt dat bewakingscamera's noch beelden mogen opleveren die de intimiteit van een persoon schenden, noch gericht zijn op het inwinnen van informatie

⁵⁸⁷ Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van de bewakingscamera's, www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2007032139&table_name=wet.

⁵⁸⁸ Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1992120832&table_name=wet.

over de filosofische, religieuze, politieke, syndicale gezindheid, etnische of sociale origine, het seksuele leven of de gezondheidstoestand. **Kan deze bepaling geschonden worden door de inzet van een drone op een massa-evenement? Heeft u hier een voorbeeld van?**

C. Algemene voorwaarden voor de inzet van alle soorten camera's

8. Hoe garandeert de politie de onderstaande algemene voorwaarden voor de rechtmatige verwerking van persoonsgegevens, zoals camerabeelden, gesteld in art. 4 privacywet?

'Persoonsgegevens dienen: 1° eerlijk en rechtmatig te worden verwerkt; 2° voor welbepaalde, uitdrukkelijk omschreven en gerechtvaardigde doeleinden te worden verkregen en niet verder te worden verwerkt op een wijze die, rekening houdend met alle relevante factoren, met name met de redelijke verwachtingen van de betrokkene en met de toepasselijke wettelijke en reglementaire bepalingen, onverenigbaar is met die doeleinden. 3° toereikend, terzake dienend en niet overmatig te zijn, uitgaande van de doeleinden waarvoor zij worden verkregen of waarvoor zij verder worden verwerkt; 4° nauwkeurig te zijn en, zo nodig, te worden bijgewerkt; alle redelijke maatregelen dienen te worden getroffen om de gegevens die, uitgaande van de doeleinden waarvoor zij worden verkregen of waarvoor zij verder worden verwerkt, onnauwkeurig of onvolledig zijn, uit te wissen of te verbeteren; § 2. Op de verantwoordelijke voor de verwerking rust de plicht om voor de naleving van het bepaalde in § 1 zorg te dragen.

9. Hoe garandeert de politie in praktijk dat het gebruik van de drone doelmatig en efficiënt is zoals art. 7/2 §3 camerawet vereist?

10. Drones uitgerust met andere apparatuur dan camera- of videoapparatuur, waarmee andere types van persoonsgegevens, zoals gegevens betreffende de bewegingen, verplaatsingssnelheid of geluids-, warmte- of radio- opnames, verzameld kunnen worden vallen enkel binnen het wettelijk kader van de Privacywet. **Zou een drone met enkel deze technologie behulpzaam zijn bij massa-evenementen of zou het behandelen van deze hypothetische situatie in mijn thesis niet relevant zijn? Onder welke reden voor de verwerking in artikel 5 van de privacywet zou dit dan vallen?** (indien geen realistische situatie niet beantwoorden)

Art. 5. <W 1998-12-11/54, art. 8, 004; Inwerkingtreding : 01-09-2001> Persoonsgegevens mogen slechts verwerkt worden in één van de volgende gevallen :

- a) wanneer de betrokkene daarvoor zijn ondubbelzinnige toestemming heeft verleend;*
- b) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de uitvoering van een overeenkomst waarbij de betrokkene partij is of voor de uitvoering van maatregelen die aan het sluiten van die overeenkomst voorafgaan en die op verzoek van de betrokkene zijn genomen;*
- c) wanneer de verwerking noodzakelijk is om een verplichting na te komen waaraan de verantwoordelijke voor de verwerking is onderworpen door of krachtens een wet, een decreet of een ordonnantie;*
- d) wanneer de verwerking noodzakelijk is ter vrijwaring van een vitaal belang van de betrokkene;*
- e) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de vervulling van een taak van openbaar belang of die*

deel uitmaakt van de uitoefening van het openbaar gezag, die is opgedragen aan de verantwoordelijke voor de verwerking of aan de derde aan wie de gegevens worden verstrekt;
f) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de behartiging van het gerechtvaardigde belang van de verantwoordelijke voor de verwerking of van de derde aan wie de gegevens worden verstrekt, mits het belang of de fundamentele rechten en vrijheden van de betrokkene die aanspraak maakt op bescherming uit hoofde van deze wet, niet zwaarder doorwegen.
De Koning kan, bij een in Ministerraad overlegd besluit, na advies van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, nader bepalen in welke gevallen de onder f) bedoelde voorwaarde niet geacht wordt te zijn vervuld.

D. Specifieke voorwaarden voor de inzet van drones

11. Aangezien voor voetbalwedstrijden een bijzonder wetgevend kader is inzake camerabewaking (KB 22 februari 2006 betreffende de installatie en de werking van bewakingscamera's in de voetbalstadions, BS 3 maart 2006), gelden er dan specifieke voorwaarden en procedures voor de inzet van drones bij voetbalwedstrijden?

12. Welke evenementen vallen onder de term 'volkstoelopen'?

13. Artikel 7/1 bepaalt dat drones enkel mogen ingezet worden op niet-besloten plaatsen of voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen. In de rechtsleer is er discussie over welke plaatsen nu onder de term niet-besloten plaatsen vallen. Sommige zeggen dat dit enkel plaatsen zijn die onder het gezag van de lokale overheid vallen, terwijl andere zeggen dat ook niet-besloten privé-domeinen hieronder vallen, omdat termen als openbaar domein, publiek of privaat eigendom vermeden worden in de definitie in de wet. **Wat denkt u hierover? Zouden jullie jullie drone ook inzetten op niet-besloten privédomeinen? Zijn hier voorbeelden van?**

14. Heeft u enkele voorbeelden van de inzet van een drone in voor het publiek toegankelijke besloten ruimten?

15. Artikel 8 van de camerawet stelt dat de voorafgaande toestemming van de personen die gefilmd worden vereist is. In dit artikel staat dat het betreden van een plaats met een pictogram geldt als toestemming of de aanwezigheid op een niet-besloten plaats of op een voor het publiek toegankelijke besloten plaats waar op zichtbare wijze gebruik wordt gemaakt van mobiele bewakingscamera's als toestemming geldt. Mobiele bewakingscamera's gemonteerd op niet-gebanaliseerde luchtvaartuigen worden geacht op zichtbare wijze gebruikt te zijn.

Hoe leiden jullie in praktijk de voorafgaandelijke toestemming van de personen die gefilmd worden bij de inzet van drones op massa-evenementen af? Is een pictogram bij de ingangen van een evenement, of een duidelijk logo van de politie op de drone voldoende of worden er andere vereisten gesteld?

Ik heb 2 verschillende theorieën gelezen. De ene zegt dat de drone zichtbaar moet zijn en dus duidelijk moet toebehoren aan de politie door een officiële striping en een andere

theorie zegt dat mijn toestemming wordt geacht verkregen te zijn bij deelname aan een massa-evenement.

Welk van beide passen jullie toe?

- 16. Momenteel mogen drones enkel ingezet worden door de politie op massa-evenementen, denkt u dat dit in de nabije toekomst zal veranderen en ook private beveiligingsfirma's hiervan gebruik zullen mogen maken?**
17. Een ander voorwaarde die in artikel 7/1 van de camerawet gesteld wordt is dat de mobiele camera's enkel mogen ingezet worden voor opdrachten niet-permanent van aard en beperkt in tijd. **Kan u mij uitleggen wat er concreet met 'niet-permanent' en 'beperkt in tijd' bedoeld wordt aan de hand van enkele voorbeelden?**

E. Beslissingsbevoegdheid en procedure

- 18. In de Camerawet staat dat de officier van de bestuurlijke politie de beslissing tot inzet van drones in niet-besloten plaatsen maakt. Wie maakt deze beslissing in praktijk? Gaat er intern een bepaalde afweging/onderzoek vooraf aan deze beslissing?**
- 19. Wanneer en hoe wordt de burgemeester op de hoogte gesteld? Wat gebeurt er als de burgemeester duidelijk maakt dat hij dit liever niet heeft? Welk gewicht wordt er gegeven aan zijn/haar mening?**
- 20. Bij een voor het publiek toegankelijke besloten plaats ligt de beslissingsbevoegdheid tot inzet van mobiele bewakingscamera's bij de burgemeester, tenzij in een hoogdringend geval dan beslist de officier van de bestuurlijke politie. Hebben jullie enige inbreng bij deze beslissing die door de burgemeester wordt gemaakt? Wordt jullie advies gevraagd? Kunnen jullie jullie verzetten tegen deze beslissing? Wat valt er in praktijk onder een hoogdringend geval? Hoe wordt de burgemeester ingelicht bij een hoogdringend geval?**
- 21. Hoe gebeurt de vereiste mededeling aan de Privacycommissie? Zijn er gevolgen voor de politie die vasthangen aan deze mededeling?**
- 22. In art. 5 §2 van de camerawet staat dat de beslissing tot plaatsing van vaste camera's genomen wordt na positief advies van de gemeenteraad. Deze laatste moet dan eerst de korpschef geraadpleegd hebben. Vroeger stond er dat uit het advies van de korpschef moest blijken dat er een veiligheids- en doelmatigheidsanalyse werd uitgevoerd, waaruit blijkt dat voldaan is aan de beginselen van de Privacywet. Dit laatste deel is echter later verwijderd uit de wet. Soortgelijke bepaling staat niet ingeschreven bij de voorwaarden voor het gebruik van mobiele bewakingscamera's. Wordt dergelijke analyse, waaruit moet blijken dat er zich een groot veiligheidsprobleem voordoet en de drone een noodzakelijk en gepast middel is**

voor dit probleem, in de praktijk ook uitgevoerd vooraleer de beslissing wordt genomen om drones te gebruiken op een evenement?

F. Beelden in real-time bekijken, beelden opnemen of bewaren en toegang tot de beelden

23. In artikel 7/2 §4-§5 van de Camerawet wordt er een onderscheid gemaakt tussen het in real-time bekijken van beelden en het opnemen van beelden. **Hoe zit dit met drones? Worden de beelden gemaakt door een drone niet standaard opgenomen, of worden ze enkel ter plekke in real-time bekeken in een politievoertuig?**

'Het opnemen van beelden is uitsluitend toegestaan teneinde:

- *preventieve maatregelen te nemen om een verstoring van de openbare orde te vermijden;*
- *bewijzen te verzamelen van feiten die een misdrijf opleveren of een aantasting van de openbare orde;*
- *bewijzen te verzamelen van feiten die schade of overlast veroorzaken;*
- *een dader, een verstoorder van de openbare orde, getuigen of slachtoffers op te sporen en te identificeren.'*

Kan u uitleggen hoe het opnemen van beelden kan bijdragen tot het nemen van preventieve maatregelen?

Hoe kan men op voorhand weten dat het opnemen van beelden met een drone gaat leiden tot één van de voorgaande doelstellingen?

Op welke grond wordt de beslissing genomen om ofwel in real-time te kijken ofwel de beelden op te nemen?

24. De bepaling inzake de bewaartermijn stelt dat *'als de beelden geen bijdrage kunnen leveren tot het bewijzen van een misdrijf, van schade of van overlast of tot het identificeren van een dader, een verstoorder van de openbare orde, een getuige of een slachtoffer, worden zij niet langer dan één maand bewaard'*.

Hoe wordt hier in praktijk mee omgegaan? Houdt men zich aan deze regel? Welke standaarden hanteert men om te beslissen of de beelden mogelijk zouden kunnen bijdragen aan één van voorgaande doelstellingen?

25. Enkel de verantwoordelijke en de persoon die onder zijn gezag handelt heeft toegang tot de beelden (artikel 9 camerawet). **Wie zijn dit concreet? Welke maatregelen worden genomen om de beelden te beveiligen tegen toegang door onbevoegden?**

- 26. Geldt artikel 12 dat stelt dat iedere gefilmde persoon een recht op toegang tot de beelden heeft voor beelden gemaakt door politiedrones? Hoe werkt dit dan?**
- 27. Gelden de geldboetes die staan op schending van deze artikelen ook voor de politie (art. 13 camerawet)?**

BIJLAGE 4: Interview 2 hoofdcommissaris

politiezone Voorkempen, Lid Vaste Commissie Lokale Politie, Co-voorzitter geïntegreerde werkgroep Drones-RPAS@police

A. Koninklijk besluit met betrekking tot het gebruik van op afstand bestuurd vluchtvaartuigen in het Belgisch luchtruim

1. Weet u welke bepalingen van het KB de politiediensten proberen na te leven bij de inzet van een RPAS op een evenement?
2. Indien de politie een RPAS inzet op een massa-evenement onder welke klasse valt de RPAS dan in het kader van het KB?

B. Privacywet

28. Artikel 4 van de Camerawet⁵⁸⁹ bepaalt dat de Privacywet⁵⁹⁰ van toepassing blijft tenzij een andersluidende bepaling. **Welke elementen/artikelen/rechten uit de privacywet zijn relevant voor de inzet van drones bij massa-evenementen door de politie? (het recht op informatie (art. 9 §2 Privacywet), het recht om kennis te krijgen van de bepalingen in artikel 10, het recht om kosteloos alle onjuiste gegevens te laten verbeteren (art. 12 privacywet)?)**

29. De wetgever definieert 'verwerking' als *'alle bewerkingen met betrekking tot persoonsgegevens, al dan niet uitgevoerd met behulp van geautomatiseerde procédés, zoals het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of op enigerlei andere wijze ter beschikking stellen, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van persoonsgegevens.'*

Deze notie van 'verwerking' impliceert dat de beelden bewaard worden. Indien de camerabeelden niet worden bewaard, vallen deze buiten de Privacywet. **Vallen drones die beelden maken en enkel in real-time bekeken worden, zonder deze op te nemen, dan buiten het toepassingsgebied van de Privacywet?** (zie ook vraag 23)

30. Artikel 10 van de camerawet stelt dat bewakingscamera's noch beelden mogen opleveren die de intimiteit van een persoon schenden, noch gericht zijn op het inwinnen van informatie over de filosofische, religieuze, politieke, syndicale gezindheid, etnische of sociale origine,

⁵⁸⁹ Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van de bewakingscamera's, www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2007032139&table_name=wet

⁵⁹⁰ Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1992120832&table_name=wet

het seksuele leven of de gezondheidstoestand. **Kan deze bepaling geschonden worden door de inzet van een drone op een massa-evenement? Heeft u hier een voorbeeld van?**

C. Algemene voorwaarden voor de inzet van alle soorten camera's (Privacywet)

31. Hoe garandeert de politie de onderstaande algemene voorwaarden voor de rechtmatige verwerking van persoonsgegevens, zoals camerabeelden, gesteld in art. 4 privacywet?

'Persoonsgegevens dienen :

1° eerlijk en rechtmatig te worden verwerkt;

2° voor welbepaalde, uitdrukkelijk omschreven en gerechtvaardigde doeleinden te worden verkregen en niet verder te worden verwerkt op een wijze die, rekening houdend met alle relevante factoren, met name met de redelijke verwachtingen van de betrokkene en met de toepasselijke wettelijke en reglementaire bepalingen, onverenigbaar is met die doeleinden.

3° toereikend, terzake dienend en niet overmatig te zijn, uitgaande van de doeleinden waarvoor zij worden verkregen of waarvoor zij verder worden verwerkt; afwegen welke effectief relevant

4° nauwkeurig te zijn en, zo nodig, te worden bijgewerkt; alle redelijke maatregelen dienen te worden getroffen om de gegevens die, uitgaande van de doeleinden waarvoor zij worden verkregen of waarvoor zij verder worden verwerkt, onnauwkeurig of onvolledig zijn, uit te wissen of te verbeteren; up to date en volledig

§ 2. Op de verantwoordelijke voor de verwerking rust de plicht om voor de naleving van het bepaalde in § 1 zorg te dragen.

Niet zomaar gewijzigd of gewist

Voorafgaande kennisgeving (omvang doel verwerking recht op verzet verstrekken bijkomende info) recht persoonlijke toegang

32. Hoe garandeert de politie in praktijk dat het gebruik van de drone doelmatig en efficiënt is zoals art. 7/2 §3 camerawet vereist?

33. Drones uitgerust met andere apparatuur dan camera- of videoapparatuur, waarmee andere types van persoonsgegevens, zoals gegevens betreffende de bewegingen, verplaatsingssnelheid of geluids-, warmte- of radio- opnames, verzameld kunnen worden vallen enkel binnen het wettelijk kader van de Privacywet. **Zou een drone met enkel deze technologie behulpzaam zijn bij massa-evenementen of zou het behandelen van deze hypothetische situatie in mijn thesis niet relevant zijn? Onder welke reden voor de verwerking in artikel 5 van de privacywet zou dit dan vallen? (indien geen realistische situatie niet beantwoorden)**

Art. 5. <W 1998-12-11/54, art. 8, 004; Inwerkingtreding : 01-09-2001> Persoonsgegevens mogen slechts verwerkt worden in één van de volgende gevallen :

a) wanneer de betrokkene daarvoor zijn ondubbelzinnige toestemming heeft verleend;

b) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de uitvoering van een overeenkomst waarbij de betrokkene partij is of voor de uitvoering van maatregelen die aan het sluiten van die overeenkomst voorafgaan en die op verzoek van de betrokkene zijn genomen;

c) wanneer de verwerking noodzakelijk is om een verplichting na te komen waaraan de verantwoordelijke voor de verwerking is onderworpen door of krachtens een wet, een decreet of een ordonnantie;

d) wanneer de verwerking noodzakelijk is ter vrijwaring van een vitaal belang van de betrokkene;

e) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de vervulling van een taak van openbaar belang of die deel uitmaakt van de uitoefening van het openbaar gezag, die is opgedragen aan de verantwoordelijke voor de verwerking of aan de derde aan wie de gegevens worden verstrekt;

f) wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de behartiging van het gerechtvaardigde belang van de verantwoordelijke voor de verwerking of van de derde aan wie de gegevens worden verstrekt, mits het belang of de fundamentele rechten en vrijheden van de betrokkene die aanspraak maakt op bescherming uit hoofde van deze wet, niet zwaarder doorwegen.

De Koning kan, bij een in Ministerraad overlegd besluit, na advies van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, nader bepalen in welke gevallen de onder f) bedoelde voorwaarde niet geacht wordt te zijn vervuld.

E. Specifieke voorwaarden voor de inzet van drones

34. Aangezien voor voetbalwedstrijden een bijzonder wetgevend kader is inzake camerabewaking (KB 22 februari 2006 betreffende de installatie en de werking van bewakingscamera's in de voetbalstadions, BS 3 maart 2006), gelden er dan specifieke voorwaarden en procedures voor de inzet van drones bij voetbalwedstrijden?

35. Welke evenementen vallen onder de term 'volkstoelopen'?

36. Artikel 7/1 bepaalt dat drones enkel mogen ingezet worden op niet-besloten plaatsen of voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen. In de rechtsleer is er discussie over welke plaatsen nu onder de term niet-besloten plaatsen vallen. Sommige zeggen dat dit enkel plaatsen zijn die onder het gezag van de lokale overheid vallen, terwijl andere zeggen dat ook niet-besloten privé-domeinen hieronder vallen, omdat termen als openbaar domein, publiek of privaat eigendom vermeden worden in de definitie in de wet. **Wat denkt u hierover? Zouden jullie jullie drone ook inzetten op niet-besloten privédomeinen? Zijn hier voorbeelden van?**

37. Heeft u enkele voorbeelden van de inzet van een drone in voor het publiek toegankelijke besloten ruimten?

38. Artikel 8 van de camerawet stelt dat de voorafgaande toestemming van de personen die gefilmd worden vereist is. In dit artikel staat dat het betreden van een plaats met een pictogram geldt als toestemming of de aanwezigheid op een niet-besloten plaats of op een voor het publiek toegankelijke besloten plaats waar op zichtbare wijze gebruik wordt gemaakt van mobiele bewakingscamera's als toestemming geldt. Mobiele bewakingscamera's gemonteerd op niet-gebanaliseerde luchtvaartuigen worden geacht op zichtbare wijze gebruikt te zijn.

Hoe leiden jullie in praktijk de voorafgaandelijke toestemming van de personen die gefilmd worden bij de inzet van drones op massa-evenementen af? Is een pictogram bij de

ingangen van een evenement, of een duidelijk logo van de politie op de drone voldoende of worden er andere vereisten gesteld?

Ik heb 2 verschillende theorieën gelezen. De ene zegt dat de drone zichtbaar moet zijn en dus duidelijk moet toebehoren aan de politie door een officiële striping en een andere theorie zegt dat mijn toestemming wordt geacht verkregen te zijn bij deelname aan een massa-evenement.

Welk van beide passen jullie toe?

39. Momenteel mogen drones enkel ingezet worden door de politie op massa-evenementen, denkt u dat dit in de nabije toekomst zal veranderen en ook private beveiligingsfirma's hiervan gebruik zullen mogen maken?

40. Een ander voorwaarde die in artikel 7/1 van de camerawet gesteld wordt is dat de mobiele camera's enkel mogen ingezet worden voor opdrachten niet-permanent van aard en beperkt in tijd. **Kan u mij uitleggen wat er concreet met 'niet-permanent' en 'beperkt in tijd' bedoeld wordt aan de hand van enkele voorbeelden?**

41. Vindt u dat 'tethered drones' moeten beschouwd worden als een mobiele camera of een vaste camera?

F. Beslissingsbevoegdheid en procedure

42. Welke procedures gaan er vooraf aan de inzet van een RPAS op een evenement, zoals bv. de inlichting van het DGLV of het maken van een risico-analyse?

43. In de Camerawet staat dat de officier van de bestuurlijke politie de beslissing tot inzet van drones in niet-besloten plaatsen maakt. **Wie maakt deze beslissing in praktijk? Gaat er intern een bepaalde afweging/onderzoek vooraf aan deze beslissing?**

44. **Wanneer en hoe wordt de burgemeester op de hoogte gesteld? Wat gebeurt er als de burgemeester duidelijk maakt dat hij dit liever niet heeft? Welk gewicht wordt er gegeven aan zijn/haar mening?**

45. Bij een voor het publiek toegankelijke besloten plaats ligt de beslissingsbevoegdheid tot inzet van mobiele bewakingscamera's bij de burgemeester, tenzij in een hoogdringend geval dan beslist de officier van de bestuurlijke politie. **Hebben jullie enige inbreng bij deze beslissing die door de burgemeester wordt gemaakt? Wordt jullie advies gevraagd? Kunnen jullie jullie verzetten tegen deze beslissing? Wat valt er in praktijk onder een hoogdringend geval? Hoe wordt de burgemeester ingelicht bij een hoogdringend geval?**

46. Hoe gebeurt de vereiste mededeling aan de Privacycommissie? Zijn er gevolgen voor de politie die vasthangen aan deze mededeling?

47. In art. 5 §2 van de camerawet staat dat de beslissing tot plaatsing van vaste camera's genomen wordt na positief advies van de gemeenteraad. Deze laatste moet dan eerst de korpschef geraadpleegd hebben. Vroeger stond er dat uit het advies van de korpschef moest blijken dat er een veiligheids- en doelmatigheidsanalyse werd uitgevoerd, waaruit blijkt dat voldaan is aan de beginselen van de Privacywet. Dit laatste deel is echter later verwijderd uit de wet. Soortgelijke bepaling staat niet ingeschreven bij de voorwaarden voor het gebruik van mobiele bewakingscamera's. **Wordt dergelijke analyse, waaruit moet blijken dat er zich een groot veiligheidsprobleem voordoet en de drone een noodzakelijk en gepast middel is voor dit probleem, in de praktijk ook uitgevoerd vooraleer de beslissing wordt genomen om drones te gebruiken op een evenement?**

G. Beelden in real-time bekijken, beelden opnemen of bewaren en toegang tot de beelden

48. In artikel 7/2 §4-§5 van de Camerawet wordt er een onderscheid gemaakt tussen het in real-time bekijken van beelden en het opnemen van beelden. **Hoe zit dit met drones? Worden de beelden gemaakt door een drone niet standaard opgenomen, of worden ze enkel ter plekke in real-time bekeken in een politievoertuig?**

'Het opnemen van beelden is uitsluitend toegestaan teneinde:

- *preventieve maatregelen te nemen om een verstoring van de openbare orde te vermijden;*
- *bewijzen te verzamelen van feiten die een misdrijf opleveren of een aantasting van de openbare orde;*
- *bewijzen te verzamelen van feiten die schade of overlast veroorzaken;*
- *een dader, een verstoorder van de openbare orde, getuigen of slachtoffers op te sporen en te identificeren.'*

Kan u uitleggen hoe het opnemen van beelden kan bijdragen tot het nemen van preventieve maatregelen?

Hoe kan men op voorhand weten dat het opnemen van beelden met een drone gaat leiden tot één van de voorgaande doelstellingen?

Op welke grond wordt de beslissing genomen om ofwel in real-time te kijken ofwel de beelden op te nemen?

49. De bepaling inzake de bewaartermijn stelt dat *'als de beelden geen bijdrage kunnen leveren tot het bewijzen van een misdrijf, van schade of van overlast of tot het identificeren van een dader, een verstoorder van de openbare orde, een getuige of een slachtoffer, worden zij niet langer dan één maand bewaard'*.

Hoe wordt hier in praktijk mee omgegaan? Houdt men zich aan deze regel? Welke standaarden hanteert men om te beslissen of de beelden mogelijk zouden kunnen bijdragen aan één van voorgaande doelstellingen?

50. Enkel de verantwoordelijke en de persoon die onder zijn gezag handelt heeft toegang tot de beelden (artikel 9 camerawet). **Wie zijn dit concreet? Welke maatregelen worden genomen om de beelden te beveiligen tegen toegang door onbevoegden?**

51. **Geldt artikel 12 dat stelt dat iedere gefilmde persoon een recht op toegang tot de beelden heeft voor beelden gemaakt door politiedrones? Hoe werkt dit dan?**

52. **Gelden de geldboetes die staan op schending van deze artikelen ook voor de politie (art. 13 camerawet)?**

H. Luchtvaartwetgeving

1. Aan welke wettelijke vereisten uit de luchtvaartwetgeving moet voldaan zijn opdat de politie een RPAS mag inzetten op een evenement, bijvoorbeeld inzake opleiding, of in welke zones al dan niet RPAS gebruikt mogen worden, bezitten van machtigingen etc.?

BIJLAGE 5: Interview 3 drone-specialist

docent RPAS Vives Hogeschool in Human Factors in Aviation, Aircraft Systems Structures en Aviation Safety in de afstudeerrichtingen Luchtvaarttechnologie en Aspirant-lijnpiloot. Erkend RPAS examiner door FOD Mobiliteit-DLGV.

Ik heb u tijdens de studiedag te Kortrijk op 23 mei 2017 benaderd om een interview af te nemen in het kader van mijn masterscriptie. Deze gaat over het wettelijk kader dat van toepassing is wanneer de politie RPAS inzet op massa-evenementen. Meer bepaald tracht ik de voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om een RPAS te mogen inzetten, zoals bv. de voorafgaande toestemming, de plaatsen waar RPAS ingezet mogen worden etc., en de procedure die hieraan vooraf gaat te beschrijven. Tot nu toe heb ik vooral gefocust op de toepassing van de Camerawet (artikelen 7/1 en 7/2) en de Wet Verwerking Persoonsgegevens, maar aangezien op de studiedag aan bod kwam dat de politie in praktijk ook delen van het KB probeert toe te passen en de RPAS onder de notie van een 'staatsluchtvaartuig' vallen bij de luchtvaartwetgeving, wou ik u enkele vragen stellen waaronder:

1. Waarom werd er in het KB een uitzondering gemaakt voor politiediensten?
2. Weet u welke bepalingen van het KB de politiediensten proberen na te leven bij de inzet van een RPAS op een evenement?
3. Aan welke wettelijke vereisten uit de luchtvaartwetgeving moet voldaan zijn opdat de politie een RPAS mag inzetten op een evenement, bijvoorbeeld inzake opleiding, of in welke zones al dan niet RPAS gebruikt mogen worden, het bezitten van machtigingen etc.?
4. Indien de politie een RPAS inzet op een massa-evenement onder welke klasse valt de RPAS dan in het kader van het KB?
5. Welke procedures gaan er vooraf aan de inzet van een RPAS op een evenement, zoals bv. De inlichting van het DGLV of het maken van een risicoanalyse, op basis van het KB of de luchtvaartwetgeving?

Dan nog enkele algemene vragen:

1. Vindt u dat een RPAS die via kabel stroom krijgt en in de lucht hangt en dus niet verplaatst kan worden, moet beschouwd worden als een mobiele camera of een vaste camera?
2. Weet u wat de mogelijke inhoud zal zijn van een wetsvoorstel in de toekomst met betrekking tot de inzet van RPAS op massa-evenementen door de politie?
3. Weet u inhoudelijk iets meer over de omzendbrief die volgens minister Jambon tegen de zomer zou klaar zijn?
4. In de Camerawet wordt er in art. 7/2 een onderscheid gemaakt tussen het 'in real-time' bekijken van beelden en het opnemen van beelden. Worden beelden die gemaakt worden met een RPAS niet altijd opgenomen?

BIJLAGE 6: Interview 4 politieambtenaar van de Landelijke Eenheid van de Nationale Politie.

1. Achtergrondinformatie

In mijn masterscriptie maak ik een vergelijking tussen het wettelijk kader rond de inzet van drones door de politie tussen België en Nederland (met een focus op de privacyrechtelijke bepalingen in plaats van luchtverkeersrecht). Ik zou graag nog enkele onduidelijkheden willen wegwerken in verband met het Nederlandse wettelijk kader en dit wat aanvullen met praktijkervaringen.

Meer specifiek onderzoek ik het wettelijk kader in drie situaties. Hieronder zijn de definities weergegeven.

1. De (interpretatie van) bepalingen die van toepassing zijn als een drone wordt ingezet voor crowd-control op een evenement (bv. een voetbalmatch, een protest dat gepland is, ...) dat op voorhand gepland is en waarbij de inzet van de drone dus op voorhand bepaald is (zie definitie hieronder).
2. De (interpretatie van) de bepalingen die van toepassing zijn als een drone wordt ingezet om situationele awareness te verkrijgen nadat er zich een plots onvoorzienbaar incident heeft voorgedaan (vb. een onvoorziene grootschalige vechtpartij of een spontaan protest waarvan de politie of de gemeente op voorhand geen weet had).
3. De (interpretatie) van de bepalingen die van toepassing zijn als een drone wordt ingezet om cameratoezicht te houden om criminaliteit of ordeverstoringen te voorkomen in een stad in plaats van vaste bewakingscamera's.

Gebruikte definities:

1. **crowd control:** De Vries et al. verstaan hieronder 'het in goede banen leiden van gedrag van mensen in grote groepen tijdens een evenement'. De drone dient hierbij om grote menigten mensen te monitoren. Het garanderen van de veiligheid en de handhaving van de openbare orde op een massabijeenkomst zoals voetbalwedstrijden, festivals en betogingen staan hierbij centraal. De inzet van technologie wordt genoemd als één van de maatregelen die genomen kan worden om een evenement in goede banen te leiden.
2. **Situationele awareness:** de inzet van drones door de politie als hulpmiddel nadat zich een concreet incident of een ramp heeft voorgedaan. Drones uitgerust met camera's worden dan op verkenning gestuurd om een inschatting te maken van het incident of de ramp door bv. te kijken hoeveel mensen bij een vechtpartij betrokken zijn. In dit geval dragen de camera's van de drone bij tot het verkrijgen van situational awareness die de politie toelaten effectieve, weloverwogen beslissingen te nemen omtrent de nodige acties.⁵⁹¹ De beelden kunnen gebruikt worden om te bepalen op welke plaats, welke middelen, welke en hoeveel ordehandhavers moeten ingezet worden.

⁵⁹¹ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 51; R.F. FINN en D. WRIGHT,

3. **De routinematige inzet van drones als surveillancemiddel voor de preventie van criminaliteit en openbare ordeschendingen:** surveillance activiteiten met behulp van drones door de politie om criminaliteit te voorkomen of detecteren in publieke plaatsen en voor de bewaking van kwetsbare sites zoals kerncentrales en dergelijke kennen een opwaartse trend. Drones kunnen net zoals andere vormen van cameratoezicht ingezet worden voor preventieve doeleinden. Surveillance kan gedefinieerd worden als het verzamelen, verwerken en analyseren van persoonlijke informatie over individuen of populaties met als doel hun activiteiten te reguleren, controleren, besturen en beheren.

2. Interviewvragen

2.1 Algemeen

1. Wat is uw functie binnen de politie en hoe komt u hierbij in contact met drones?
2. Wat is de stand van zaken in verband met de inzet van drones door de politie/militairen in bovenstaande drie situaties in Nederland?
 - a. In een bron van 2015 vond ik dit i.v.m. een ontheffing: *‘Uit navraag bij het ministerie van Infrastructuur en Milieu blijkt dat er (nog) geen ontheffing is verleend voor het gebruik van drones door de politie, die voor beroepsmatig gebruik noodzakelijk is. Op dit moment worden drones beperkt ingezet via een regeling met Defensie, waarbij aan de vereisten uit de luchtvaartwetgeving wordt voldaan. Uit onze interviews blijkt wel dat politie en brandweer in gesprek zijn met het ministerie van Infrastructuur en Milieu om een ontheffing (en in de toekomst wellicht een vergunning) te krijgen voor het gebruikmaken van drones. Of bij eventuele verlening van een ontheffing het ook mogelijk wordt boven bebouwing en mensen te vliegen en onder welke voorwaarden, is op dit moment nog niet te zeggen. Het ligt wel voor de hand dat het vliegen boven bebouwing en mensen mogelijk zal zijn om de politietaak goed te kunnen uitvoeren.*⁵⁹² → **Is deze ontheffing momenteel al verleend? Wat is de stand van zaken? Doet de Nederlandse politie nog steeds beroep op militaire drones in plaats van de eigen toestellen te gebruiken voor de drie situaties die ik in mijn thesis bestudeer?**

Volgens rechtsgeleerden zijn er drie verschillende basissen om drones in te zetten:

- 1) Artikel 3 Politiewet
- 2) Artikel 58 Politiewet
- 3) Artikel 151c Gemeentewet

“Unmanned aircraft systems: Surveillance, ethics and privacy in civil applications”, *Computer Law & Security Review* 2012, (184) 188.

⁵⁹² B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 114.

2.1 Artikel 3 Politiewet 2012

2.1.1 Artikel 3 Politiewet 2012 – De inzet van drones voor crowd-control op geplande evenementen

3. Ik heb gevonden dat het gebruik van verschillende typen camera's, waaronder drones, ter ondersteuning van het politionele takenpakket is gegrond op artikel 3 van de Politiewet van 2012, waarin de algemene politietaak vervat ligt:

*'De politie heeft tot taak in ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven.'*⁵⁹³

Ik gevonden dat er twee voorwaarden gesteld worden aan het gebruik van drones, namelijk 1) dat er sprake moet zijn van een **concrete (dreiging van) een ordeverstoring** en dat 2) voorafgaand aan de inzet van de drone het **tijds kader** waarbinnen en de **ruimte** waarin de drone ingezet mag worden wordt afgebakend.⁵⁹⁴

- a) **Welke elementen worden in rekening gebracht om te beslissen of er sprake is van een concrete (dreiging van) een ordeverstoring op een evenement?**
- b) **Hoe bepalen jullie de duur en de ruimte waarvoor een drone mag ingezet worden? Licht alles op voorhand vast? Blijft de inzet van de drone beperkt tot het evenement zelf, of mag deze ook ingezet worden ter voorbereiding en ter afsluiting van het evenement?**
- c) **Zijn er nog andere voorwaarden waaraan voldaan moet zijn op basis van dit artikel? (andere dan de voorwaarden die volgen uit het 'beroepsmatig gebruik van drones' uit de luchtverkeerwetten)**
- d) **Zijn er bepaalde (wettelijke of niet-wettelijke) procedures gekoppeld aan het gebruik van drones?**
- e) **Moeten de mensen op het evenement vooraf geïnformeerd worden over het gebruik van drones?** (zoals de informatieplicht die volgt uit artikel 151c lid 6 van de gemeentewet die stelt dat: *'De aanwezigheid van camera's als bedoeld in het eerste lid is op duidelijke wijze kenbaar voor een ieder die het gebied, bedoeld in het tweede lid, onder a, betreedt.'*?)
- f) **Wordt er op een of andere manier voorafgaande toestemming gevraagd aan de mensen?** Artikel 8 Wbp haalt als grondslag voor de verwerking van persoonsgegevens de ondubbelzinnige toestemming van de betrokkene aan.⁵⁹⁵ Ik weet dat deze wet niet toepasselijk is op de politie, maar in België is er een soort regeling dat de politie voorafgaande toestemming nodig heeft van de burgers. Hieraan wordt geacht voldaan te zijn als de burgers een gebied met

⁵⁹³ B. CUSTERS, J.J. OERLEMANS en S.J. VERGOUW, *Het gebruik van drones. Een verkennend onderzoek naar onbemande luchtvaartuigen*, Meppel, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 133, 115-116; B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1777.

⁵⁹⁴ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

⁵⁹⁵ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 19.

pictogrammen met camerabewaking betreden. Is er iets gelijkaardigs in Nederland?

- g) **Moeten bepaalde instanties zoals de Autoriteit Persoonsgegevens of de (regio)burgemeester op voorhand worden ingelicht van het gebruik? Moeten zij dit goedkeuren?** (In België is het verplicht om zowel de burgemeester als de Privacycommissie in te lichten op voorhand.)
- h) Het gebruik van drones mag geen onevenredige inbreuk maken op het recht op privacy en moet dus een **noodzakelijkheids-, proportionaliteits- en subsidiariteitstoets** doorstaan. Onder proportionaliteit wordt verstaan dat het cameratoezicht noodzakelijk moet zijn om een gerechtvaardigd doel te kunnen bereiken (zoals de handhaving van de openbare orde) en in verhouding moet zijn tot dit doel rekening houdend met de belangen van de geobserveerde. Met subsidiariteit wordt bedoeld dat de doelstelling niet kan verwezenlijkt worden op een andere minder ingrijpende wijze. **Welke elementen brengt u in de praktijk in rekening bij de afweging van deze toetsen? Wanneer is hier wel/ niet aan voldaan bij geplande evenementen?**

2.1.2 Artikel 3 Politiewet 2012: het gebruik van drones bij grootschalige onvoorzienbare ordeverstoringen

Ik heb gelezen dat het gebruik van drones bij grootschalige onvoorzienbare plotse ordeverstoringen gegrond kan zijn op de algemene taakbeschrijving van artikel 3 van de Politiewet.⁵⁹⁶ Omdat de drones in dit geval heel snel de lucht in moeten kunnen gaan vermoed ik dat er iets andere voorwaarden of procedures gelden?

- 4. **Hoe wordt er in de praktijk nagegaan dat er sprake is van een concrete (dreiging van) een ordeverstoring?**
- 5. **Wordt het tijds kader en de ruimte waarbinnen de drone wordt ingezet ten gevolge van een plots incident op een of andere manier afgebakend? Gelden hier (interne) regels voor?**
- 6. Ook de inzet van drones als reactie op een incident om situationele awareness te verkrijgen zal geen onrechtmatige inbreuk mogen uitmaken op het recht op privacy en daarom de noodzakelijkheids-, proportionaliteits- en subsidiariteitstoets moeten doorstaan. **Welke elementen brengt u in de praktijk in rekening bij de afweging van deze toetsen? Wanneer is hier wel/ niet aan voldaan bij onvoorzienbare ordeverstoringen?**
- 7. **Zijn er nog andere voorwaarden die toepasselijk zijn (buiten de voorwaarden ten gevolge van luchtverkeersrecht)?**
- 8. **Moeten er bepaalde (wettelijke of niet-wettelijke) procedures gevolgd worden?**
- 9. **Wordt de Autoriteit Persoonsgegevens of de (regio) burgemeester op de hoogte gesteld als een drone wordt gebruikt in deze situatie?**

⁵⁹⁶ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1777; C.P.M. CLEIREN en J.F. NIJBOER, *Tekst en Commentaar Wetboek van Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2007, 396.

10. Worden de burgers achteraf op enige wijze geïnformeerd over het gebruik van een drone?

2.1.3 Artikel 3 Politiewet 2012: het gebruik van drones voor de preventie van criminaliteit of ordeverstoringen

Hier wordt verder ingegaan op de **routinematige inzet van drones** in de publieke ruimte ter vrijwaring van de openbare orde of ter preventie van overlast en criminaliteit. Drones in deze zin dienen dan ter ondersteuning of vervanging van de politie op straat en het traditioneel cameratoezicht.⁵⁹⁷ Ik heb gelezen dat de politie in het kader van zijn taakbeschrijving in artikel 3 Politiewet 2012 routinematig kan surveilleren op straat.⁵⁹⁸

11. Is het mogelijk als politie te beslissen om vaste camera's in de toekomst door drones te vervangen voor de preventie van criminaliteit en ordeverstoringen en op die manier langdurig cameratoezicht te houden op openbare plaatsen op basis van artikel 3 Politiewet?

12. Uit de tekst van de Memorie van Toelichting van het nieuwe artikel 151c Gemeentewet (2016) lijkt dit niet het geval te zijn omdat er geen sprake zou zijn van een concrete (dreiging van een) ordeverstoring. **Hoe denkt u hierover?**

'...In het kader van de uitvoering van de politietaak zet de politie mobiele camera's in, variërend van helmcamera's tot camera's op politievoertuigen. De inzet van deze camera's wordt begrensd door de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit in het licht van de politietaak. De praktijk laat zien dat de politie mobiele camera's doorgaans slechts inzet in situaties waarin daadwerkelijk sprake is van een verstoring van de openbare orde of van een concrete dreiging van een dergelijke verstoring. Op basis van dit wetsvoorstel kan ook de burgemeester mobiele camera's gaan inzetten. Hij kan dit alleen doen ter handhaving van de openbare orde. Daarbij hoeft niet steeds daadwerkelijk sprake te zijn van een verstoring van de openbare orde of van een concrete dreiging daarvan...'

13. Ook de routinematige inzet van drones ter preventie van criminaliteit of ordeverstoringen zal geen onrechtmatige inbreuk mogen uitmaken op het recht op privacy en daarom de noodzakelijkheids-, proportionaliteits- en subsidiariteitstoets moeten doorstaan. **Welke elementen brengt u in de praktijk in rekening bij de afweging van deze toetsen? Wanneer is hier wel/ niet aan voldaan bij het routinematig gebruik voor de preventie?**

⁵⁹⁷ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1774.

⁵⁹⁸ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, "Privacyrechtelijke aspecten van drones", *NJB* 2013, (1773) 1778.

2.2. Artikel 151c Gemeentewet

2.2.1 Artikel 151c Gemeentewet: De inzet voor crowd-control op geplande evenementen

Ik heb gelezen dat op grond van artikel 151c gemeentewet de burgemeester kan beslissen tot het gebruik maken van ‘vliegende camera’s’ voor de handhaving van de openbare orde en dus ook op een evenement voor deze doelstelling. De beelden blijven onder de operationele regie van de politie. Hieraan worden in de literatuur een aantal voorwaarden gekoppeld:

- a) Het toezicht moet **noodzakelijk** zijn in het belang van de handhaving van de openbare orde⁵⁹⁹;
- b) het toezicht mag enkel op een ‘**openbare plaats**’. Artikel 1 Wet Openbare Manifestaties gedefinieerd dit als: ‘*een plaats die krachtens bestemming of vast gebruik openstaat voor het publiek.*’⁶⁰⁰;
- c) de burgemeester moet **de bevoegdheid krijgen** van de gemeenteraad in een verordening die de plaatsen en de maximale duur van het toezicht afbakent.⁶⁰¹ Hierna kan de burgemeester een **gebied** kiezen, waarbinnen hij flexibel, dus vast en mobiel (drones) cameratoezicht, kan inzetten en de camera’s kan van plaats veranderen naargelang nodig en ook de **duur** van het cameratoezicht binnen de marges van de verordening⁶⁰²;
- d) De betrokkenen moeten op **voorhand** worden geïnformeerd.⁶⁰³ De **informatieplicht** is vastgelegd in artikel 151c lid 6 gemeentewet: ‘*De aanwezigheid van camera’s als bedoeld in het eerste lid is op duidelijke wijze kenbaar voor een ieder die het gebied, bedoeld in het tweede lid, onder a, betreedt.*’

14. Welke elementen worden in rekening gebracht om te bepalen of de inzet van de drone op het evenement noodzakelijk is?

15. Kan u enkele voorbeelden geven van evenementen op openbare plaatsen en niet-openbare plaatsen om deze afbakening voor mij duidelijker te maken?

16. Hoe bakenen jullie het gebied en de duur van het evenement af? bv. Mag de drone enkel ingezet worden op de voetbalwedstrijd zelf of ook ervoor wanneer de spelersbussen op een andere locatie arriveren en na de afloop van de match?

⁵⁹⁹Artikel 151c lid 1 gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/behandelddossier/33582/kst-33582-3?resultIndex=39&sorttype=2&sortorder=4>.

⁶⁰⁰B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁶⁰¹Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34.

⁶⁰²Artikel 151c, lid 1 en lid 2 Gemeentewet; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/behandelddossier/33582/kst-33582-3?resultIndex=39&sorttype=2&sortorder=4>.

⁶⁰³Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 48.

17. Hoe worden de betrokkenen op voorhand geïnformeerd? Doet de burgemeester dit of doet de politie dit?
18. Hoe denkt u in dit geval over de proportionaliteits- en subsidiariteitstoets?

2.2.2. Artikel 151c Gemeentewet: het gebruik van drones bij grootschalige onvoorzienbare ordeverstoringen

Ik neem aan dat technisch gezien de burgemeester op basis van artikel 151c de bevoegdheid zou hebben om een drone in te zetten voor de handhaving van de openbare orde na een plots onvoorzienbaar incident, maar ik neem aan dat dit praktisch niet mogelijk is als je kijkt naar de procedure van voorafgaandelijke goedkeuring van de gemeenteraad en het feit dat de betrokkenen op **voorhand** geïnformeerd moeten worden. Het plaatsen van borden etc. lijkt mij vrijwel onmogelijk meteen na een incident.

19. Hoe denkt u hierover? Denkt u dat dit wel mogelijk is? Hoe zou dit dan in praktijk in zijn werking gaan?

2.2.3 Artikel 151c Gemeentewet: het gebruik van drones voor de preventie van criminaliteit of ordeverstoringen

De wijzigingen in artikel 151c gemeentewet zijn ingevoerd zodat de burgemeester aanhoudende overlast en criminaliteit in probleemgebieden beter kan aanpakken. Zoals hierboven al gezegd kan de burgemeester op grond van artikel 151c gemeentewet beslissen tot het gebruik maken van ‘vliegende camera’s’ voor de handhaving van de openbare orde. Routinematig toezicht met behulp van drones is dus mogelijk op basis van dit artikel als er aan een aantal voorwaarden voldaan is:

- a) het toezicht moet **noodzakelijk** zijn in het belang van de handhaving van de openbare orde⁶⁰⁴;
- b) het toezicht mag enkel op een ‘**openbare plaats**’. Artikel 1 Wet Openbare Manifestaties gedefinieerd dit als: ‘*een plaats die krachtens bestemming of vast gebruik openstaat voor het publiek.*’⁶⁰⁵;
- c) de burgemeester moet **de bevoegdheid krijgen** van de gemeenteraad in een verordening die de plaatsen en de maximale duur van het toezicht afbakt.⁶⁰⁶ Hierna kan de burgemeester een **gebied** kiezen, waarbinnen hij flexibel, dus vast en mobiel (drones) cameratoezicht, kan inzetten en de camera’s kan van plaats

⁶⁰⁴ Artikel 151c lid 1 gemeentewet; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/behandeldossier/33582/kst-33582-3?resultIndex=39&sorttype=2&sortorder=4>.

⁶⁰⁵ B. SCHERMER en M. VAN DER HEIDE, “Privacyrechtelijke aspecten van drones”, *NJB* 2013, (1773) 1778.

⁶⁰⁶ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34.

veranderen naargelang nodig en ook de **duur** van het cameratoezicht binnen de marges van de verordening⁶⁰⁷;

- d) De betrokkenen moeten op **voorhand** worden geïnformeerd.⁶⁰⁸ De **informatieplicht** is vastgelegd in artikel 151c lid 6 gemeentewet: *‘De aanwezigheid van camera’s als bedoeld in het eerste lid is op duidelijke wijze kenbaar voor een ieder die het gebied, bedoeld in het tweede lid, onder a, betreedt.’*

20. Welke elementen worden in rekening gebracht om te bepalen of de inzet van de drone op een hotspot noodzakelijk is?

21. Hoe wordt het gebied en de duur van het cameratoezicht in deze situatie afgebakend in praktijk? Met welke elementen wordt rekening gehouden?

22. Hoe worden de betrokkenen op voorhand geïnformeerd? Doet de burgemeester dit of doet de politie dit?

23. Hoe denkt u in dit geval over de proportionaliteits- en subsidiariteitstoets?

2.3 Artikel 58 Politiewet 2012

2.3.1 Artikel 58 Politiewet 2012: De inzet voor crowd-control op geplande evenementen

Een derde rechtsgrond die in de literatuur wordt genoemd voor de inzet van drones voor crowd-control doeleinden op evenementen is **artikel 58 Politiewet**, waarin de bevoegdheid ligt voor de eenheden van het leger om de politie te ondersteunen bij de handhaving van de openbare orde: *‘1. In bijzondere gevallen kan bijstand worden verleend door andere delen van de krijgsmacht. 2. Onze Minister bepaalt, in overeenstemming met Onze Minister van Defensie, op welke wijze de bijstand zal worden verleend. Daarbij worden tevens nadere regels of beleidsregels gegeven over de uitoefening van bevoegdheden krachtens deze wet.’*⁶⁰⁹

De beslissingsbevoegdheid voor het verlenen van bijstand en de manier waarop de bijstand verleend wordt ligt bij de Minister van Veiligheid en Justitie in samenspraak met de Minister van Defensie. De bijstand wordt verzocht door middel van **aanvragen** tot bijstand van het

⁶⁰⁷ Artikel 151c, lid 1 en lid 2 Gemeentewet; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 34; MvT bij wijziging van de Gemeentewet in verband met de verruiming van de bevoegdheid van de burgemeester tot de inzet van cameratoezicht, *Parl. St.*, Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012/13, 33582, nr. 3, 3, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/behandelddossier/33582/kst-33582-3?resultIndex=39&sorttype=2&sortorder=4>.

⁶⁰⁸ Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 48.

⁶⁰⁹ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN), <https://hetccv.nl/fileadmin/Bestanden/Onderwerpen/Cameratoezicht/kamervragen-inzet-drones.pdf>; Ministerie van Defensie, Overzicht inzetten UAV Raven door het ministerie van Defensie ten behoeve van de ondersteuning van civiele autoriteiten. Bijlage bij WOB-besluit met kenmerk BS/2012038541, <https://rejo.zenger.nl/files/20121218-overzicht-niet-militaire-inzetten-uavs.pdf> (geraadpleegd 28 juli 2017).

bevoegde gezag. In het kader van de handhaving van de openbare orde en veiligheid moeten de aanvragen uitgaan van de burgemeester.⁶¹⁰

- 24. Hoe gebeurt deze aanvraag in de praktijk? Vraagt de korpschef aan de burgemeester om dit te doen?**
- 25. Welke elementen m.b.t. het evenement worden in rekening gebracht om te beslissen of er sprake is van een ‘bijzonder geval’?**
- 26. Hoe verloopt het akkoord tussen beide ministers in de praktijk?**
- 27. Worden de beelden gemaakt door militaire toestellen bekeken door de militairen of de politie of beide?**
- 28. Welke elementen brengt u in de praktijk in rekening bij de afweging van de noodzakelijkheids-, proportionaliteits- en subsidiariteitstoets? Wanneer is hier wel/ niet aan voldaan bij geplande evenementen?**

2.3.2 Artikel 58 Politiewet 2012: het gebruik van drones bij grootschalige onvoorzienbare ordeverstoringen

Een tweede rechtsgrond voor de inzet van drones om bij te dragen aan de situationele awareness na een onvoorzienbaar incident zou **artikel 58 Politiewet** kunnen zijn, waarin de regeling inzake militaire bijstand (met behulp van militaire drones) aan de politie voor de handhaving van de openbare orde is opgenomen. De ondersteuning heeft betrekking op de taken van de politie.⁶¹¹ Ik vermoed dat aangezien er voorafgaandelijk overleg moet zijn tussen de Minister van Defensie en de Minister van Veiligheid en Justitie de kans groot dat deze vorm van steun bij plotse incidenten te laat zal komen.

- 29. Vormt dit artikel een realistische basis om te reageren op plotse openbare ordeverstoringen? Hoe gaat dit dan in zijn werk?**

2.3.3 Artikel 58 Politiewet 2012: het gebruik van drones voor de preventie van criminaliteit of ordeverstoringen

⁶¹⁰ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 4 (Vr. nr. 7, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN), <https://hetccv.nl/fileadmin/Bestanden/Onderwerpen/Cameratoezicht/kamervragen-inzet-drones.pdf>.

⁶¹¹ *Vr. en Antw.* Tweede Kamer der Staten-Generaal (NL) 2012-13, 8 mei 2013, nr. 1847, 2 (Vr. nr. 1-2, G. SCHOUW en M. BERNDSEN-JANSEN, antw. I.W. OPSTELTEN), <https://hetccv.nl/fileadmin/Bestanden/Onderwerpen/Cameratoezicht/kamervragen-inzet-drones.pdf>; Ministerie van Defensie, Overzicht inzetten UAV Raven door het ministerie van Defensie ten behoeve van de ondersteuning van civiele autoriteiten. Bijlage bij WOB-besluit met kenmerk BS/2012038541, <https://rejo.zenger.nl/files/20121218-overzicht-niet-militaire-inzetten-uavs.pdf> (geraadpleegd 28 juli 2017).

30. Is het mogelijk om op basis van dit artikel routinematig cameratoezicht te houden met behulp van drones voor de preventie van criminaliteit of ordeverstoringen?

3. Wet Politiegegevens

31. Politiegegevens worden in de Wpg gedefinieerd als: *‘elk persoonsgegeven dat in het kader van de uitoefening van de politietaak wordt verwerkt’*. Een persoonsgegeven wordt gedefinieerd als *‘elk gegeven betreffende een **geïdentificeerde of identificeerbare** natuurlijke persoon’*.

Vindt u dat de dronebeelden gemaakt van mensen voor crowd-control doeleinden op evenementen, om een overzicht te krijgen na een plotse ordeverstoring of voor de routinematige surveillance ter preventie van criminaliteit mensen identificeerbaar weergeven? Zijn de beelden van drones in de drie gevallen dan ‘politiegegevens’?

32. Met ‘verwerking’ in de Wpg wordt *‘elke handeling of elk geheel van handelingen met betrekking tot politiegegevens, waaronder in ieder geval het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, vergelijken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiding of enige andere vorm van terbeschikkingstelling, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van politiegegevens’* bedoeld.⁶¹²

Is er altijd sprake van de verwerking van persoonsgegevens in de drie situaties?

33. Artikel 1 1° Wpg bepaalt dat de ‘verantwoordelijke’ de korpschef is. De **verantwoordelijke** beslist over het gebruik van de camera en de doelstelling voor dit gebruik. **Wie is dit in praktijk?**

34. **Maken jullie gebruik van ‘bewerkers’, andere diensten, om de beelden te bekijken of doen jullie dit zelf?** Een bewerker is gedefinieerd als *‘degene die ten behoeve van de verantwoordelijke politiegegevens verwerkt, zonder aan zijn rechtstreeks gezag te zijn onderworpen’*.

35. Artikel 3 Wpg (i.v.m. de noodzakelijkheid, rechtmatigheid en doelbinding) bepaalt dat: *‘1 Politiegegevens worden slechts verwerkt voor zover dit noodzakelijk is voor de bij of krachtens deze wet geformuleerde doeleinden.*

2 Politiegegevens worden slechts verwerkt voor zover zij rechtmatig zijn verkregen en, gelet op de doeleinden waarvoor zij worden verwerkt, toereikend, terzake dienend en niet bovenmatig zijn.

3 Politiegegevens worden uitsluitend voor een ander doel verwerkt dan waarvoor zij zijn verkregen voor zover deze wet daar uitdrukkelijk in voorziet, deze verwerking niet onverenigbaar is met het doel waarvoor deze gegevens zijn verkregen en de verwerking voor dat andere doel overigens noodzakelijk is en in verhouding staat tot dat doel. De verdere verwerking is alleen mogelijk door personen en instanties die bij

⁶¹² Artikel 1 lid c Wpg; Autoriteit Persoonsgegevens, *Cameratoezicht. Beleidsregels voor de toepassing van bepalingen uit de Wet bescherming persoonsgegevens en de Wet politiegegevens*, 2016, 32.

of krachtens de wet met het oog op een zwaarwegend algemeen belang zijn aangewezen.

4Bij de verwerking van politiegegevens op grond van de artikelen 9, 10 en 12 worden de herkomst van de gegevens en de wijze van verkrijging vermeld.'

1. De verwerking van de camerabeelden moet dus noodzakelijk voor één in de Wpg genoemde doelstellingen. Deze doelstellingen zijn:
 - a) de verwerking in het kader van de uitvoering van de dagelijkse politietaak (de niet-gerichte verwerking) (artikel 8 Wpg)
 - b) de gerichte verwerking van politiegegevens. Hiervan is sprake als de politie overgaat tot de verwerking van grote hoeveelheden gestructureerde persoonsgegevens. (artikel 9 en 10 Wpg) De Wpg staat dit toe voor:
 - **onderzoek** in verband met de **handhaving van de rechtsorde** in een **bepaald geval**
 - en voor de verwerking met het oog op het verkrijgen van inzicht in de **betrokkenheid** van personen bij ernstige bedreigingen van de rechtsorde
2. Het is niet echt duidelijk voor mij voor welk doel de beelden van drones worden verwerkt als de drone ingezet wordt voor crowd-control doeleinden op evenementen, of om een overzicht te krijgen na een plotse ordeverstoring of voor de routinematige surveillance ter preventie van criminaliteit. **Welk van deze doelen is toepasselijk in de drie voornoemde situaties?**
3. Kan u voorbeelden geven wanneer de beelden 'onrechtmatig' verkregen zijn als de drone gebruikt wordt voor crowd-control doeleinden op evenementen, of om een overzicht te krijgen na een plotse ordeverstoring of voor de routinematige surveillance ter preventie van criminaliteit?
4. **Hoe moet ik 'toereikend, terzake dienend en niet bovenmatig' interpreteren in deze drie gevallen?**
5. **Is er een verschil tussen regeling naarmate beelden enkel live worden bekeken of de beelden worden opgenomen?**